STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02978

GEZAMELTE SHRIFTEN

Heinrich Heine

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

היינריך היינע.

געזאמעלטע שריפטען

מיט זיין ביאָגראפיע

איבערזעצט דורך ל ע אָ ן.

ל י ט ע ר אַ ר י ש ע ר פ ע ר ל אַ ג

ניו־יאָרק 1915

פרייז, געבונדען 60 סענט

אינהאלט:

זייט	
היינריך היינע, א ביאגראפישע סקיצע	3
דער רבי פון באכאראך	13
אידעען, דאס בוך "Le Grand"	66
דער טהעע	143
געדאנקען און איינפאלען	147
וועגען רעליגיע און פילאזאפיע	149
וועגען קונסט און ליטעראטור	153
וועגען מלוכה און געזעלשאפט	155
וועגען פרויען, ליעבע און הייראט	159

הײנריך הײנע.

(אַ ביאָגראַפישע סקיצע).

ווער איז הײנריך הײנע?—

וועגען אײנעם אַ ענגלישען פּאָעט שטערן האָט אַמאָל הײנריך הײנע געשריבען פאָלגענדע ווערטער:

„ער איז געוועזען דאָס שוים־קינד פון דער בלײכער טראַגישער מוזע. אײן מאָל, ווען עס איז אויף איהר אָנגעפאַלען אַ גרויזאַמע צערטליכקײט, האָט איהם די מוזע געקושט דאָס הארץ אַזוי געוואַלדיג, אַזוי ליעבעס־שטאַרק, אַזוי הײציג־זויגענד, אַז זײן הארץ האָט אָנגעהויבען צו בלוטען און האָט פלוצלונג פערשטאַנען אַלע שמערצען פון דער וועלט און איז אָנגעפילט געוואָרען מיט אונענדליכען מיטלײד. אָרעמעס, יונגעס פאַטעטישעס הארץ! נאָר מנעמאָזינעס יונגערע טאָכטער, די ראָזיגע געטין פון לאַכען, איז שנעל צוגעשפרונגען און האָט גענומען דאָס לײדענדע יונגעל אין איהרע אָרעמס, און האָט זיך בעמיהט איהם פרעהליכער צו מאַכען מיט לאַכען און זינגען, און האָט איהם אַלס צאַצקע געגעבען די קאָמישע מאַסקע און די נאַרישע גלעקעלעך, און האָט װײך געקושט זײנע ליפען, און האָט איהם אויף זײ אַרויפגעקושט איהר גאַנצען לײכט-

זיין, איהר גאַנצען טראַציגען פערלאַנג, איהר גאַנצע וויציגע אָנרייצונג. און פון דעמאָלט אָן זענען זיין הארץ און זיינע ליפּען אַריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכע סתירה; ווען זיין האַרץ איז אָפט אויפגערעגט זעהר טראַגיש, און ער וויל אַרויסרעדען זיינע טיעפסטע בלוטענדע געפיהלען פון האַרצען, דאַן, צו זיין אייגענער פערוואונדערונג, פלאַטערען אַראָב פון זיינע ליפּען די לאַכעדיגסטע, וויציגסטע ווערטער".

מיט די דאָזיגע ווערטער קאָן מען צום בעסטען האַראַקטעריזירען טאַקי היינע'ן אַליין.

היינריך היינע איז געבאָרען געוואָרען אין דער ענדע פון אַכצעהנטען יאָהרהונדערט ביי יודישע עלטערן אין די־סעלדאָרף דעם 13־טען דעצעמבער; נאָר דאָס יאָהר פון זיין געבורט איז נישט גענוי בעוואוסט: אַ טייל זאָגען, אַז דאָס איז געווען אין יאָהר 1797, אַנדערע ווידער זאָגען, אַז אין יאָהר 1799.

זיין פאָטער שמשון היינע, וועלכער איז געבאָרען געוואָרען אין האַנאָווער אין יאָהר 1765, איז אין יאָהר 1796 געקומען קיין דיסעלדאָרף, וואו ער האָט געגרינדעט אַ טוך־געשעפט. ווי היינע אַליין דערצעהלט, איז זיין פאָטער געווען אַ גאַנץ פרעהליכער מענש, „זיין שטימע האָט אַריינגעדרונגען גלייך אין האַרצען אַריין, אַזוי ווי די וואָלט גאָרנישט געדאַרפט האָבען קיין וועג דורכ'ן אויער". ער איז געווען אַ גאַנץ פעהיגער, געשיקטער מענש, און עס איז איהם געלונגען צו בעקומען אַלס פרוי די איינציגע טאָכטער פון דעם יודישען דאָקטאָר פאָן־געלדערן, די שענע פעירא, וועלכע מען האָט שפּעטער גערופען בעטי.

דאָס קינד, וואָס איז זיי געבאָרען געוואָרען, האָבען זיי אַ נאָמען געגעבען האַררי (אַהרן); דעם נאָמען היינריך האָט היינע אָנגענומען ערשט שפּעטער, ווען ער האָט זיך געטויפט. די מוטער האָט איהם זעהר זאָרגפעלטיג ערצויגען און האָט אויף איהם געהאַט אַ געוואַלדיגען איינדרוק. צום ערשטען האָט האַררי בעזוכט אַ קריסטליכע שולע, וואָס איז געווען בעשטימט דערהויפּט פאַר מיידלעך, ערשט דערנאָך איז ער אַריינגעטרעטען אין אַ יודישע פּריוואַט־שולע. פון יאָהר 1807

ביז 1814 האט ער בעזוכט דאס דיסעלדארפער ליצייאום. היינע איז נישט געווען קיין גוטער שילער, ווי מען איז געוועהנט דאס אנצורופען, האטש ער איז געווען זעהר פעהיג און איז גאנץ פריה רייף געווארען.

זיין פאטער האט נישט געוואלט, ער זאל זיך אבגעבען מיט שטודירען, נאר ער זאל בעסער ווערען א סוחר. אמת, ער אליין האט אין זיינע געשעפטען נישט געהאט קיין גליק, דערפאר אבער איז זיין ברודער, שלמה היינע'ן, געגאנגען זעהר גוט און ער האט אין האמבורג געהאט א אייגענע באנק־קאנטאר. לויט זיין פאטערס וואונש האט ער געזאלט אנהויבען זיין קאריערע אין פראנקפורט אם מאין. אהין האט איהם דער פאטער געבראכט אין יאהר 1815 און איהם אבגעגעבען צו ארבייטען ביי א באנקיר אין געשעפט. היינע האט אין געשעפט פערבראכט פיערצעהן טעג, נאר אין פראנקפורט איז ער געבליבען צוויי מאנאטען, כדי „צו שטידערען גאנץ אנדערע זאכען", ווי ער האט אליין געזאגט. דאן איז ער צוריקגעפאהרען צו זיינע עלטערן און האט איינינע מאל ווידער געפרובט זיך נעהמען צו עפעס א געשעפט. אין יאהר 1816 איז ער געקומען קיין האמבורג און מיט דער הילף פון זיין פעטער שלמה היינע, האט ער געעפענט א אייגען געשעפט אונטערן נאמען „האררי היינע עט קאמפ."; דאס איז געווען אין יאהר 1818, נאר נאך איידער עס איז פערביי א יאהר האט ער דאס געשעפט געמוזט ליקווידירען.

אין יענער צייט האט היינע דורכגעלעבט זיין ערשטען ראמאן, וועלכען ער האט זיין גאנץ לעבען נישט פערגעסען. ער האט זיך שטערבליך פערליעבט אין זיין קוזינע אמאליע, זיין פעטערס טאכטער. צום ערשטען האט עס אויסגעזעהן, ווי זי ליעבט איהם אויך, אבער דערנאך איז זי פערלאבט געווארען מיט אנ'אנדערן. היינע'ס ליעבע צו איהר איז געווען זעהר א טיפע און א שטארקע, און א דאנק דיע'ער ליעבע האט ער אנגעהויבען שרייבען זיינע ערשטע געדיכטע.

עפענטליך איז היינע ארויסגעטרעטען אלס דיכטער צום ערשטען מאל אין דעם זשורנאל „האמבורגער וועכטער", אין וועלכען ער האט אין יאהר 1817 אבגעדרוקט איינינע ליעדער אונטער דעם פסיידאנים „סי פריידהאלד ריעזענהארף"

(צוזאמענגעשטעלט פון די אותיות „דיסעלדארף" און „הארדי היינע). אין דיזע לידער האט מען שוין דערקענט דעם קינפטיגען גרויסען טאלענט.

זיין רייכער פעטער האט אבער נישט שטארק געהאלטען פון פאעזיע און האט גארנישט געוואלט וויסען פון הארדי'ס פאעטישען טאלענט. ער האט ערקלערט, אז ער איז בעריית אויסצוהאלטען הארדי'ן אויף זיין חשבון דריי יאהר, נאר מיט דעם תנאי, אז ער זאל אריינטרעטען אין אוניווערזיטעט, ענדיגען יוריספרודענץ און זאל דערנאך קומען אין האמבורג פראקטיצירען אלס אדוואקאט.

דעם עקזאמען ביי'ם אריינטרעטען אין אוניווערזיטעט האט ער אפילו נישט זעהר גוט אבגעגעבען, דאך איז ער אנגענומען געווארען אין דער באנער אוניווערזיטעט צו שטודירען די רעכטס-וויסענשאפטען. נאר וועגען די דאזיגע וויסענשאפטען, וואס האבען געזאלט ווערען זיין פאך, האט זיך היינע גאנץ ווייניג געקימערט, ווייל זיי האבען זיין הארץ גארנישט צוגעצויגען. דערפאר אבער האט ער זעהר פלייסיג שטודירט היסטארישע, ליטעראַרישע און קונסט-וויסענשאפטען. אין באן האט זיך היינע בעקאנט מיט איניגע בעריהמטע לייט פון יענער צייט, און איניגע פון זיי האבען אויף איהם געהאט זעהר א גרויסען איינפלוס. צו יענער צייט איז זיין פאעטישע טעטיגקייט נאך גרעסער געווארען; ער האט פערענדיגט איניגע לידער, וועלכע ער האט אנגעהויבען אין האמבורג, און געשריבען נייע. אין באן האט היינע אויך אנגעהויבען זיין זשורנאליסטישע טעטיגקייט. אין דעם סטודענטישען לעבען האט זיך היינע אויך בעטייליגט, נאר א ביסעל אב-געהאלטענער; ער איז געווען א מיטגליעד פון דער „בורשענשאפט" און האט געטראגען דאס שווארץ-רויט-גאלדענע באנד און די רויטע מיץ, נאר ער האט זיך נישט אבגעגעבען מיט די צו גרויסע סטודענטישע אוואנטורען. ער האט נישט גערויכערט און נישט געטרונקען.

די פריינד היינע'ס האבען זיך אבער ארומגעזעהן, אז היינע'ס שטודיום אין באן געהט גאנץ שווער, און דעריבער האבען זיי איהם געצוואונגען אין הערבסט פון יאהר 1820 פערלאזען די באנער אוניווערזיטעט. א קורצע צייט האט ער פערוויילט

בײַ זײַנע עלטערן, און דאַן האָט ער מעהרערע וואָכען געמאַכט אַ רײַזע צו פוס דורך וועסטפאַלען ביז געטינגען. די אײַנדריקען, וואָס ער האָט געהאַט פון דער דאָזיגער רײַזע, האָט ער געשילדערט אין זײַן בעריהמטען בוך „די האַרצרײַזע“.

אין געטינגען איז היינע ווידער אָנגעקומען אין אוניווערזיטעט, נאָר דאָ איז עס אויך נישט געגאַנגען בעסער ווי אין באָן. אָנשטאָט צו שטודירען דאָס, פון וואָס ער דאַרף שפּעטער ציהען פּרנסה, ד. ה. די רעכטס־וויסענשאַפטען, האָט ער זיך בעשעפטיגט מיט היסטאָריע און ליטעראַטור. נאָר אין געטינגען האָט ער נישט לאַנג פערבראַכט: איין מאָל, ווען היינע איז געזעסען בײַם מיטאָגס־טיש האָט ער זיך צעווערטעלט מיט איינעם אַ סטודענט און האָט איהם אַרויסגערופען אויף אַ דועל. אַלס דער פּראָרעקטאָר האָט זיך דאָס דערוואוסט האָט ער איהם אַרויסגעטריבען פון געטינגען אויף אַ משך פון אַ האַלב יאָהר.

דאַן, אין יאָהר 1821, איז היינע אַוועק קיין בערלין. דאָס איז פאַר איהם געווען אַ זעהר וויכטיגער שריט, ווײַל אין דער הויפּטשטאָדט בערלין האָט ער געהאַט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט די בעריהמטעסטע מענשען פון יענער צײַט, מיט זייער גײַסטיגען לעבען, מיט אַלערליי נײַע אידעען און שטרעמונגען, וועלכע האָבען אויף איהם שטאַרק געווירקט, און ער איז אין גיכען געוואָרען זעהר ענטוויקעלט.

אין בערלין האָט ער פערבראַכט דרײַ יאָהר, אַלץ שטודירענדיג כלומרשט די יוריספּרודענץ, נאָר אין אמת׳ען האָט ער גאַנץ ווייניג זיך אינטערעסירט מיט זײַן שטודיום. אָנשטאָט דעם האָט ער אונטער דיזער צײַט געשאַפען פיעל פון זײַנע בעריהמטעסטע פּאָעטישע ווערק, און ער האָט שוין אָנגעהויבען צו ווערען בעריהמט.

ווי אין באָן אַזוי אויך אין געטינגען האָט זיך היינע אפילו גאַנץ ווײַט געהאַלטען פון די יודישע קרײַזען, נאָר דאָך האָט זײַן יודישע אָבשטאַמונג און זײַן ערציהונג געהאַט אויף איהם אַ גרויסע ווירקונג און ער האָט זי גאַנץ טיעף אין האַרצען געפיהלט, בפרט נאָך ווען ער האָט אײַנגעזעהן, אַז צוזאַמען מיט אַלע איבעריגע יודען איז איהם אויך אויסגעקומען צו ליידען פון אונגערעכטיגער בעדריקונג. אין בערלין איז איהם אויס-

געקומען זיך נעהנטער צו בעקענען מיט די יודישע קרייזען, בעזונדערס מיט עדוארד גאנז, לעאפאלד צינץ און משה מאזער, וועלכע האבען געשטרעבט איינצופיהרען רעפארמען אין יודישען לעבען, כדי עס צוצופאסען צו די פאדערונגען פון דער נייער צייט. צו דעם צוועק האבען זיי אין יאהר 1819 געגרינדעט א „פעראיין פאר קולטור און וויסענשאפט פון די יודען“. פון יאהר 1822 איז היינע געווארען א פלייסיגער מיטגליעד פון דעם דאזיגען פעראיין; א געוויסע צייט האט ער זאגאר זיך אונטערגענומען צו זיין א לעהרער פאר היסטאריע אין א בערלינער שולע פאר יודישע יונגלעך.

דערווייל אבער האט מען איהם געדרונגען, ער זאל וואס גיכער ענדיגען זיין שטודיום. די לאגע פון זיינע עלטערן איז ערגער געווארען, דאס געשעפט איז געגאנגען שלעכט און זיין פאטער האט עס געמוזט אבלאזען. פונ'ם קליינעם קאפיטאל, וואס איז איהם געבליבען, האט ער קוים געקאנט ערנעהרען די פאמיליע. היינע איז דאן אוועקגעפאהרען צו זיינע עלטערן, כדי זיך דארט צוגרייטען אבצוגעבען א עקזאמען אויף א אדוואקאט, נאר אפילו אין דער צייט, ווען ער האט געמוזט זיין אינגאנצען פערטהון מיט זיין שטודיום, האט ער זיך אויך מעהר אינטערעסירט מיט דער פאעזיע און האט אונטער דער צייט געשאפען פיעל בעריהמטע ווערק.

נאר דאך האט ער געמוזט זעהן ענדיגען וואס גיכער זיין שטודיום, אויב נישט, וואלט איהם אויסגעקומען זיך צו צעקריגען מיט זיין רייכען פעטער, וועלכער האט איהם אויסגעהאלטען. ער איז ווידער געפאהרען אין געטינגען ענדיגען זיין שטודיום, און דאך האט ער נישט אויפגעהערט צו שאפען אין ליטעראטור, צו וועלכער עס האט איהם געצויגען אהן אויפהער. צו יענער צייט האט ער צווישען די איבעריגע בעקלערט און אנגעהויבען צו בעארבייטען זיין בעריהמטען ראמאן „דער רבי פון באכאראך“.

ענדליך האט היינע דעם 3־טען מערץ פון יאהר 1825 אבגעלעגט א עקזאמען. נאר ער האט דאן ויזקלערט, אז כל זמן ער וועט בלייבען א יוד, וועט ער קיין צוטריט נישט האבען אין די נויטיגע ערטער, און עס וועט איהם זעהר שווער זיין

צו מאַכען אַ קאַריערע, און טראָץ דעם, וואָס היינע איז געווען אַ יוד מיט'ן גאַנצען האַרצען, האָט ער דאָך איינגעשטימט איבערצוגעהן כלומרשט צום קריסטליכען גלויבען, און דאָס האָט איהם זיין גאַנץ לעבען פערשאַפט געוואַלדיגע געוויסענס־ביסען און שאַרפע ליידען.

געטויפט האָט ער זיך צוליעב זיין אַדוואָקאַטען־קאַריערע, נאָר מיט דער דאָזיגער קאַריערע איז איהם געגאַנגען ווי מיט זיין סוהרישער קאַריערע: ער האָט נישט געהאַט קיין הצלחה. און ענדליך האָט ער געמוזט מודה זיין, אַז ער איז צו דעם אַלעם נישט פעהיג און האָט בעשלאָסען זיך אָבצוגעבען נאָר מיט ליטעראַטור. אין די יאָהרען 1826 און 1827 האָט ער אָנגעהויבען אַרויסגעבען זיינע פּאָעטישע און פּראָזאַאישע ווערק. דער ערפאָלג, וואָס דיעזע ווערק האָבען געהאַט, איז געווען אונגעהויער גרויס. מען האָט באַלד אַנערקענט, אַז מען האָט דאָ צו טהון מיט אַ פּאָעט און אַ שריפטשטעלער פון דער ערשטער מדרגה.

דאַן האָט היינע פערנעלעגט דעם פערלייער קאַמפּע אַרויסצוגעבען זיינע ליעדער אין איין בוך. דער פערלעגער האָט צום ערשטען גאָרנישט געוואָלט הערען וועגען דעם, נאָר נאָך אַ לאַנגען צורעדען האָט ער איינגעשטימט אַרויסצוגעבען דאָס בוך אויף זעהר שלעכטע בעדינגונגען פאַר היינע'ן: פאַר 50 לואידאָרען, און דאָס אויך נישט באַרע געלד, האָט היינע פערלאָרען דאָס רעכט אויף אַלע אויפלאַגען פון דיעזען בוך.

דאָס איז געווען דאָס „בוך דער ליעדער", וועלכעס האָט געווירקט אויף אַלעמען ווי אַ פייער און האָט אויסגעהאַלטען אָהן אַ שיעור אויפלאַגען. קאַמפּע, דער פערלעגער, איז פון דאָס דאָזיגע קליינע ביכעל רייך געוואָרען, נאָר היינע איז געבליבען דער זעלבער קבצן ווי פריהער.

צו דער זעלבער צייט האָט ער אַרויסגעגעבען זיינע „רייזע־בילדער", אין וועלכע ער בעריהרט די פּאָליטישע פראַגען און האָט געהאַט אַ גרויסען ערפאָלג אַלס פּאָליטישער פּובּליציסט. אַ קורצע צייט נאָכדעם האָט ער רעדיגירט מינכען אַ פּאָליטישע צייטונג, וועלכע איז אָבער אין אַ האַלב יאָהר אַרום אָבגעשטעלט געוואָרען. אין מינכען האָט ער זיך

בעקאַנט מיט אַ מיניסטער, און האָט פון איהם געהאָפט צו בעקומען אַ רעגיערונגס־שטעלע. ער האָט צו דעם צוועק געמאַכט אַ רייזע קיין איטאַליען, נאָר איידער ער איז נאָך געקומען קיין רוים האָט ער דערהאַלטען אַ ידיעה, אַז זיין פאָטער איז געשטאָרבען (אין יאָהר 1828).

זיין האָפנונג צו בעקומען אַ רעגיערונגס־שטעלע האָט איהם אָפגענאַרט. היינע האָט זיך ווייטער בעשעפטיגט מיט פּאָליטיק און פּובליציסטיק. ער איז געוואָרען איינער פון די הויפּט־קעמפער פאַר דער פרייהייט. אין יענער צייט האָבען אָנגעהויבען אָנקומען ידיעות וועגען דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. היינע האָט בעשלאָסען צו פאָהרען קיין פּאַריז. איידער ער איז אָפּגעפאָהרען אין פּאַריז האָט ער פערבראַכט אַ קורצע צייט אין האַמבורג, וואו איהם איז אויסגעקומען איבערצולעבען אַ פּאָגראָם אויף יודען, פון וועלכען עס האָט אויך געליטען זיין פעטער, שלמה היינע. דעם 3־טען מאַי פון יאָהר 1831 איז היינע אָנגעקומען אין פּאַריז.

אין פּאַריז האָט ער געשריבען אין דייטשע צייטונגען וועגען פּאָליטיק; זיינע פּאָליטישע אַרטיקלען זענען אויך געדרוקט געוואָרען אין בעזונדערע בראָשורען. נאָר באַלד אין גיכען האָט די דייטשע רעגירונג אָנגעהויבען איהם שטאַרק רודפן, ווייל ער האָט געלויבט די פראַנצויזישע רעוואָלוציע און קריטיקירט די דייטשע רעגיערונג. נאָך פריהער זענען אַלע זיינע פּאָליטישע ווערק פערבאָטען געוואָרען; איצט איז עס דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז היינע'ן איז פערבאָטען געוואָרען צוריקצוקומען אין דייטשלאַנד. נאָר וואָס מעהר די רעגיערונג האָט איהם פערפאָלגט, אַלץ בעריהמטער איז ער געוואָרען. יעדעס פון זיינע ווערק איז געלעזען געוואָרען נאָך פיעל מעהר גראַדע, ווייל זיי זענען געווען פערבאָטען. צו דער זעלבער צייט איז מען אויך אין פראַנקרייך געוואָרען זעהר אויפמערקזאַם אויף איהם; מען האָט איהם דאָרט גערופען „אַ כמעט פראַנצויזישער זשעניע". באַלד האָבען איהם איינגעלאַדען די בעסטע פראַנצויזישע זשורנאַלען מיטצואַרבייטען אין זיי, און היינע האָט געדרוקט אין זיי אַ גאַנצע רייהע אַרטיקלען פון ליטעראַרישען, היסטאָרישען און פילאָזאָפישען אינהאַלט.

אויך אין דייטשלאַנד איז אונטער דער דאָזיגער צייט ערשינען אַ גאַנצע רייהע פון היינע פּאָעטישע און פּאָליטישע װערק, פון װעלכע מיר װעלען בעזונדערס דערמאָהנען זיין בוך „איבער בערנע". צום ערשטען איז היינע געװעזען זעהר בעפריינדעט מיט דעם בעריהמטען פּאָליטישען קעמפער לודװיג בערנע (אויך אַ געטויפטער יוד), און זייערע מיינונגען איבער פּאָליטיק האָבען געשטימט מיט אײנאַנדער. נאָר מיט דער צייט זענען זיי זיך פונאַנדערגעגאַנגען און האָבען געפיהרט אַ שאַרפע פּאָלעמיק. אין דער בראָשורע „איבער בערנע" האָט היינע צו שאַרף אַרויסגעטרעטען קעגען איהם, און פיעל פון זיינע דייטשע פריינד זענען איהם דעריבער געװאָרען שונאים. היינע האָט אין דיעזער בראָשורע געהאַט גערעדט אויך װעגען בערנע'ס אַ פריינדין מיט אַ זעהר מיאוס'ען טאָן, און דער מאַן פון דיעזער פרוי, שלמה שטרויס פון פראַנקפורט, האָט היינע'ן דעריבער אַרויסגערופען אויף אַ דועל, װעלכער איז פאָרגעקומען דעם 7־טען סעפּטעמבער פון יאָהר 1841.

אַכט טאָג פאַר דעם האָט זיך היינע פערהייראַטעט מיט מאַטילדע קרעסצענצע מיראַט. זי איז געװעזען אַ איינפאַכע, אונגעבילדעטע דאָרפס־מיידעל, װעלכע איז אָנגעקומען צו איהרער אַ מוהמע אין פּאַריז אַלס פערקויפערין אין איהר שוהגעװעלב. היינע האָט זיך מיט איהר בעקאַנט, און זיי האָבען זיך פערליעבט. זי איז געװעזען אַ גוטע, טיכטיגע פרוי, װעלכע האָט זיך בעטייליגט אין זיין פרייד און לייד, און בעזונדערס איז זי איהם געװעזען איבערגעגעבען און געטריי שפּעטער, װען ער איז קראַנק געװעזען און האָט אַזוי געדאַרפט האָבען אַ װעכטערין און אַ פערזאָרגערין.

איצט אָבער איז פאַר איהם אָנגעקומען אַ שװערע צייט פון נויט און דלות. טראָץ דעם, װאָס ער איז שוין געװעזען אַזוי בעריהמט, האָט איהם זיין פעדער גאַנץ װעניג איינגעבראַכט, האָטש זי האָט רייך געמאַכט זיינע פערלעגער. פון יאָהר 1837 ביז יאָהר 1848 האָט היינע בעקומען שטיצע פון דער פראַנצויזישער רעגיערונג 4800 פראַנק אַ יאָהר, אַלס איינער פון די יעניגע, װעלכע האָבען צוליעב זייערע איבערצייגונגען געליטען אין זייער פאָטערלאַנד און צוגעשטאַנען צו דער פראַנ

צוויזישער רעוואָלוציע. אזא סומע פלעגט היינע אויך בעקומען פון זיין פעטער שלמה היינע יעדעס יאָהר, און האָטש היינע איז געוועהנט געוועזען ברייט צו לעבען, דאָך איז ער חי אָן געוועזען א נערווען-קרענקליכער, און דערצו נאָך האָט זיין עס איז אויסגעקומען. נאָר אין יאָהר 1843 איז זיין פעטער געשטאָרבען, און דער יורש קאַרל היינע האָט נישט געוואָלט ווייטער געגעבען די שטיצע, ווייל זי איז נישט געווען בפירוש דערמאָהנט אין דער צואה. היינע האָט געמוזט פערפיהרען א פראָצעס, וועלכען ער האָט אין א לאַנגע צייט אַרום אם לו יאָ געוואונען, נאָר דערווייל האָט ער איהם פערשאַפט זעהר פיעל קרענקונג, און פון גרויס עגמת נפש האָט זיך מיט איהם אין יאָהר 1845 געטראָפען א נערווען-שלאַג.

חי עס ווייזט אויס איז היינע שוין פון געבאָרען טאָג לעבען, וואָס איז נישט געווען קיין גאַנץ נאָרמאַלעס, פערשאַפט זיין נערווען-שוואַכקייט און אויך האָט ער געליטען פון אַנדערע זאַכען. פון אָנהויב יאָהר 1848 איז זיין געזונדס-צושטאַנד זעהר שלעכט געוואָרען. אין מאַי פון יענעם יאָהר האָט ער זיך געמוזט צו בעט לעגען און איז פון זיין קראַנקען-בעט שוין מעהר נישט אויפגעשטאַנען ביז זיין טויט, וואָס איז ערשט געקומען אין אַכט יאָהר אַרום. גאַנצע אַכט יאָהר איז ער געלעגען ווי א געבונדענער אין שרעקליכע לייַדען און שמערצען.

אונטער דער דאָזיגער צייט האָט היינע נאָך אַרויסגעגעבען א גאַנצע רייהע פּאָעטישע ווערק. אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך פיעל געאַרבייט ביי זיינע „מעמואַרען", וועלכע זענען אָבער נאָך זיין טויט פערשוואונדען געוואָרען, ווי עס ווייזט אויס האָבען זיינע קרובים זיי פערניכטעט, ווייל היינע האָט זיי אין די „מעמואַרען" געשילדערט נישט אין זעהר העלע פאַרבען.

4 דעם זייגער פאַרטאָג דעם 17-טען פעברואַר פון יאָהר 1856 איז היינע געשטאָרבען. עס איז בעוואוסט, אז פאַר זיין טויט האָט היינע חרטה געהאַט אויף זיין איבערגאַנג צום קריסטענטום און ער האָט שטאָלצירט מיט דעם, וואָס ער איז א יוד. אז היינע איז אין האַרצען געבליבען א געטרייער יוד,

קאָן מען אויך אַרויסזעהן פון זיינע ווערק, בעזונדערס פון דיינע יודישע ווערק.

עס איז נישט דאָ דער אָרט, אין אַזאַ קורצגעפאַסטע ביאָגראַפיע, צו שילדערן היינע׳ס בעדייטונג אין דער וועלט-ליטעראַטור, בפרט נאָך, אַז דער יודישער לעזער האָט נישט פאַר זיך קיינע ביישפּיעלען פון היינע׳ס שאַפען. מיר פיהרען דעריבער דעם לעזער גלייך איבער צו היינע׳ן גופא, און, נאַטירליך, קודם-כל — צו זיין יודישעס ווערק „דער רבי פון באַכאַראַך״.

דער רבי פון באַכאַראַך.

(אַ פראַגמענט).

קאַפּיטעל I.

ניעדעריגער אַראָב־צו פון רהיין־שטראָם, דאָרט וואו די בערגען פין שטראָם פערליערען זייער לאַכענדע מינע, די בערג און די פעלזען מיט זייערע אונגעוועהנליכע חורבות פון פעסטונגען און שלעסער שטעלען זיך פאַר מוראדיגער און אַרום הערשט אַ ערנס־טערע, ווילדערע הערליכקייט, דאָרט ליעגט אַזוי ווי אַ פורכטבאַרע לעגענדע פון פאַרצייטען, די פינסטערע, אוראַלטע שטאָדט באַכאַ־ראַך. נישט שטענדיג זענען געווען אַזוי צעפוילט און איינגעפאַלען די דאָזיגע מויערן מיט זייערע בלינדע וועכטער־טורעמס, וואָס אין זייערע שפּאַלטען פייפט איצט דער ווינד און די שפּאַצען האַלטען זייערע נעסטען; אין די דאָזיגע אָרעמע, בלאָטיגע, מיאוס'ע גאַסען, וועלכע מען דערזעהט דורכ'ן צעשטערטען טויער, האָט נישט שטענדיג גע־הערשט יענע וויסטע שטילקייט, וועלכע ווערט נאָר פון צייט צו

צייט איבערגעריסען פון שרייענדע קינדער, שילטענדע ווייבער, און ברומענדע קיה. די דאָזיגע מויערן זענען אַמאָל געווען שטאָלץ און שטאַרק, און אין די דאָזיגע גאַסען האָט זיך אַמאָל בעוועגט פרישעס, פרייעס לעבען, מאַכט און פראַכט, פרעהליכקייט און טרויער, פיעל ליעבע און פיעל שנאה. באַכאַראַך איז אַמאָל געווען איינע פון יענע שטעדט, וואָס די רוימער האָבען געגרינדעט אין דער צייט פון זייער הערשאַפט איבער'ן רהיין, און די איינוואָהנער, האָטש עס זענען דערנאָך געקומען אויף זיי זעהר שטורמישע צייטען און האָטש זיי זענען שפעטער אַרונטערגעפאַלען אונטער דער הערשאַפט פון האָהענשטויף און צום לעצטען אונטער דער הערשאַפט פון וויטעלסבאַך, דאָך איז זיי געלונגען, לויט דעם ביישפיעל פון פיעל אַנדערע רהיינישע שטעדט, איינצוהאַלטען פאַר זיך אַ פריי לעבען. די פיהרונג פון דער שטאָדט איז געווען איבערגעגעבען צו אַ פעראייניגונג פון איינצעלנע קאָרפּאָראַציעס; די קאָרפּאָראַציע פון די פאַטריצישע אַלטבירגער און די קאָרפּאָראַציע פון די צעהען, וועלכע איז ווידער צעטיילט געווען לויט די פערשידענע פראָפעסיעס, פלעגען זיך שטענדיג אַרומקריגען צווישען זיך, ווייל יעדע פון זיי האָט געוואָלט בעקומען די מאַכט אין איהרע הענד, אַזוי אַז אַקעגען אויסענטענדיג פלעגען זיי זיין פעסט פעראייניגט כדי זיך צו בעשיצען און צו קעמפפען מיט דעם שכנות'דיגען רויב־אַדעל, אינווענדיג אָבער האָבען זיי שטענדיג געפיהרט מחלוקת צוליעב זייערע אינטערעסען; דעריבער האָבען זיי גאַנץ ווענייג געלעבט צוזאַמען פריינדליך, דערפאַר איז צווישען זיי געווען זעהר פיעל אונצוטרויען, און אָפט פלעגען זאָגאַר אויסברעכען סכסוכים. דער הערשענדער פאָגט (דער הויפט פון שטאָדט) איז געזעסען אין דעם הויכען שלאָס סאַרעק, און פלעגט אַראָבפליהען יעדעס מאָל, ווען מען האָט איהם גערופען, און אויך פיעל מאָל, ווען מען האָט איהם אפילו נישט גערופען. די גייסטליכע האָבען געהערשט אין פינסטערניש דורך די פערפינסטערונג פון דעם גייסט. איין קאָרפּאָראַציע, וואָס איז אַם מייסטען געווען אָבגעזונדערט, אָהנמעכטיג און ביסלעכוויין בערויבט פון אַלע בירגערליכע רעכטע, איז געווען די געמיינדע פון יודען, וועלכע האָבען זיך בעזעצט אין באַכאַראַך נאָך אין דער צייט פון די רוימער, און שפעטער, ווען מען האָט יודען שטאַרק גערודפ'ט, האָבען זיי צווישען זיך אַריינגענומען גאַנצע מהנות ניי־אָנגעקומענע יודען, וועלכע זענען

אַנטלאָפֿען צו זוכען רעטונג בײַ זײ.

די גרויסע רדיפות און פֿערפֿאָלגונגען אויף יודען האָבען זיך אָנגעהויבען מיט די קרייץ־צוגען און צום שרעקליכסטען זענען זײ געווען אין מיטען פֿון 14־טען יאָהרהונדערט, בשעת דער ענדע פֿון דער מגפֿה, וועלכע האָט, ווי אַנדערע עפּעדעמישע אומגליקען, אויסגעבראָכען מסתמא דורך די יודען; מען האָט פֿערזיכערט, אַז זײ האָבען צראָפּגעבראַכט גאָטס צאָרן, און מיט דער הילף פֿון קרעציגע האָבען זײ פֿערגיפֿטעט די ברונען. די געררייצטע מאַסע, בעזונדערס די מהנות פֿון די פֿלאַגעלאַנטען, ד. ה. האַלבנאַקעטע מענער און ווײַבער, וואָס האָבען תשובה געטהון און זיך דערײַבער אַליין געפּײַניגט און דערבײַ געזונגען פֿרומע ליעדער, זענען דורכגעגאַנגען דורך דער גאַנצער רהיין־געגענד און דורך דאָס איבעריגע דרום־דײַטשלאַנד, און אונטערוועגס האָבען זײ דערמאָלט אויסגעהרג'עט פֿיעל טויזענדער יודען, אָדער זײ געפּײַניגט, אָדער געצוואונגען זײ צום שמד. אַ צווייטע בעשולדיגונג, וואָס האָט נאָך פֿון פֿריהערער צײַט, דורכ'ן גאַנצען מיטעלאַלטער ביז'ן אָנהויב פֿון פֿאָריגען יאָהרהונדערט, געקאָסט די יודען זעהר פֿיעל בלוט און שרעק, איז געווען דער נאַרישער, אונזיניגער בלבול, וועלכער איז אין די כראָניקען און לעגענדען וויעדערהאָלט געווען ביז צום עקעל, אַז די יודען גנבה'נען די קריסטליכע הייליגע האָסטיען, וועלכע זײ שטעכען דורך מיט מעסערס, ביז עס רינט אַרויס בלוט, און אַז אום פּסח שעכטען זײ קריסטליכע קינדער, כּדי צו טרינקען זייער בלוט צום סדר. די יודען, וועלכע זענען פֿון שטענדיג אָן געווען פֿערהאַסט צוליעב זייער גלויבען, צוליעב זייער רײַכקייט און צוליעב זייערע חובות, וואָס זײ האָבען געהאַט בײַ קריסטען, זענען אין יענע צייט אינגאַנצען געווען איבערגעגעבען אין די הענד פֿון זייערע פֿײַנד, וועלכע האָבען זעהר לײַכט געקאָנט זײ אונטערברענגען, ווען זײ האָבען נאָר פֿערשפּרייט אַזאַ מין ידיעה, אַז מען האָט דערמאָרדעט אַ קינד, אָדער גאָר אונטערגעוואָרפֿען אין אַ יודיש הויז אַ בלוטיגען קערפּער פֿון אַ קינד, און זענען בײַנאַכט בעפֿאַלען אויף דער יודישער פֿאַמיליע, און דאַן האָט מען געמאָרדעט, גערויבט און געשמד'ט, און גרויסע וואונדער זענען געשעהן דורך דאָס טויטע געפֿונענע קינד, וועלכעס די קירכע האָט סוף כּל סוף געמאַכט פֿאַר אַ הייליגען. אַזאַ מין הייליגער איז געווען סאַנקט ווערנער, און פֿון זיין כּבוד וועגען איז

אין אַבערוועזעל געגרינדעט געוואָרען יענע פרעכטיגע אַבטיי, וואָס איצט שטעלט זי פאַר ביים רהיין איינע פון די שענסטע חורבות, און מיט דער גאָטישער שענקייט פון איהרע לאַנגע שפּיצבויגיגע פענסטער, מיט איהרע שטאָלץ־אַרויסשטעקענדע זײַלען און מיט איהרע שענע שטיין־שניצערייען ענטציקט זי אונז אַזוי פיעל, ווען מיר פאָהרען פערביי־איהר אין אַ הייטערן גרינעם זומער־טאָג און מיר ווייסען נישט, וואָס די איז אַמאָל געוועזען און ווי אַזוי זי איז אויסגעקומען. צום כבוד פון דעם דאָזיגען הייליגען זענען ביים רהיין געבויט געוואָרען נאָך דריי אַנדערע גרויסע קירכען, און יודען אָהן אַ שעור זענען געטוידט אָדער געפּייניגט געוואָרען. דאָס איז געשעהן אין יאָהר 1287, און אויך אין באַכאַראַך, וואו עס איז געבויט געוואָרען איינע פון די דאָזיגע סאַנקט־ווערנער־קירכען, זענען די יודען אויסגעשטאַנען פיעל צרות און יסורים. דאָך צוויי הונדערט יאָהר נאָך דעם איז זיי שוין נישט אויסגעקומען צו ליידען פון אַזעלכע אָנפאַלען פון פאָלקס־צאָרן, האָטש מען האָט זיי נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט פיינד צו האָבען, און זייער לעבען איז נאָך אַלץ געשטאַנען אין געפאַהר.

נאָר וואָס מעהר די שנאה פון דרויסען האָט זיי געדריקט, אַלץ מעהר פעראייניגט און פערטרויט האָבען די יודען פון באַכאַראַך געלעבט צווישען זיך, אַלץ טיעפער און שטאַרקער איז געוואָרען זייער פרומקייט און יראת־שמים. אַ מוסטער פאַר אַלעמען, ווי זיך צו פיהרען ווי גאָט האָט געבאָטען, איז געווען דער דאָרטיגער רב רבי אברהם, וועלכער איז נאָך געווען אַ יונגער מענש, נאָר צוליעב זיין גרויסקייט אין לערנען איז ער שוין געווען ווייט און ברייט בערוהמט. ער איז געבאָרען געוואָרען טאַקי אין דער זעלבער שטאָדט, און זיין פאָטער, וועלכער איז אויך דאָרט רב געווען, האָט איהם אָנגעזאָגט פאַר׳ן טויט, אַז ער זאָל אויך ווערען רב אין ער זאָל די שטאָדט באַכאַראַך קיינמאָל נישט פערלאָזען, אפילו ווען זיין לעבען וועט דאָרט שטעהן אין סכנה. דער דאָזיגער בעפעהל און אַ שאַפע מיט זעלטענע ביכער — דאָס איז געווען אינגאַנצען, וואָס עס האָט איהם איבערגעלאָזט זיין פאָטער, וועלכער האָט דורכגעלעבט זיינע יאָהרען אין אָרעמקייט און אין לערנען. דאָך איז רבי אברהם געווען זעהר רייך; זייענדיג פערהייראַטעט מיט דער איינציגער טאָכטער פון זיין פאָטערס ברודער, וועלכער האָט זיך בעשעפטיגט מיט׳ן האַנדעל פון

טייערע שטיינער, האט ער נאך זיין טויט געירשה'נט זיין גאנץ גרויסעס פערמעגען. איינינע שלעכטע צינגער אין שטאדט האבען אפ לו געגעבען אנצוהערעניש, אז דער רב האט התונה געהאט מיט זיין פרויטאק נאר צוליעב איהר געלד. נאר אלע ווייבער האבען דאס אבגעלייקענט, און זיי האבען אויך געוואוסט צו דערצעהלען פערשידענע מעשיות, ווי דער רב איז נאך פאר זיין רייזע נאך שפאניען שוין געוועזען פערליעבט אין שרה'ן — אייגענטליך האט מען זי גערופען די שענע שרה — און ווי שרה האט זיבען יאהר געמוזט ווארטען, ביז דער רב איז צוריקגעקומען פון שפאניען, און דערצו נאך האט ער זי מקדש געווען קעגען איהר פאטערס ווילען און אויך קעגען איהר אייגענער איינשטימונג. ווארום יעדער יוד קאן א יודיש מעדעל מאכען פאר זיין געזעצליכע פרוי, ווען עס געלינגט איהם, איהר אנצוטהון אויפ'ן פינגער א קידושין־פינגערל זיין דערביי צו זאגען די ווערטער: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל!" — דערמיט. הגענדיג שפאניען פלעגען מענשען מיט שלעכטע צינגער שמייכלען דערביי גאנץ בעזונדערס; און דאס איז געוועזען צוליעב א דונקעלער ידיעה, אז רבי אברהם האט אין דער גרויסער ישיבה אין טאלעדא אפילו זעהר פלייסיג געלערנט די תורה, נאר צוזאמען דערמיט האט ער אויך אנגענומען קריסטליכע מנהגים און האט אריינגעזויגען אין זיך דעם גייסט פון פריידענקען, גלייך ווי יענע שפאנישע יודען, וועלכע זענען דעמאלט געשטאנען אויף א זעהר הויכע מדרגה פון בילדונג. נאר אינווענינ אין הארצען האבען אפילו די מענשען מיט די שלעכטע צינגער אויך גישט געגלויבט, אז די דאזיגע ידיעה זאל זיין אמת. ווארום פון זינט דער רב איז צוריקגעקומען פון שפאניען האט ער זיך געפיהרט אין לעבען זעהר ריין, פרום און ערנסט, די קלענסטע דינים און מנהגים האט ער אבגעהיט מיט דער גרעסטער שטרענגשאפט, אלע מאנטאג און דאנערשטאג פלעגט ער פאסטען, און נאר אום שבת און יום־טוב פלעגט ער עסען פלייש און טרינקען וויין; דעם גאנצען טאג האט ער פערבראכט אין דאווגען און לערנען, ביי טאג פלעגט ער לערנען גאטס תורה מיט תלמידים, וועלכע זענען זיך אנגעפאדרען קיין באכאראך צוליעב זיין רוהם, און ביינאכט פלעגט ער בעטראכטען די שטערן פון הימעל אדער די אויגען פון דער שענער שרה. קיין קינדער האט דער רב נישט געהאט, און דאך האט ארום איהם נישט געפעהלט קיין לעבען און בעוועגונג. דער

גרויסער זאל פון זיין הויז, וועלכעס איז געווען נעבען דער שוהל, איז שטענדיג געשטאנען אפען פאר דער גאנצער געמיינדע; יעדער פלעגט אהין אריין און ארויסגעהן אהן שום אומשטענדען; דארט פלעגט מען קומען גאט בעטען אין א שלעכטע מינוט, אדער נייעס הערען, אדער מאכען פערזאמלונגען בשעת אנאלגעמיינער נויט; דארט פלעגען זיך די קינדער שפיעלען שבת אין דער פריה, בשעת מען האט אין שוהל געלייענט די סדרה פון דער וואך; דארט פלעגט מען זיך פערזאמלען אויף חתונות און אויף לויות, און דארט האט מען זיך געקריעגט און זיך איבערגעבעטען; דארט האט א דערפרוירענער אין וועג געפונען א ווארעמען אויווען און א הונגעריגער — א געדעקטען טיש. אויסער דעם האבען זיך ארום רב שטענדיג ארומגעדרעהט זעהר פיעל קרובים, ברידער און שוועסטער מיט זייערע ווייבער און קינדער, ווי אויך זיינע און זיין פרוי'ס פעטערס און מוהמעס, א גאנץ גרויסע משפחה, און זיי אלע האבען דעם רב געהאלטען אלס דעם הויפט פון דער פאמיליע, פלעגען אין זיין הויז אריינקומען אי פריה אי שפעט, און אין גרויסע ימים טובים פלעגען זיי דארט אלע צוזאמען עסען. אזעלכע אלגעמיינע פאמיליען-מאהלציטען זענען פארגעקומען בעזונדערס ביי'ם סדר אום פסח. דאס איז א גאנץ אלטער, וואונדערבארער מנהג, וואס נאך אצט האלטען איהם אב די יודען אין דער גאנצער וועלט אין דער נאכט צו'ם פיערצעהנטען טאג פון מאנאט ניסן, צו דעם עביגען אנדענקען פון זייער בעפרייאונג פון דער קנעכטשאפט פון מצרים. דער דאזיגער סדר ווערט אבגעריכט אויף אזא אופן:

באלד ווי עס ווערט נאכט צינדט די ווירטין פון הויז אן די ליכט, פערדעקט דעם טיש מיט א טישטוך, לעגט אויפ'ן מיטען טיש דריי מצות, פערדעקט זיי מיט א טישטיכעל, און אויף דעם דאזיגען העכערען פלאץ שטעלט זי זעקס קליינע טעלערלעך, אין וועלכע עס געפינען זיך סימבאלישע שפייזען: א איי, פעטרושקע, מרור, זרוע און הרוסת — א מישונג פון ראזינקעס, אינגבער און ניס. צו דעם דאזיגען טיש זעצט זיך דער פאטער פון הויז מיט אלע קרובים און געסט און לייענט פאר זיי פאר פון דער הגדה, וואס איהר אינהאלט איז א זעלטזאמע מישונג פון אלטע לעגענדען, פון וואונדערבארע מעשות פון מצרים, פון מערקווירדיגע ערצעהלונגען, וכוחים, תפילות און יום-טוב-ליעדער. אין מיטען פון דעם דאזיגען סדר קומט פאר

א גרויסער מאהלצייט, און זאגאר בשעת'ן לייענען די הגדה פערזוכט מען אביסעל די סימבאלישע שפייזען אין בעשטימטע צייטען, אויך עסט מען די מצה און מען טרינקט פיער כוסות רויטען וויין. אומעט גע-פרעהליך, ערנסט-שפיעלענד און לעגענדאריש-געהיימניספאל איז דער האראקטער פון יענער סדר-נאכט און דער פון אלטע צייטען אנגענומענער זינגענדיגער טאן, מיט וועלכען דער פאטער פון הויז לייענט די הגדה און וועלכען עס האפען אונטער פון צייט צו צייט אין האר אויך די צוהערער, קלינגט אזוי שוידערהאפט-הארציג, אזוי מוטערליך-איינשלעפערענדיג, און צוגלייך אזוי האסטיג-אויפוועקענדיג, אז אפילו די יעניגע יודען, וועלכע זענען שוין לאנג אבגעפאלען פון זייער עלטערנס גלויבען און יאגען זיך נאך פרעמדע פרייד און פרעמדען כבוד, ווערען אויך ערשיטערט אין טיעפסטען הארצען, בשעת עס דרינגען אריין צופעליג אין זייערע אויערן די אלטע, גוט בעקאנטע פסח-טענער.

אינ'ם גרויסען זאל פון זיין הויז איז איין מאל געזעסען רבי אברהם, אין צוזאמען מיט זיינע קרובים, תלמידים און די איבעריגע געסט האט ער אבגעריכט דעם סדר. אין זאל האט אלץ געבלאנקט מעהר ווי געוועהנליך; איבער'ן טיש איז געהען פערשפרייט א פורפור-שיעדענפארביגער זיידענער טישטוך, וואס זיינע גאלדענע פרענזלעך זענען אראבגעהאנגען ביז צו דער ערד; היימיש האבען געגלאנצט די טעלערלעך מיט די סימבאלישע שפייזען, ווי אויך די הויכע בעכער פול מיט וויין, אויף וועלכע עס זענען געוועזען אויסגעקריצט לויטער היילינע געשיכטען; די מאנסלייט זענען געזעסען אין זייערע שווארצע מאנטלען און שווארצע פלאכע הימלען און ווייסע קיטלען; די פרויען, אין זייערע טייערע קליידער פון לאמבארדישע שטאפען, האבען ארום קאפ און האלז געטראגען זייער גאלד-און פערל-ציערונגען; און די זילבערנע שבת'דיגע מנורה האט פאנאנדערגעגאסען איהר יום-טוב'דיגעם ליכט איבער די פרומע, צופריעדענע געזיכטער פון די אלטע און יונגע. אויף א פורפורנער סאמעט-קישען אויף א שטוהל, וואס איז געוועזען העכער ווי די איבעריגע, איז רבי אברהם געזעסען אנגעלעהנט ווי דער דין איז, און האט געלייענט און געזונגען די הגדה, און דער פערשיעדענער האר האט מיטגעשטימט אדער געענט-פערט ביי די פאסיגע שטעלען. דער רב האט אויך געטראגען א שווארצען יום-טוב'דיגען מאנטעל, זיינע איידעלע, אביסעל-שטרענגע גע-

זיכטס־ציגען זענען געװען מילדער װי געװעהנליך, די ליפּען האָבּען
זיך פרײנדשאַפטליך געשמײכעלט פון הינטער דער ברוינער באָרד, אַזױ װי זי
װאָלטען װעלען דערצעהלען זעהר פיעל פרעהליכעס, און אין זײַנע
אױגען האָט צרומגעשװאומען עפּעס אַזױ װי אַ גליקליכע ערינערונג
אָדער אַהנונג. די שענע שרה, װעלכע איז אױך געזעסען אױף
אַ העכערען סאַמעט־שטוהל בײַ זײַן זײַט, האָט אַלס הױז־װירטין גאָר
נישט געטראָגען אױף זיך פון איהרע צירונגען, נאָר אַ װײַסע לײַנ־
װאַנד האָט אַרומגענומען איהר שלאַנקען קערפּער און איהר פרום
געזיכט. דאָס דאָזיגע געזיכט איז געװען רירענד שען, אַזױ װי
בכלל איז די שענהייט פון די יודישע טעכטער גאָר בעזונדערס ריה־
רענד; דאָס בעװאוסטזײַן װעגען דער גרױסער אָרעמקײַט, דער בי־
טערער חרפּה און די ערגסטע צרות, אין װעלכע זײַערע קרובים און
גוטע פרײַנד לעבען, פערשפּרײַט איבער זײַערע הניעװדיגע געזיכטס־
ציגען אַ געװיסע לײַדענדע הארציגקײַט און אַ בעטראַכטענדע ליעבעס־
אַנגסט, װעלכע בעצױבערן זאָנדערבאַר אונזערע הערצער. אַזױ איז
היינט געזעסען די שענע שרה און האָט כסדר געקוקט דעם מאַן
אין די אױגען אַרײַן; פון צײַט צו צײַט האָט זי אױך אַ קוק געטהון
אין דער הגדה, װאָס איז פאַר איהר געלעגען — אַ פּאַרמעט־בוך,
װאָס איז געװען שען געבונדען אין גאָלד און סאַמעט; דאָס איז
געװען אַן אַלטע ירושה מיט פיעליעהריגע פלעקען פון װײַן נאָך פון
איהר זײדענס צײַטען; אין דעם דאָזיגען בוך זענען געװען אױסגעמאָלט
זעהר פיעל פערשיעדענע בילדער, װעלכע זי האָט נאָך קינדװײַז אַזױ
ליעב געהאַט צו בעטראַכטען אין די סדר־נעכט, און װעלכע האָבען
פאָרגעשטעלט אַלערלײ געשיכטען פון חומש, װי צום בײַשפּיעל:
װי אברהם צעקלאַפּט מיט אַ האַמער די שטײנערנע געצען פון זײַן
פאָטער תרח, װי די מלאכים קומען צו איהם, װי משה הרג'עט
דעם מצרי, װי פרעה זיצט פּרעכטיג אױף זײַן טראָן, װי די פרעש
לאָזען איהם נישט צורוה אפילו זיצענדיג בײַם טיש, װי ער װערט —
אַ דאַנק גאָט — דערטרונקען אין ים, װי די בני ישראל געהען פאָר־
זיכטיג דורך דעם רױטען ים, װי זײ שטעהען מיט אָפענע מײַלער
בײַם באַרג סיני מיט זײַערע שאָף, קיה און אָקסען, װי דער פרומער
דוד המלך שפּיעלט אױף זײַן האַרפע, און ענדליך װי די שטאָדט
ירושלים װערט מיט איהרע טורעמס און דעכער פון בית־המקדש
בעשטראַהלט פון גלאַנץ פון דער זון!

מען האָט שוין געהאַט אָנגעגאָסען דעם צווייטען כּוס, די געזיכטער און שטימען זענען אַלץ העלער געוואָרען, און דער רב, אָנגעהמענדיג אין האַנד איינע פון די מצות און אויפהויבענדיג זי אין דער הויך, האָט אָנגעהויבען צו ליינען: „כּהאָ לחמא עניא — אָט דאָס איז דער אָרעמער ברויט, וואָס אונזערע עלטערן האָבען געגעסען אין מצרים! יעדער, ווער עס איז הונגעריג — זאָל קומען און עסען! יעדער, ווער עס איז בעדירפטיג, זאָל קומען מיט אונז דעם סדר אָבּריכטען! דאָס יאָהר זענען מיר דאָ, איבער אַ יאָהר זאָלען מיר זיין אין ירושלים! דאָס יאָהר זענען מיר קנעכט, איבער אַ יאָהר זאָלען מיר זיין די קינדער פון פרייהייט!”.

פלוצלונג האָט זיך געעפענט די טהיר פון זאַל און עס זענען אַריינגעקומען צוויי גרויסע בלאַסע מענער, געהילט אין ברייטע מאַנטלען, און איינער פון זיי האָט געזאָגט:

— שלום עליכם, מיר זענען יודען רייזענדער און מיר האָבען געוואָלט מיט אייך צוזאַמען דעם סדר אָבּריכטען.

און דער רב ה[illegible] שנעל און פריינדליך געענטפערט:

— עליכם שלום, זעצט זיך אַנידער נעבען מיר!

די ביידע פרעמדע מענשען האָבען זיך גלייך געזעצט צום טיש, און דער רב האָט ווייטער געזאָגט די הגדה. טיילמאָל, בשעת די איבעריגע האָבען נאָך נישט געהאַט געענדיגט צו דערזאָגען, האָט ער צוגעוואָרפען ליעבליכע ווערטער צו זיין ווייב, און געבענדיג אָנצוהערעניש אויפ'ן אַלטען ווערטעל, אַז אַ יודישער בעל הבית איז אין דער פסח-נאַכט אַ מלך, האָט ער צו איהר געזאָגט: „פרעה דיך, מיין מלכּה!” — זי אָבער האָט אומעטיג-שמייכלענדיג געענטפערט: „עס פעהלט אונז דאָך אָבער אַ פּרינץ!” — און דערמיט האָט זי געמיינט אַ זוהן, וואָס זאָל קאָנען דעם טאַטען פרעגען די פיער קשיות, אַזוי ווי עס שטעהט אין דער הגדה. דער רב האָט גאָר נישט געענטפערט, און האָט נאָר אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף אַ בילד, וואָס האָט זיך גראַדע איצט אויפגעמישט אין דער הגדה, און וואָס האָט פאָרגעשטעלט, ווי די דריי מלאכים קומען צו אַברהם אָבינו איהם אָנצוזאָגען, אַז זיין פרוי שרה וועט איהם געווינען אַ זוהן, און שרה שטעהט דערווייל מיט אַ ווייבערשע נייגיעריגקייט הינטער דער טהיר פון געצעהלט, כּדי זיך צו צוהערען צום שמועס. די דאָזיגע לייכטע אָנצוהערעניש האָט אַרויסגעגאָסען אַ דרייפאַכע רויטקייט אויפ'ן

געזיכט פון דער שענער פרוי, זי האָט אַראָבגעלאָזען די אויגען, און דערנאָך האָט זי ווידער פריינדליך אָפּגעקוקט צו איהר מאַן, וועלכער האָט ווייטער זינגענדיג געלייענט די וואונדערבאַרע מעשה, ווי רבי יהושע, רבי אליעזר, רבי עזריה, רבי עקיבה און רבי טרפון זענען געזעסען אָנגעלעהנט אין בני ברק און האָבען די גאַנצע נאַכט דערצעהלט וועגען יציאת מצרים, ביז זייערע תלמידים זענען געקומען און זיי געזאָגט, אַז ס'איז שוין טאָג געוואָרען און ס'איז שוין געקומען די צייט צו דאַווענען.

ווי די שענע שרה האָט אַזוי פרום זיך צוגעהערט און האָט כסדר אָנגעקוקט איהר מאַן, האָט זי בעמערקט, ווי זיין געזיכט איז פּלוצלונג ערשטאַרט און שרעקליך אויסגעקרימט געוואָרען, דאָס בלוט איז איהם פערשוואונדען געוואָרען פון די באַקען און ליפּען, און די אויגען האָבען געגלאָצט אַזוי ווי זיי וואָלטען פערגלעזערט געוואָרען; — נאָר כמעט אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט זי געזעהן, ווי זיינע געזיכטס־ציגען האָבען ווידער בעקומען די פריהעריגע רוהיגקייט און הייטערקייט, ווי זיינע ליפּען און באַקען זענען ווידער רויט געוואָרען, זיינע אויגען האָבען ווידער אָנגעהויבען מינטער צו קוקען אַהין און אַהער, יאָ, נאָך מעהר, עפּעס האָט איהם אָנגעכאַפּט אַ גאַנץ מערקווירדיגע לוסטיגע שטימונג. די שענע שרה איז דערשראָקען געוואָרען ווי נאָך קיינמאָל אין לעבען נישט, און אַ אינערליכער שרעק האָט אין איהר אַריינגעדרונגען און איהר קאַלט געמאַכט, נישט אַזוי פיעל צוליעב דעם שרעק, וואָס האָט זיך איין מינוט אויסגעדריקט אויף איהר מאַנ'ס געזיכט, ווי צוליעב זיין איצטיגער פרעהליכקייט, וועלכע איז ביסלעכווייז געוואָרען אַלץ גרעסער און גרעסער און איז דערגאַנגען כמעט ביז צו אויסגעלאַסענהייט. דער רב האָט זיין היטעל אַריבערגערוקט פון איין אויער צום אַנדערן, געפּוצט און געקרייזעלט די האָר פון זיין באָרד, געזונגען די הגדה ווי עפּעס אַ גאַסענליעד, און בשעת מען האָט אויסגערעכענט די צעהן מכות, וואָס ביי יעדער פון זיי דאַרף מען איינטונקען דעם פינגער אין פולען בעכער ווין און אַראָבוואַרפען דעם אַראָבגעהענדען טראָפּען אויף דער ערד האָט דער רב בעשפּריצט די יונגערע מעדלעך מיט'ן רויטען ווין, און צוליעב דעם איז געוואָרען אַ געשריי צוליעב די פערפלעקטע צירונגען און אַ פרעהליך געלעכטער. אַלץ אונהיימליכער איז דער שענער שרה געוואָרען זעהענדיג, ווי איהר מאַנ'ס לוסטיגקייט ווערט

אַלץ גרעסער, און מיט הארץ־קלעמעניש האָט זי געקוקט אויף די רוישענדע, פערשידענפאַרביג בעלויכטענע מענשען, וועלכע האָבען זיך בעקוועם בריים געשאָקעלט אַהין און צוריק, געקרוישעלט די דינע מצות, אָדער אָנגעגאָסען וויין, אָדער געפּלוידערט איינער מיט'ן צווייטען, אָדער הויך געזונגען, און אַלץ גאַנץ צופריעדען.

דערווייל איז אָנגעקומען די צייט צו'ם עסען; אַלע זענען אויפגעשטאַנען זיך וואַשען, און די שענע שרה האָט געבראַכט דאָס גרויסע זילבערנע וואַש־בעקען, וואָס אויף איהר זענען געווען רייך אויסגעקריצט פערשידענע גאָלד־פיגורען און פערציערונגען; זי האָט דאָס בעקען געהאַלטען פאַר יעדען גאַסט, וועהרענד מען האָט אויף זיינע הענד געגאָסען וואַסער. בשעת זי איז צוגעקומען צו'ם רב, האָט ער איהר בעדייטענד אַ וואונק געטהון מיט די אויגען, און האָט זיך גלייך אַרויסגעגנבה'ט הינטער אַ טהיר. די שענע שרה איז איהם גלייך נאָכגעגאַנגען; האַסטיג האָט דער רב אָנגעכאַפּט די האַנד פון זיין פרוי, שנעל האָט ער זי נאָכגעצויגען נאָך זיך דורך די דונקעלע גאַסען פון באַכאַראַך, שנעל האָט ער זי געפיהרט צו'ם טויער ביז צו'ם וועג הינטערן שטאָדט, וועלכער האָט איבער דער לענג פון רהיין געפיהרט נאָך בינגען.

עס איז געווען איינע פון יענע פריהלינגס־נעכט, וועלכע זענען אפילו גענוג וואַרעמליך און העל אויסגעשטערענט, נאָר דאָך פילען זיי אָן די נשמה מיט אַ ווערטוּאַמען שרעק. די בלומען האָבען געשמעקט מיט אַ מתים־ריח; די פויגעל האָבען געצווישערט אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך געפרעהט מיט'ן אַלגעמיינעם אונגליק און צוגלייך ווי זיי וואָלטען זיך אַליין געשראָקען; די לבנה האָט ביז געוואָרפען געלע פאַסען ליכט איבער דעם דונקעלען אַרומרוישענדען שטראָם; די הויכע פעלזען פון ברעג האָבען אויסגעזעהען ווי ריעזען־קעפּ, וואָס האָבען זיך מורא'דיג געוואַקעלט; דער טורם־וועכטער אויפ'ן שלאָס שטראַהל־עק האָט געבלאָזען מעלאַנכאָליש; און אין מיטען דעם אַלעם האָט כסדר געקלונגען דער טויטען־גלאָק פון דער סאַנקט־ווערנער־קירכע. די שענע שרה האָט אין דער רעכטער האַנד געטראָגען דעם זילבערנעם וואַשבעקען, איהר לינקע האַנד האָט דער רב נאָך אַלץ פעסט געהאַלטען, און זי האָט געפיהלט, ווי זיינע פינגער זענען געווען קאַלט ווי אייז און ווי זיין אָרעם האָט געציטערט; נאָר זי

איז שווייגענדיג איהם נאכגעגאנגען, אפשר דערפאר, ווייל זי איז פון שטענדיג אן געוואהנט געווען צו פאלגען איהר מאן בלינד און אהן א שום פראגע, און אפשר אויך דערפאר, ווייל איהרע ליפען זענען דורך איהר אינערליכער אנגסט געווען פערשלאסען.

אונטען ביים שלאס סאנעק, אקעגענאיבער לארך, אונגעפעהר וואו איצט געפינט זיך דאס דערפעל ניעדער-רהיינבאך, זעהט זיך א הויכע פעלזענפלאטע, וואס הענגט ארויס אזוי ווי א בויגען איבער'ן ברעג פון רהיין. אויף דעם דאזיגען פעלזען איז ארויפגעקראכען רבי אברהם מיט זיין ווייב, דארט האט ער זיך ארומגעקוקט אויף אלע זייטען און האט אקוק געטהון אין דער הויך צו די שטערן. ציטערנדיג און דורכגענומען מיט קאלטען טויט-שרעק איז נעבען איהם געשטאנען די שענע שרה און האט בעטראכט זיין בלאס געזיכט, וועלכעס די לבנה האט פאנטאסטיש בעלויכטען און אויף וועלכען עס האט אהין און אהער געציטערט ווי שמערץ, מורא, געבעט און צארן. נאר ווען דער רב האט פלוצלונג פון איהרע הענד ארויסגעריסען דאס זילבערנע וואש-בעקען און עס מיט גערויש אראבגעשליידערט אין רהיין אריין, דאן האט זי שוין מעהר נישט געקאנט דערטראגען דאס מורא'דיגע אנגסט-געפיהל און מיט א אויסשריי „שמע ישראל!" איז זי געפאלען דעם מאן צו די פיס און האט איהם בעשווארען, ער זאל ענדליך אויסזאגען, וואס דא קומט פאר.

דער רב, וועלכער איז נאך נישט געווען אימשטאנד צו רעדען, האט עטליכע מאל שטיל בעוועגט די ליפען, און ענדליך האט ער אויסגערופען:

— זי זעהסטו דעם מלאך המות? דארט אונטען שוועבט ער איבער באכאראך! מיר אבער זענען אנטרונען געווארען פון זיין שווערט. געלויבט איז גאט!

און מיט א שטימע, וואס האט נאך געציטערט פון אינערליכען שרעק, האט ער דערצעהלט: ווי ער האט פרעהליך געזונגען די הגדה זיצענדיג אנגעלעהנט, און צופעליג האט ער אקוק געטהון אונטערן טיש, און דארט האט ער נעבען זיינע פיס דערזעהן א בלוטיגען טויטען קערפער פון א קינד.

— דאן האב איך בעמערקט — האט דער רב צוגעגעבען — אז אונזערע צוויי פערשפעטיגטע געסט זענען נישט פון דער יודישער געמיינדע, נאר זיי געהערען צו דער פערזאמלונג פון גאטלאזע מענ-

שען, וועלכע האָבען זיך אָבגערעדט אַריינצוגנבה'נען אין געהיים יענעם טויטען קערפּער אין אונזער הויז, כדי אונז צו בעשולדיגען, אַז מיר האָבען גע'הרג'עט אַ קינד און אויפגעפרעסען אויף אונז דאָס פֿאָלק, אונז צו בערויבען און ערמאָרדען. איך האָב נישט געטאָרט לאָזען בעמערקען, אַז איך האָב זיך דערוואוסט דאָס דאָזיגע שרעקליכע פערברעכען, ווייל דאַדורך וואָלט נאָך מיין אונגליק שנעלער אָנגעקומען, און נאָר די היטרעקייט האָט אונז ביידען גערעטעט. געלויבט איז גאָט! שרעק זיך נישט שענע שרה; אויך אונזערע קרובים און גוטע פריינד וועלען גערעטעט ווערען. די רויבער האָבען נאָר בעגעהרט מיין בלוט; און ווי באַלד איך בין פון זיי ניצול געוואָרען, וועלען זיי זיך בעגניגען מיט מיין זילבער און גאָלד. קום מיט מיר, שענע שרה, אין אַנ'אַנדער לאַנד, מיר וועלען דאָס אונגליק הינטער אונז איבערלאָזען, און כדי דאָס אונגליק זאָל אונז נישט נאָכיאָגען, האָב איך איהם אַלס קרבן אַוועקגעוואָרפען דאָס לעצטע פון מיין פערמעגען, דאָס זילבערנע בעקען. דער גאָט פון אונזערע עלטערן וועט אונז נישט פערלאָזען. — קום אַראָב, דו ביזט מיעד; דאָרט אונטען שטעהט ביי זיין שיפעל דער שטילער ווילהעלם; ער וועט אונז אַריבערפיהרען אויף יענער זייט רהיין.

נישט רעדענדיג קיין איין וואָרט און אַזוי ווי מיט צעבראָכענע גלידער איז די שענע שרה געפאַלען דעם רב אין די אָרעמס, און פאַמעלעך האָט ער זי אַראָבגעטראָגען צום ברעג אַראָב. דאָ איז געשטאַנען דער שטילער ווילהעלם, אַ טויב־שטומער, נאָר אַ בילד־שענער יונג, וועלכער האָט זיך בעשעפטיגט מיט פישפאַנגען כדי אויסצוהאַלטען זיין אַלטע מוטער, דעם רב'ס אַ שכנת'ע, און אויך האָט ער דאָ געהאַלטען אַ שיפעל. נאָר עס האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט שוין פאָראויס פערשטאַנען, וואָס דער רב פערלאַנגט, און נאָך מעהר, עס האָט אויסגעוויזען, ווי ער וואָלט אויפ'ן רב געוואַרט; אויף זיינע פערמאַכטע ליפּען האָט זיך בעוויזען אַ צייכען פון ליעבליכסטען מיטלייד, מיט פיעל בעדייטונג האָט ער זיינע גרויסע בלויע אויגען געלאָזט רוהען אויף דער שענער שרה, און פאָרזיכטיג האָט ער זי אַריינגעטראָגען און שיפעל אַריין.

דער בליק פון דעם שטומען יונגעל האָט די שענע שרה אויפגעוועקט פון איהר צעמישטקייט; זי האָט פּלוצלונג דערפיהלט, אַז אַלץ, וואָס איהר מאַן האָט איהר דערצעהלט, איז נישט געוועזן

קיין בלויזער חלום, און שטראָמען ביטערע טרעהרען האָבען זיך אַראָבגעגאָסען איבער אידרע באַקען, וועלכע זענען איצט געוועזען אַזוי ווייס ווי איהר געוואַנד. און אַזוי איז זי געזעסען אין מיטען פון שפּיעל, אַזוי ווי אַ ווייגענדעס מאַרמאָר-בילד; נעבען איהר זענען געזעסען איהר מאַן און דער שטילער ווילהעלם, וועלכע האָבען פלייסיג גערודערט.

צי דאָס קומט דורך דעם איינמאָניגען רודער-קלאַפּען, אָדער אפשר דורך דעם, וואָס דאָס שיפעל שאָקעלט און וואַקעלט זיך, אָדער דורך דעם ריח פון יענע בערג אויפ'ן ברעג, אויף וועלכע די פרייד אין האַרצען וואַקסט, נאָר ווי די מעשה איז טרעפט עס שטענדיג, אַז אפילו דער טרויעריגסטער ווערט זעלטזאַם בערוהיגט, ווען ער פאָהרט לייכט אויף אַ לייכטען שיפעל אין אַ פריהלינגס-נאַכט איבער דעם ליעבען, קלאָרען רהיין-שטראָם. ווירקליך, דער אַלטער גוטהערציגער פאָטער רהיין קאָן עס נישט פערטראָגען, ווען זיינע קינדער וויינען; שטילענדיג זייערע טרעהרען וויעגט ער זיי אויף זיינע טרייע אָרעמס, און דערצעהלט זיי זיינע שענסטע לעגענדעס, און זאָגט זיי צו זיינע טייערסטע אוצרות, אפשר דעם אוראַלטען, פערזונקענעם ניבעלונגען-אוצר. אויך די טרעהרען פון דער שענער שרה האָבען געפליעסט אַלץ מילדער און מילדער, איהרע געוואַלדיגע שמערצען זענען אַראָבגעשווענקט געוואָרען דורך די שעפטשענדע וועלען, די נאַכט האָט פערלאָזען איהר פינסטערן שרעק, און די היימישע בערג האָבען געגריסט, ווי זיי וואָלטען אויפ'ן צערטליכסטען אופן געזאָגט: „זייט געזונד". נאָר פריהער פאַר אַלעמען האָט מיט צוטרויען געגריסט איהר ליעבסטער באַרג, דער קעדריך, און אין זיין זעלטזאַמער לבנה-בעלייכטונג האָט עס אויסגעוויזען, אַזוי ווי דאָרט אין דער הויך וואָלט וויעדער געשטאַנען אַ פרייליין מיט שרעקענדיג-אויסגעשטרעקטע אָרעמס, אַזוי ווי די פלינקע צווערגען וואָלטען וויעדער אַרומגעקראָכען רוישענדיג צווישען די שפּאַלטען פון די פעלזען, און אַזוי ווי אַ רייטער וואָלט אַרויפגעשפּרונגען באַרג-אַרויף אין גרעסטען גאַלאָפּ; און דער שענער שרה האָט זיך אויסגעדוכט, ווי זי וואָלט וויעדער געוועזען אַ קליין מיידעל און זיצט וויעדער אויפ'ן שויס פון איהר מוהמע מין לאָרך, און די מוהמע דערצעהלט איהר די שענסטע מעשה וועגען דעם שטאַרקען רייטער, וועלכער בעפרייט דאָס אָרעמע פרייליין, וואָס איז געפאַנגען געוואָרען צוו. שען די

צווערגען, און נאָך אַנדערע אמת'ע מעשות וועגען דעם וואונדערבאַרען וויספּערטאָל דאָרט אין דער הויך, וואו די פֿייגעל רעדען גאָר מיט פערשטאַנד, און וועגען דאָס פּעפּערקוכענלאַנד, וואו זיין עס זענען זוכה צו קומען די קינדער, וואָס פאָלגען טאַטע מאַמע, און וועגען די פערשאָלטענע פּרינצעסינס, וועגען זינגענדע בוימער, גלעזערנע שלעסער, גאָלדענע בריקען, לאַכענדע ניקסען... נאָר צווישען די אַלע שענע מעשות, וועלכע הויבען אָן צו לעבען קליינגענדיג און לייכטענדיג, הערט די שענע שרה איהר פּאָטערס שטימע, וועלכער זידעלט מיט פערדרוס די ארעמע מוהמע, פאַר וואָס זי שטאָפּט אָן דעם קינדס קאָפּ מיט אַזוי פיעל נאַרישקייטען! און באַלד שטעלט זיך איהר פּאַר, ווי מען וואָלט זי געזעצט אויפ'ן קלייניינקען בענקעל נעבען איהר פּאָטערס סאַמעט־שטוהל, און דער פּאָטער קרייזעלט איהרע לאַנגע האָר מיט אַ ווייכער האַנד, לאַכט זעהר צופריעדען מיט די אויגען און וויעגט זיך בעקוועם אַהין און אַהער אין זיין ברייטען, בלוי־זיידענעם שבת־שלאָפראָק... עס מוז געוויס זיין שבת, ווייל דער טישטוך מיט די בלומען איז אויסגעשפּרייט איבערן טיש, אַלע כלים אין צימער לייכטען, געשייערט שפּאָגעל־ניי, דער שמש פון שטאָדט מיט דער ווייסער באָרד זיצט נעבען פּאָטער ביי'ם ווייט און קייט ראָזינקעס און רעדט העברעאיש, און אָט איז אויך אַריינגעקומען דער קליינער אַברהם מיט אַ געוואַלדיג גרויסען ספר, און בעט דעם פעטער זיינעם מיט עניוות, ער זאָל איהם פערהערען אין חומש, כדי דער פעטער זאָל אַליין איינזעהן, אַז ער האָט פאָריגע וואָך זעהר פיעל געלערנט און ער האָט פערדיענט, מען זאָל איהם לויבען און קיכעל געבען... אָט לעגט דאָס קליינע יונגעל דעם ספר אויפ'ן ברייטען פּאָרענץ פון שטוהל, און דערצעהלט די מעשה פון יעקב מיט רחל'ן, ווי יעקב האָט אויפגעהויבען זיין קול און האָט הויך געוויינט, ווען ער האָט צום ערשטען מאָל דערזעהן זיין מוהמעלע רחל'ן, ווי ער האָט אַזוי פריינדליך מיט איהר געשמועסט ביי'ם ברונען, ווי ער האָט זיעבען יאָהר געמוזט דיענען צוליעב רחל'ן, און ווי די דאָזיגע זיעבען יאָהר זענען איהם אַזוי שנעל פערביי געלאָפען, און ווי ער האָט מיט רחל'ן חתונה געהאַט און זי אַלץ ווייטער און ווייטער ליעבער געהאַט.... און פּלוצלונג דערמאָהנט זיך די שענע שרה, אַז איהר פּאָטער האָט דעמאָלט מיט אַ לוסטיגען טאָן אויסגערופען: „צי ווילסטו נישט אויך

אַזוי התונה האָבען מיט דיין מוהמעלע שרה?" און דערויף האָט דער קליינער אברהם ערנסט געענטפערט: „יאָ, איך וויל, און זי זאָל וואַרטען זיבען יאָהר". דונקעלערהייד צייהען זיך דורך די דאָזיגע בילדער דורך דער זעלע פון דער שענער פרוי, זי האָט געזעהן, ווי זי און איהר קליינער פעטער, וועלכער איז שוין איצט אַזוי גרויס און איז שוין איהר מאַן, שפּיעלען זיך קינדיש מיט־אײנאַנדער אין אַ געצעלט אין גאָרטען, ווי זיי פרעהען זיך דאָרט מיט די פערשיעדענפאַרביגע טאַפּעטען, בלומען, שפּיעגלען און פערגאָלדעטע עפּעל, ווי דער קליינער אברהם לאַשטשעט זיך צו איהר אַלץ צערטליכער, ביז ער איז ביסלעכווייז גרעסער און ברומערישער געוואָרען, און ענדליך זעהר גרויס און זעהר ברומעריש... און ענדליך זיצט זי אַליין אין דער היים אין איהר קאַמער איין מאָל אַ שבת־צונאַכטס, די לבנה שיינט העל דורכ'ן פענסטער, און די טהיר פראַהלט אויף, און עס לויפט האַסטיג אַריין איהר פעטער אברהם, געקליידעט אין רייזע־קליידער און בלאַס ווי דער טויט, און נעהמט אָן איהר האַנד, זעצט אַרויף אַ גאָלדענעם רינג אויף איהר פינגער און זאָגט פייערליך: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל!" — „נאָר איצט — האָט ער באַלד צוגעגעבען ציטערנדיג — איצט מוז איך אַוועק נאָך שפּאַניען. זיי געזונד, זיבען יאָהר זאָלסטו אויף מיר וואַרטען!" און ער איז אַרויסגעלאָפען, און וויינענדיג האָט די שענע שרה דאָס אַלץ דערציילט איהר פאָטער... יענער האָט אָנגעגעבען מעשים: „שנייד אָב דיינע האָר, ווארום דו ביזט אַ אשת איש!" — און ער וויל נאָכרייטען נאָך אברהם'ען, כדי איהם צווינגען צו געבען אַ גט; — נאָר אברהם איז שוין איבער אַלע בערג פערשוואונדען, דער פאָטער קומט שווייגענדיג צוריק אַהיים, און בשעת די שענע שרה האָט איהם געהאָלפען אַראָפּציהען פון די פיס די רייזע־שטיוועל און האָט איהם וויידך דערצעהלט, אַז אברהם וועט אין זיבען יאָהר אַרום צוריקקומען, דאַן האָט דער פאָטער געשאָלטען: „זיבען יאָהר זאָלט איהר גיהן בעטלען!" און באַלד איז ער געשטאָרבען.

אָט אַזוי האָבען זיך דורכגעצויגען דורך דער שענער שרה'ס געדאַנקען די אַלטע מעשיות, ווי אַ האַסטיגעס שאָטען־שפּיעל; די בילדער האָבען זיך אויך וואונדערבאַר פאַנאַנדערגעמישט, און פון צווישען זיי האָבען אַרויסגעקוקט האַלב־באַקאַנטע, האַלב־פרעמדע

געזיכטער מיט בערד און גרויסע בלומען מיט אונגעהויער ברייטע בלעטער. עס האט זיך אויך אויסגעדוכט, ווי דער רהיין וואלט געמורמעלט די מעלאָדיען פון דער הגדה, און פון דער הגדה זענען אַרויסגעקראָכען די בילדער, לעבענס-גרויסע און פערעלטערטע, גאַנץ דישע בילדער: אברהם אבינו צעשלאָגט מיט שרעק די תרפים, וועלכע ווערען כסדר האַסטיג צוריק גאַנץ פון זיך אַליין; דער מצרי ווערט זיך מורא'דיג אָב פאַר דעם ערצירנטען משה; דער באַרג סיני בליצט און פלאַמט; דער קעניג פרעה שווימט אין רויטען ים, מיט די ציינער האַלט ער פעסט צו אין מויל די גאָלדענע קרוין; פרעש מיט געזיכטער פון מענשען שווימען הינטער איהם, און די וועלען שוימען און רוישען, און אַ דונקעלע ריעזען-האַנד שווימט שרעקעדיג אַרויס אין דער הויך.

דאָס איז געוועזען האַטאָ'ס מויז-טורם, און דאָס שיפעל איז פונקט דורכגעשוואומען דורכ'ן רוישענדען בינגער שטראָם. די שענע שרה איז דאַדורך אַביסעל אויפגעוועקט געוואָרען פון איהרע טרוימערייען און האָט זיך אַרומגעקוקט נאָך די בערג פון ברעג, וואָס אויף זייערע שפיצען האָבען געשימערט די ליכט פון די שלעסער, און וואָס צו זייערע פיס האָט זיך געצויגען די נאַכט-פינסטערניש בעלויכטען פון דער לבנה. נאָר פלוצלונג האָט זיך איהר אויסגעדאַכט, אַז זי זעהט דאָרט איהרע קרובים און פריינד, ווי זיי לויפען מיט מורא אַריבער דער לענג פון רהיין מיט געזיכטער ווי פון טוידטע און איינגעהילט אין תכריכים... עס איז איהר שוואַרץ געוואָרען פאַר די אויגען, אַ אייז-קאַלטער שטראָם האָט זיך איהר אַריינגעריסען אין דער נשמה, און אַזוי ווי אין שלאָף האָט זי נאָר נאָך געהערט, ווי דער רב לייענט איהר פאָר די קריאת-שמע, פאַמעלעך אַנגסטיג, ווי עס קומט פאָר ביי טויט-קראַנקע מענשען, און אַזוי ווי אין הלום האָט זי נאָכגעשטאַמעלט די ווערטער: „ששים גבורים סביב לה, מגבורי ישראל; כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה, איש הרבו על ירכו, מפחד בלילות"...

דאַן האָט זיך פלוצלונג ווי פערצויגען די גאַנצע דונקעלהייט און שרעק, וואָס האָבען אַריינגעדרונגען, דער פינסטערער פאָרהאַנג איז פון הימעל אַראָבגעריסען געוואָרען, און אָט האָט זיך בעוויזען די הייליגע שטאָדט ירושלים מיט איהרע טורעמס און טויערן; אין גאָלדענער פראַכט האָט געלויכטען דער בית-המקדש; אויפ'ן פאָר־

הויף פון בית-המקדש האָט די שענע שרה דערזעהן איהר פאָטער אין זיין געלען שבת-שלאָפראָק, ווי ער לאַכט צופריעדען מיט די אויגען; פון די קיילעכדיגע פענסטער פון בית-המקדש האָבען זי פרעהליך בעגריסט אַלע איהרע קרובים און פריינד; אין קדשי קדשים האָט געקניעט דער פרומער דוד המלך אין אַ פורפור-מאַנטעל און מיט אַ פונקעלדיגער קרוין, און ליעבליך האָט זיך געלאָזט הערען זיין געזאַנג און פידעל-שפיעל — און גליקליך שמייכלענדיג איז די שענע שרה איינגעשלאָפען.

קאַפּיטעל II.

ווען די שענע שרה האָט איהרע אויגען אויפגעעפענט, איז זי כמעט געווען געבלענדעט פון די שטראַהלען פון דער זון. די הויכע טורעמס פון אַ גרויסער שטאָדט האָבען זיך הויך געהויבען, און דער שטומער ווילהעלם איז געשטאַנען אויסגעגלייכט מיט'ן רודער און האָט דאָס שיפעל געפיהרט דורך דעם לוסטיגען גערויש פון פיעל פערשיעדען-אַרטיג בעזעצטע שיפען, וואָס זייערע מאַטראָסען זענען אָדער געשטאַנען לעדיג און אַראָבגעקוקט אויף די פערביפאָהרענדע, אָדער זיי זענען געווען זעהר בעשעפטיגט מיט אויסלאָדען קאַסטענס, פעק און פעסער, וועלכע מען האָט צוגעפיהרט צום ברעג אויף קלענערע שיפלעך, און דערביי איז פאָרגעקומען אַ בעטויבענדער טומעל, די באַרקען-פיהרער האָבען נישט אויפגעהערט צו שרייען „האַללאָ“, פון ברעג האָבען געשריען די סוחרים, און די שטייערן-בעאַמטע האָבען זיך געזידעלט, אַרומשפרינגענדיג אין זייערע רויטע רעק מיט ווייסע שטעקענס און מיט ווייסע געזיכטער פון איין שיף צום אַנדערען.

— יאָ, שענע שרה — האָט דער רב געזאָגט צו זיין פרוי, שמייכלענדיג פרעהליך — דאָס איז די וועלט-בעריהמטע פרייע רייכס- און האַנדעלס-שטאָדט פראַנקפורט אַם מאַין, און דאָס איז טאַקי דער מאַין-טייך, אויף וועלכען מיר פאָהרען איצט. אָט די שמייכלענדיגע הייזער דאָרטען אין דער הויך, וועלכע זענען אַרומגערינגעלט פון גרינע בערגלעך, דאָס איז זאַכסענהויזען, פון וואַנען דער לאָהמער גומפערץ ברענגט אונז אויף סוכות די שענע הדסים. אָט דאָ

קאנסטו אויך זעהן די שטארקע מאין-בריק מיט איהרע דרייצעהן בויגענס, און זעהר פיעל מענשען, וואגענס און פערד קאנען זיכער איבער איהר געהן, און אין מיטען שטעהט דאס שטיבעל, וועגען וועלכען די מוהמע טייבעלע האט דערצעהלט, אז דערין וואהנט א געמויפטער יוד, וועלכער בעצאהלט יעדען, וואס ברענגט איהם א טויטען שצשור, וועכס העלער אויפ'ן רעכנונג פון דער יודישער געמיינדע, וועלכע מוז יעהרליך צושטעלען דעם שטאדט-ראט פינפ-טויזענד עקען פון שצורעס!

איבער דער דאזיגער מלחמה, וואס די פראנקפורטער יודען מוזען פיהרען מיט די שצורעס, האט די שענע שרה זיך געמוזט הויך צעלאכען; דאס קלארע זונענליכט און די נייע פערשיעדענפארביגע וועלט, וועלכע האט זיך פאר איהר ענטפלעקט, האט פון איהר זעלע פערטריעבען אלע שרעקען פון דער פאריגער נאכט, און ווען זי איז מיט דער הילף פון איהר מאן און דעם שטומען ווילהעלם ארויס פון שיפעל אויפ'ן ברעג, האט זי זיך געפיהלט ווי דורכגעדרונגען מיט פריידיגער זיכערהייט. דער שטומער ווילהעלם מיט זיינע שענע, טיעף-בלויע אויגען האט איהר לאנג געקוקט אין געזיכט, האלב שמערצליך, האלב פרעהליך, דאן האט ער נאך א בעדייטענדען בליק געווארפען אויפ'ן רב, איז צוריק אריינגעשפרונגען אין זיין שיפעל, און באלד איז ער דערמיט פערשוואונדען געווארען.

— דער שטומער ווילהעלם איז זעהר עהנליך צו מיין געשטארבענעם ברודער, — האט די שענע שרה בעמערקט.

— די מלאכים זעהען אלע גלייך אויס, — האט דער רב געענטפערט, און אננעהמענדיג זיין פרוי ביי דער האנד האט ער זי דורכגעפיהרט דורך דעם מענשען-טומעל פון ברעג, וואו איצט זענען געווען אויפגעבויט זעהר פיעל קראם-ביידלעך, ווייל עס איז געווען די צייט פון פאסחא-מארק. ווען זיי זענען דורך דעם דונקעלען מארן-כוער אנגעקומען אין דער שטאדט, האבען זיי דארט געטראפען נישט ווייניגער רוישענדען פערקעהר. דא זענען אין א ענגער גאס געשטאנען איין געוועלב נעבען אנדערען, און די הייזער זענען אזוי ווי בכלל אין פראנקפורט געווען איינגעארדענט ספעציעל צום האנדעל: אין פארטער זענען נישט געווען קיינע פענסטער, נאר בלויז אפענע האלב-קיילעכדיגע טהירען, אזוי אז מען האט געקענט אריינקוקען טיעף אינוועניג, און יעדער פערביי געהענדער האט געקאנט גוט

בעטראכטען די אויסגעשטעלטע סחורות. ווי האט די שענע שרה גע־שטויגט זעהענדיג אזוי פיעל טייערע זאכען און אזוי פיעל פראכט, ווי זי האט נאך קיינמאל נישט געזעהן! דא זענען געשטאנען ווענע־ציאנער, וועלכע האבען פארגעלעגט אלע לוקסוס־זאכען פון מארגענ־לאנד און איטאליען, און די שענע שרה איז ווי צוגעשמידט גע־ווארען צום ארט זעהענדיג די אלע אויסגעלעגטע צירונגען און טייערע זאכען, די פערשידענפארביגע מיצען און קארסעטען, די גאלדענע בראסלעטען און האלז־בענדער, און די אלע יענע קליי־ניגקייטען און צירונגען, וואס די פרויען באוואונדערען זיי אזוי גערן און וואס נאך מעהר גערן בעפוצען זיי זיך מיט זיי. די רייכגעשטריקטע סאמעט־ און זיידענע־שטאפען האבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואלטען מיט דער שענער שרה געשמועסט און איהר דערמאהנט אלערליי וואונ־דערבארע זאכען, און עס האט זיך איהר ווירקליך אויסגעדוכט, אז זי איז ווידער א קליין מעדעל, און די מוהמע טייבעלע האט ערפילט איהר צוזאג, און האט זי אוועקגעפיהרט אויפ׳ן פראנקפורטער יריד, און איצט שטעהט זי דאס טאקי פאר די שענע קליידער, הענגען וועלכע מען האט איהר אזוי פיעל דערצעהלט. ביי זיך אין הארצען האט זי זיך שוין פרעהליך מישב געווען, וואס זי וועט מיטברענגען מיט זיך קיין באכאראך, וועלכע פון איהרע צוויי שוועסטער־קינדער, דער קלענער בלומעלע, אדער דער קליינער פויגעלע, וועט דער בלויזיידענער פאס צום בעסטען געפעלען ווערען, אויב די גרינע הויזלעך וועלען פאסען פאר׳ן קליינעם גאטשאלק, — נאר פלוצלונג האט זי געזאגט צו זיך אליין: אה גאט! זיי זענען דאך שוין דערוויל אויסגעוואקסען גרויס און געכטען האט מען זיי אומגעבראכט! זי איז שטארק דער־שראקען געווארען, און די בילדער פון דער נאכט זענען שוין שיער ווידדער נישט אריינגעדרונגען אין איהר מיט זייערע אלע שרעקען; נאר דאך האבען די גאלד־געשטריקטע קליידער געוואונקען צו איהר אזוי ווי מיט טויזענד ממזרישע אויגען און האבען איהר צרויכגעטריבען פון די געדאנקען אלעס דונקעלעס, און ווען זי האט אריופגעקוקט צו איהר מאנ׳ס געזיכט, האט זי געזעהן, אז זיין געזיכט איז נישט פערדונקעלט, נאר עס טראגט זיין געוועהנליכע ערנסטע מילדקייט.

— מאך צו די אויגען, שענע שרה, — האט דער רב געזאגט און האט זיין פרוי ווייטער געפיהרט דורך דעם מענשען־טומעל.

וואס דא איז אלץ פארגעקומען! על פי רוב זענען דאס געווען טהרים, וועלכע האבען הויך זיך געדונגען איינער מיט'ן צווייטען, אדער האבען געערדט מיט זיך אליין רעכענענדיג אויף די פינגער, אדער האבען געפיהרט אין זייערע האטעלען אריין די איינגעקויפטע זאכען, וועלכע זענען געווען אנגעפאקט אויף איינינע מארק-טרעגער, וואס זענען זיי פון הינטען נאכגעלאפען. פון אנדערע געזיכטער האט מען געקאנט דערקענען, אז זיי זענען אהער געקומען בלויז אויס נייגיעריגקייט. אין די רויטע מאנטלעך און די גאלדענע האלז-קייטען האט מען דערקענט די ראטס-הערען. די שטאלצע אלט-בירגער האט מען געקאנט דערקענען אן דעם שווארצען וואמס פון זייערע קליידער. די אייזערנע קאסקע, דאס געל-לעדערנע וואמס און די קלינגענדע שפארען האבען בעוויזען, אז מען זעהט פאר זיך די שווערע רייטערס-קנעכט. אונטער דעם שווארצען סאמעט-היטעלע, וועלכעס האט זיך צונויפגעצויגען אין איין שפיץ אויפ'ן שטערען, איז געווען פערבארגען א ראזיגעס מיידעל-געזיכט, און די יונגע געזעלען, וועלכע זענען גלייך נאך איהר נאכגעשפרונגען אזוי ווי נאכשפירענדע יאגד-הינד, האבען זיך ארויסגעוויזען ווי פאלקאמענע כר...נ-טען מיט זייערע בעפעדערטע היטעלעך, מיט די קלינגענדע שנאבעל-שיך און מיט זייערע זיידענע קליידער פון געמישטער פארב, וואס די רעכטע זייט איז געווען גרין און די לינקע רויט, אדער די רעכטע איז געווען געפארבט ווי פאסען פון רעגענבויגען, און די לינקע איז געווען פערשיעדענפארביג געקעכטעלט, אזוי אז די נארישע יונגען האבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואלטען געווען אין מיטען געשפאלטען. מיטגעצויגען פון דעם מענשענשטראם איז דער רב מיט זיין ווייב אנגעקומען צום רוימער. דאס איז געווען דער גרויסער, מיט הויכע פראנטאנען הייזער ארומגערינגעלטער מארק-פלאץ פון דער שטאדט; דעם נאמען „רוימער" האט ער בעקומען פון א אונגעהויער גרויס הויז, וואס האט געהייסען „צום רוימער" און וואס דער מאגיסטראט האט עס אבגעקויפט און געמאכט דערפון א ראטהויז. אין דעם דאזיגען הויז פלעגט מען אויסוועהלען די קיסרים פון דייטשלאנד, און פאר דעם דאזיגען הויז זענען אפט פארגעקומען די עדעלע ריטער-שפיעלען. דער קעניג מאקסימיליאן, וועלכער האט די דאזיגע שפיעלען זעהר ליעב געהאט, איז דעמאלט טאקי געווען אין פראנקפורט, און א טאג פאר דעם האט מען פון זיין כבוד וועגען איינגעארדענט פאר'ן

רוימער אַ גרויס מלחמה-שפּיעל. נעבען די הילצערנע שאַפעס, וואָ איצט האָבען זיי די סטאָלאַרעס פאַנאַנדערגעבראָכען, זענען נאָך געשטאַנען פיעל לעדיג-געהער און האָבען זיך איינער דעם אַנדערן דערצעהלט, ווי דער הערצאָג פון ברוינשווייג און דער מאַרקגראַף פון בראַנדענבורג האָבען נעכטען מלחמה געהאַלטען איינער מיט'ן צווייטען אונטער פויקען-און טראָמפּייטען-שאַלען, ווי הערר וואַלטער דער לומפּ האָט דעם בערענריטער אַזוי געוואַלדיג אַראָבגעוואָרפען פון זאָטעל, אַז די שטיקלעך פון זיין שווערד זענען געפלויגען אין דער לופט, און ווי דער לאַנגער בלאָנדער קעניג מאַקס איז צווישען זיינע הויפלייט געשטאַנען אויפ'ן באַלקאָן און האָט זיך פאַר שמחה געריבען די הענד. די דעקעס פון גאָלדענע שטאָפען זענען נאָך געלעגען אויף די פּאָרענצען פון באַלקאָן און אויף די פענסטער פון ראָטהויז. אויך די איבעריגע הייזער פון מאַרק-פּלאַץ זענען נאָך געווען יום-טובדיג בעפּוצט און בעציערט מיט הערב-שילדען, בעזונדערס דאָס הויז לימבורג, וואָס אויף זיין פאָהן איז געווען אויסגעמאָלט אַ יונגפרוי, וועלכע טראָגט אַ שפּאַרבער אין דער האַנד, ווערהענד אַ מאַלפּע האַלט פאַר איהר אַ שפּיעגעל. אויפ'ן באַלקאָן פון דעם דאָזיגען הויז זענען געשטאַנען פיעל ריטער און דאַמען, און שמועסענדיג און שמייכלענדיג האָבען זיי אַראָבגעקוקט אונטען אויף דעם פאָלק, וועלכעס האָט זיך אַרומגעדרעהט אַהין און אַהער אין משונה'דיגע גרופּען. וואָס פאַר אַ מאַסע לעדיגגעהער פון יעדען שטאַנד און אַלטער האָבען זיך דאָ געשטופּט, אַבי צופריעדענצושטעלען זייער תאוה צו קוקען! דאָ האָט מען געלאַכט, געקוויטשעט, געגנבה'ט, געקניפּט אין די זייטען, געפייפט, און אין מיטען דערינען האָט קלינגעדיג געשמעטערט די טראָמפּייט פון דאָקטאָר, וועלכער איז געשטאַנען אויף אַ הויכען אָרט מיט זיין נאַרישען משרת און מיט זיין מאַלפּע, און סגעטראָמפּייטערט אַלץ וואָס ער קאָן, געלויבט זיינע טינקטורען און וואונדערבאַרע זאַלבען, אָדער ער האָט זעהר ערנסט בעטראַכט אַ גלאָז מיט השתנה, וואָס עפּעס אַ אַלטע פרוי האָט געהאַלטען פאַר איהם, אָדער זיך בעשעפטיגט מיט אַרויסרייסען ביי אַ אַלטען פויער אַ באַקצאָהן. צוויי פעכט-מייסטער, וועלכע זענען אַרומגעפלויגען אין זייערע פערשיעדענפאַרביגע בענדער, מאַכענדיג אין דער לופט מיט זייערע שווערדען, האָבען זיך דאָ בעגעגענט עפּעס אַזוי ווי צופעליג און האָבען זיך אַרויסגעוואָרפען איינער אויפן צווייטען כלומרשט אין גרעסטען צאָרן;

נאך א לאנגע צייט פעכטען, האבען זיי ערקלערט איינער דעם אנדערן, אז זיי ביידען איז אונמעגליך צו בעזיעגען, און דאן האבען זיי צונויפגעקליבען אייניגע פעניג פון די ארומשטעהענדע מענשען. איצט האט פערביי מארשירט מיט טראמפּייטען און פייפער די ניי-איינגעארדענטע שוץ-מהנה. באלד דערויף איז אנגעקומען מיט׳ן שטעקער אין דער שפּיץ, וועלכער האט געטראגען א רויטע פאהן, א סטאיע פאהרענדע פריילינס, וועלכע זענען אהער אנגעקומען פון דעם פרויען-הויז „צום אייזעל" פון ווירצבורג און האבען זיך געלאזט נאך ראזענטהאל, וואו די הויך-געלויבטע נאטשאלסטווא האט זיי בעשטימט א קווארטיר פאר דער צייט פון יריד.

— מאך צו די אויגען, שענע שרה! — האט דער רב געזאגט. דען יענע פרויען-בילדער, וועלכע זענען געווען פאנטאסטיש און גאנץ ווייניג בעקליידט און צווישען וועלכע עם זענען געווען אייניגע זעהר שענע, האבען זיך אויפגעפיהרט אויפ׳ן אונציכטיגסטען אופן, זיי האבען אויפגעדעקט זייערע ווייסע, חוצפה׳דיגע בוזעמס, צוגעצויגען צו זיך די פערבייגעהענדע מיט אונפערשעמטע ווערטער, אויסגעשטרעקט זייערע לאנגע וואנדער-שטעקענס, און ווערענד זיי האבען זיך אויף די דאזיגע שטעקענס ארויפגעזעצט אזוי ווי אויף פערד און אראבגעריטען איבער דעם סאנקט קאטארינא-טויער האבען זיי מיט א קלינגענדער שטימע געזונגען דאס מכשפה-ליעד:

„וואו איז דער באק, דאס טייוועל-טיער?
וואו איז דער באק? און פעהלט דער באק,
אזוי רייטען מיר, אזוי רייטען מיר,
אזוי רייטען מיר אויפ׳ן שטאק!"

דאס דאזיגע געזאנג, וועלכעס מען האט נאך פון דערווייטען געקאנט דערהערען, איז ענדליך פערשטילט געווארען דורך די קירכיש-לאנגגעצויגענע טענער פון א אנקומענדער פּראצעסיע. דאס איז געווען א טרויעריגער צוג פון בארוועסע מאנאכען מיט אויסגעקראכענע קעפּ, וועלכע האבען געטראגען ברענענדע וואקסענע ליכט אדער פאהנען מיט היילינע בילדער אדער אויך גרויסע זילבערנע קרוציפיקסען. אין דער שפּיץ זענען פאר זיי פאראויסגעגאנגען יונגלעך אין רויטע און ווייסע רעק מיט דעמפּפענדע ווייראך-קעסלען. אין מיטען צוג אונטער א פּרעכטיגען באלדאהין האט מען געזעהן גייסטליכע אין ווייסע האר-העמדער פון טייערע שפּיצען אדער אין פערשידענפאר-

ביגע שטאָלען, און איינער פון זיי האָט געטראָגען אין האַנד אַ גאָל־דענע כּלי, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי די זון, און יעדעס מאָל, ווען ער איז אָנגעקומען ביז אַ נישע פון הייליגע אין עק מאַרק האָט ער די דאָזיגע כּלי אויפגעהויבען אין דער הויך און האָט האַלב געזונגען, האַלב גערופען לאַטיינישע ווערטער... אין דער זעלבער צייט האָט זיך געהויבען קלינגען אַ קליין גלעקעל, און דאָס גאַנצע פאָלק, וואָס איז געשטאַנען אַרום, איז פערשטומט געוואָרען, געפאַלען אויף די קניע און זיך געצלמט. דער רב אָבער האָט געזאָגט צו זיין ווייב:

— מאַך צו די אויגען, שענע שרה! — און האַסטיג האָט ער זי אַוועקגעצויגען פון דאַנען אין אַ נאָהנטען, שמאָלען געסעל, דורך אַ לאַבירינט פון ענגע און קרומע גאַסען, און ענדליך איבער דעם נישט־בעוואוינטען, וויסטען פלאַץ, וועלכער האָט אָבגעשיידט דעם נייעם יודישען קוואַרטאַל פון דער איבעריגער שטאָדט.

פאַר יענער צייט האָבען די יודען געוואָהנט צווישען דער קירכע און דעם מאַין־ברעג, דאָס הייסט, פון דער בריק ביז צום לומפען־ברו־נען און פון דער מעהלוואָג ביז צו סאַנקט באַרטאָלאָמיי. נאָר די קאַ־טוילישע פריעסטער האָבען אויסגעפועלט ביים פּאַפּסט אַ בולע, וועלכע האָט פערבאָטען די יודען צו וואָהנען אַזוי נאָהנט פון דער הויפּט־קירכע, און דער מאַגיסטראַט האָט זיי אָבגעגעבען אַ פּלאַץ אויפ׳ן וואָלגראָבען, וואו זיי האָבען אויפגעבויט דעם איצטיגען יודי־שען קוואַרטאַל. דער דאָזיגער קוואַרטאַל איז געווען פערזאָרגט מיט שטאַרקע מויערן, און אויך מיט אייזערנע קייטען פאַר די טויערן, כּדי זיי צו פערשפּאַרען קעגען אַ אָנפאַל פון דער מאַסע. וואָרום דאָ האָבען די יודען אויך געלעבט אין דריגעניש און מורא, אין נאָך מעהר ווי איצט האָבען זיי געדענקט די פריהעריגע צרות. אין יאָהר 1240 האָט דער צעלאָזטער המון געמאַכט צווישען זיי אַ בלוט־באָד, וועלכע מען רופט די ערשטע יודען־שחיטה, און אין יאָהר 1349, בשעת די פלאַגשלאַנטען האָבען פערביינגעהענדיג אונטערגעצונדען די שטאָדט און בעשולדיגט די יודען, אַז זיי האָבען דאָס געטהון, זענען די יודען דורך דעם אויפגערייצטען המון גרעסטענטיילס ערמאָרדעט גע־וואָרען, אָדער זיי האָבען געפונען דעם טויט אין די פלאַמען פון זייערע אייגענע הייזער, און דאָס רופט מען די צווייטע יודישע שחיטה. שפּעטער האָט מען די יודען גאַנץ אָפט געסטראַשעט מיט אַזעלכע שחיטות, און בשעת אין פראַנקרייך זענען פאָרגעקומען

גונרוהען, בעזונדערס בשעת די מחלוקת'ן צווישען דעם ראט און די צעכען, איז די קריסטליכע מאסע זעהר אפט שוין געוועזען בערייט צו בעפאלען אויפ'ן יודישען קווארטאל. דער דאזיגער קווארטאל האט געהאט צוויי טויערן, וועלכע פלעגען פערשלאסען ווערען אין קאטוילישע הגאות פון אויסענווענינ און אין יודישע יום-טובים פון אינווענינ, און פאר יעדען טויער איז געוועזען א וואכט-הויז מ.ט שטאדט-סאלדאטען.

ווען דער רב איז מיט זיין ווייב אנגעקומען צום טויער פון יודישען קווארטאל האט מען דורך די אפענע פענסטער געקאנט זעהן, ווי די סאלדאטען ליגען אויף די נארעס פון דער וואכט-שטוב, און אין דרויסען פאר דער טהיר איז אין פולען זונענשיין געזעסען דער טראמ-פייטען-בלאזער און האט פאנטאזירט מיט זיין גרויסען טראמפייט. דאס איז געוועזען א שווערע, דיקע געשטאלט; זיין וואמס און די הויזען זענען געוועזען פון פייער-געלען טוך, ביי די ארעמס און די לענדען איז עס געוועזען שטארק אויסגעבלאזען, און אזוי ווי אהן א שיעור מענשען-צינגער וואלטען דערפון גרויסגעלעקט איז דאס פון אויבען ביז אונטען געוועזען בעזייעט מיט איינגענעהטע רויטע קישעלעך; די ברוסט און דער רוקען זענען געוועזען געפאנצערט מיט שווארצע טוך-קישעלעך, אויף וועלכע עס איז געהאנגען דער טראמפייט; אויפ'ן קאפ האט ער געהאט א פלאכע, קיילעכדיגע שווארצע קאפע; דאס געזיכט איז אויך געוועזען פלאך און קיילעכדיג, דערצו נאך געל ווי אראנגען און בעזעצט מיט רויטע געשווירעלעך און פערצויגען צו א גענעצדיגען שמייכעל. אט אזוי איז דער סאלדאט געזעסען און האט אויסגעטראמפייטערט די מעלאדיע פון א ליעד, וואס אמאל האבען עס געזונגען די פלאגעלאנטען בשעת דער יודישער שהיטה, און מיט זיין גראבען ביער-טאן האט ער צוגעגארגעלט די ווערטער:

„אונזער ליעבע פרוי—ע,
געהט אמאל אין מארגען-טוי—ע,
קירי עלייזאן!"

— האנס, דאס איז א שלעכטע מעלאדיע,— האט אויסגערופען א שטימע פון הינטער דעם פערשלאסענעם טויער פון יודישען קווארטאל — האנס, עס איז אויך א שלעכט ליעד, עס פאסט נישט פאר קיין טראמפייט, פאסט גאר נישט און בפרט נאך בשעת'ן יריד און אין פאסחא-צייט, א שלעכט ליעד, א געפעהרליך ליעד, האנס,

האנסעלע, קליינער טראמפייטען־האנסעלע, איך בין איינער אליין און אויב דו האסט מיך ליעב, אויב דו האסט ליעב דעם שטערען, דעם לאנגען שטערען, דעם לאנגען נאז־שטערען, טא הער אויף!

די דאזיגע ווערטער האט דער אונגעזעהענער רעדנער ארויס־געריעדט האלב האסטיג, פול מיט שרעק, האלב פאמעלעך זיפ־צענדיג, מיט א טאן, וואס אין איהם האט זיך דאס ציהענדיג־ווייכע און דאס הייזעריג־הארטע שנעל אומגעביטען, אזוי ווי עס טרעפט ביי שווינדזיכטיגע. דער טראמפייטען־בלאזער איז געבליבען אונ־בעוועגליך, און נאך אלץ בלאזענדיג די פריה...גע מעלאדיע האט ער ווייטער געזונגען:

„אין מיטען קומט א קליינער יונג,
און זיין בארד טהוט איהם א שפרינג,
הללויה!"

— האנס— האט ווידער גערופען די שטימע פון דעם דער־מאהנטען רעדנער — האנס, איך בין איינער אליין, און עס איז א געפעהרליך ליעד, און איך האב עס נישט ליעב צו הערען, און איך וויים פארוואס, און אויב דו האסט מיך ליעב, וועסטו בעסער זינגען עפיים אנדערש, און מארגען וועלען מיר טרינקען...

ביים ווארט „טרינקען" האט האנס אויפגעהערט צו בלאזען און זינגען און האט געזאגט מיט א עהרליכען טאן:

— האפט די יודען דער טייוועל, נאר דו, ליעבער נאז־שטערן, ביזט מיין פריינד, איך וועל דיך בעשיצען, און אויב מיר וועלען נאך אפט טרינקען צוזאמען, וועל איך דיך אויך טויפען. איך וויל זיין דיין טויפ־פאטער; אז דו וועסט זיך טויפען, וועסטו גליקליך זיין, און אויב דו האסט א קאפ און וועסט זיך ביי מיר פלייסיג לערנען, קאנסטו נאך אויך ווערען א טראמפייטען־בלאזער. יא, נאז־שטערן, דו קאנסט נאך דערגעהן זעהר ווייט, איך וועל דיר או סטראמ־פייטערן דעם גאנצען קאטעכיזמוס, בשעת מיר וועלען מארגען טרינ־קען צוזאמען— נאר איצט מאך נאר אויף דעם טויער, ווייל דא שטעהען צוויי פריינד און ווילען אריינגעהן.

— אויפעפענען דעם טויער? — האט אויסגעשריען נאז־שטערן, ...ין קוים וואס ער איז געוועזען אימשטאנד ווייטער צו רעדען. — דאס ...הט נאך נישט אזוי שנעל, ליעבער האנס, מען קאן נישט וויסען, ...ען קאן גארנישט וויסען, און איך בין איינער אליין. פייטעל רינדס־

קאָפּ האָט דעם שליסעל און איצט שטעהט ער שטיל אין עק און ברומט די שמונה־עשרה; נו, מאָר ער דאָך נישט מפסיק זיין. יעקעל דער נאַר איז אויך דאָ, נאָר ער איז איצט משתין. איך בין איינער אַליין!

— האָפּט די יודען דער טייוועל! — האָט דער טראָמפּייטעני־דאַנס אויסגערופען, און הויך לאַכענדיג איבער זיין אייגענעם וויץ האָט ער זיך אַריינגעקייקעלט אין דעם וואַכט־הויז און האָט זיך אויך געלעגט אויף די נאַרעס.

ווי דער רב איז איצט מיט זיין ווייב אַליין געבליבען שטעהען פאַר׳ן גרויסען פערשלאָסענעם טויער, האָט זיך הינטערן טויער דער־הערט אַ שנאַרכענדע, אונטערן נאָז רעדענדע, אַביסעל שפּאָטיג־געצויגענע שטימע:

— שטערענדעל, פלוידער נישט אַזוי לאַנג, נאָר נעהם אַרויס דעם שליסעל פון רינדסקאָפּס קעשענע, אָדער נעהם דיין נאָז און שליס דערמיט אויף דעם טויער. די מענשען שטעהען שוין לאַנג און וואַרטען.

— די מענשען? — האָט מיט אַנגסט אויסגערופען די שטימע פון דעם מענשען, וועלכען מען האָט געורופען נאָז־שטערן — איך האָב געמיינט, אַז ס׳איז נאָר דאָ איינער, און איך בעט דיך, נאַר, ליעבער יעקעל נאַר, קוק נאָר אַרויס, ווער איז דאָס דאָרטען.

דאַן האָט זיך געעפענט אין טויער אַ קליינינקעס פענסטערל מיט שטאַרקע גראַטעס, און עס האָט זיך בעוויזען אַ געלע מיץ מיט צוויי הערנער און אונטער דער מיץ דאָס לעכערליכע פערקרימטע לציִשע געזיכט פון יעקעל דעם נאַר. אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט זיך די פענסטער־לאָך ווידער פערשלאָסען און עס האָט זיך דערהערט: „מאַך אויף, מאַך אויף, אין דרויסען שטעהט נאָר איין מאַנסביל מיט איין ווייב!"...

— איין מאַנסביל מיט איין ווייב! — האָט נאָז־שטערן אָבגע־קרעכצט — און אַז דער טויער וועט אויפגעמאַכט ווערען, אַזוי וועט דאָס ווייב אַראָבוואַרפען פון זיך דאָס קלייד און עס איז אויך אַ מאַנסביל, און דאַן זענען דאָס צוויי מאַנסבילען, און מיר זענען נאָר דריי.

— זיי נישט קיין האָז! — האָט יעקעל דער נאַר געענטפערט — און זיי האַרציג און וויין אַרויס קוראַזש!

— קוראַזש! — האָט נאָז־שטערן אויסגערופען און האָט געלײַכט מיט אַ פערדראָסיגער ביטערקײַט — האָז! האָז איז אַ שלעכטער פערגלײַך. אַ האָז איז אַ אונרייַנע חיה. קוראַזש! מען האָט מיך דאָ אַהער געשטעלט ניט צוליעב קוראַזש וועגען, נאָר צוליעב פאָרזיכטיגקײַט. אויב עס וועלען אָנקומען צופיעל, זאָל איך שרײַען. נאָר איך אַלײן קאָן זיי דאָך ניט אָבהאַלטען. מײַן אָרעם איז צו שוואַך איך טראָג אַ פאַנטאַנגעל, און איך בין אײנער אַלײן. טהוט מען אַ שיסם אויף מיר, אַזוי בין איך טויט. דאַן זיצט זיך דער רײַכער מענדעל רײַס שבת בײַם טיש און ווישט זיך פון מויל די ראָזינקעס־זופ און גלעט זיך דעם בויך און זאָגט נאָך אפשר: דער לאַנגער נאָז־שטערענדעל איז דאָך געווען אַ וואוילער יונג, ווען ער האָלט ניט געווען, אַזוי וואָלטען זיי אויפגעבראָכען דעם טויער, ער האָט זיך דאָך פאַר אונז געלאָזט שיסען צום טויט, ער איז געווען אַ וואוילער יונג, אַ שאָד וואָס ער איז טויט—

די שטימע איז בײַ דיעזע ווערטער געוואָרען ביסלעכווײַז ווײַך און וויינענדיג, נאָר פלוצלונג איז זי איבערגעגאַנגען אין אַ האַסטיגען, כמעט ערביטערטען טאָן:

— קוראַזש! און כדי דער רײַכער מענדעל רײַס זאָל זיך קאָנען פון מויל אָבווישען די ראָזינקעס־זופ און זיך גלעטען דעם בויך און מיך אָנרופען אַ וואוילער יונג, זאָל איך מיך לאָזען דערשיסען צום טויט? קוראַזש! מיט האַרץ! דער קלײנער שטרויס איז געווען מיט האַרץ, און האָט נעכטען אויפ'ן רוימער זיך צוגעקוקט צו דער מלחמה, און האָט געמײנט, אַז מען קען אידם ניט, ווײַל ער האָט געטראָגען אַ פיאָלעטען רעקעל פון סאַמעט, צו דרײַ גולדען אַ אייל, מיט פוקס־ווײַדעלעך, אינגאַנצען געשטריקט אין גאָלד און זעהר פרעכטיג — און זיי האָבען אידם דאָס פיאָלעטען רעקעל אַזוי לאַנג געקלאַפּט, ביז עס איז אַראָב פון דער פאַרב, דערפאַר אָבער איז אויך זײַן רוקען געוואָרען פיאָלעט און ער זעהט שוין מעהר ניט אויס מיט מענשען גלײַך. קוראַזש! דער קרומער לײזער האָט זיך געמאַכט האַרץ און האָט אונזער לומפּיגען סאָלטים אָנגערופען לומפּ, און זיי האָבען אידם אויף די פיס אויפגעהאָנגען צווישען צוויי הינד, און דער טראָמפּײטען־האַנס האָט געטראָמפּײטערט. קוראַזש! זײַ ניט קײן האָז! צווישען אַ סך הינד איז דער האָז פערלאָרען, איך בין אײנער אַלײן, און האָב אין אמת'ען מורא!

— שווער זיך! — האָט יעקעל דער נאַר אויסגערופען.

— איך האָב אין אמת'ען מורא! — האָט נאָז-שטערן ווידער-האָלט זיפצענדיג — איך ווייס, די מורא ליעגט מיר שוין אין בלוט, און איך האָב עס בירושה פון מיין מאַמע עליה השלום—

— יאָ, יאָ!— האָט איהם איבערגעהאַקט יעקעל דער נאַר— און די מאַמע האָט עס בירושה פון איהר טאַטען, און דער טאַטע האָט עס ווידער גע'ירשה'נט פון זיין טאַטען, און אַזוי האָבען עס דיינע זיידעס גע'ירשה'נט איינער פון אַנדערען, ביז מען קומט צו דיין שטאַם-פאָטער, וועלכער איז אין דער צייט פון שאול המלך געגאַנגען מלחמה האַלטען מיט די פלשתים, און ער איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געמאַכט פליטה. — אָבער זעה נאָר, רינדס-קעפּעלע האָט שוין געענדיגט, אָט האָט ער זיך צו'ם פיערטען מאָל געבוקט, שוין שפּרינגט ער ווי אַ פלוי ביי דריי מאָל „קדוש", און איצט נעהמט ער זיך שוין פאָרזיכטיג צו דער קיישענע...

ווירקליך, די שליסעל האָבען געראַשט, קלינגענדיג האָט זיך געעפענט אַ פליגעל פון טויער, און דער רב און זיין ווייב זיינען אַריינגעקומען אין דער יודישער גאַס, וואָס איז געווען גאַנץ ליידיג פון מענשען. נאָר דער אויפשליסער, אַ קליינער מענש מיט אַ גוט-מיטיג זויער געזיכט, האָט טרוימעריש צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אַזוי ווי איינער, וועלכער וויל זיך נישט לאָזען שטערען אין די גע-דאַנקען, און נאָכדעם ווי ער האָט דעם טויער ווידער גוט פערשלאָסען האָט ער, נישט רעדענדיג קיין וואָרט, זיך אַוועקגערוקט אין אַ ווינ-קעל הינטערי'ן טויער, נאָך אַלץ זאָגענדיג די תפילות. ווייניגער שוויי-גענדיג איז געווען יעקעל דער נאַר, אַ גרויסער יונג מיט עטוואָס קרומע פיס, מיט אַ לאַכענדיגען פול-רויטען געזיכט און מיט אַ אונמענשליכער גרויסער פליישיגער האַנד, וועלכע ער האָט פון די ברייטע אַרבעל פון זיין פערשידענפאַרביגער יאַקע אַרויסגעשטרעקט צו'ם שלום-עליכם. הינטער איהם האָט זיך געוויזען, אָדער בעסער: זיך בעהאַלטען אַ לאַנגע, מאָגערע געשטאַלט, וואָס זיין שמאָלער האַלז איז געווען ווייס בעפעדערט מיט אַ שענע באַטיסטינע קרויזע, און זיין דינן, בלאַס געזיכט איז געווען מערקווירדיג בעציערט מיט אַ כמעט אונגלויבליכער לאַנגער נאָז, וועלכע האָט זיך נייגיעריג און מיט מורא בעוועגט אַהין און אַהער.

— שלום עליכם! גוט יום טוב!— האָט זיך אָנגערופען יעקעל

דער נאַר — װאונדערט זיך נישט, װאָס די גאַס איז איצט אַזוי לעדיג און שטיל. אַלע אונזערע מענשען זענען איצט אין שוהל, און איהר קומט פונקט צו דער ריכטיגער צייט, כּדי צו הערען װי מען לייענט די מעשה פון עקידת יצחק. איך קען עס, דאָס איז אַ אינטערעסאַנטע מעשה, און װען איך װאָלט עס שוין נישט געהאַט געהערט דריי און דרייסיג מאָל, װאָלט איך עס װעדער גערן דאָס יאָהר נאָך אַ מאָל געהערט. און דאָס איז אויך אַ װיכטיגע מעשה, װייל װען אַברהם װאָלט טאַקי געשאָכטען יצחק׳ן און נישט דעם באַראַן, װאָלטען איצט געװען אויף דער װעלט מעהר באַראַנעס און װעניגער יודען — און מיט אַ משוגענער לוסטיגער גרימאַסע האָט יעקעל אָנגעהויבען זינגען דאָס ליעד פון דער הגדה:

„חד גדיא, חד גדיא, איין ציקעלע, איין ציקעלע, װאָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צװיי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען דאָס קעצעלע, און האָט אויפגעגעסען דאָס ציקעלע, װאָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צװיי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ הינדטעלע, און האָט אַ ביס געטהון דאָס ציצעלע, װאָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, װאָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צװיי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ שטעקעלע, און האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, װאָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, װאָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, װאָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צװיי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ פייערל, און האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, װאָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, װאָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, װאָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, װאָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צװיי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ װאַסערל, און האָט פערלאָשען דאָס פייערל, װאָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, װאָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, װאָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, װאָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, װאָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צװיי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ עקסעלע, און האָט אויסגעטרונקען דאָס װאַ-

פֶערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פייערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ שוחט׳ל, און האָט געשאָכטען דאָס עקסעלע, וואָס האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַסערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פייערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען דער מלאַך־המות׳ל, און האָט געשאָכטען דאָס שוחט׳ל, וואָס האָט געשאָכטען דאָס עקסעלע, וואָס האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַסערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פייערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!“

— יאָ, שענע פרוי, — האָט דער זינגער צוגעגעבען — עס וועט אַמאָל קומען דער טאָג, ווען דער מלאַך־המות וועט שעכטען דעם שוחט, און אונזער גאַנצעם בלוט וועט אויפגעמאָהנט ווערען פון אֶדום; ווייל גאָט איז אַ אֵל קנא ונוקם — — —

נאָר פלוצלונג, פערטרייבענדיג דעם ערנסט, וועלכער האָט איהם נישט ווילענדיג בעהערשט, האָט זיך יעקעל דער נאַר וויעדער אַריינגעלאָזט אין זיינע ליצנות און האָט ווייטער גערעדט מיט אַ פרעהליכער שטימע פון אַ ליץ:

— האָט נישט מורא, שענע פרוי, דער נאָז־שטערן וועט אייך קיין שלעכטס נישט טהון. נאָר פאַר דער אַלטער שנאַפּער־עלע איז ער געפעהרליך. זי האָט זיך פערליעבט אין זיין נאָז, גאָר די נאָז האָט עס כשר פערדיענט. זי איז שען ווי דער טורם, וואָס קוקט אַרוים אויף דמשק, און איז ערהאַבען ווי די צעדערבוימער פון וואַלד לבנון. אויסענווענייג גלאַנצט זי ווי גין־גאָלד און סירופ, און אינווענייג איז לויטער מוזיק און ליעבשאַפט. אום זומער בליהט זי, ווינטער איז זי אַביסעל צוגעפרוירען, און היי־

טער און זומער ווערט זי געלאשטשעט פון שנאפער-עלע'ס ווייסע הענד. יא, שנאפער-עלע איז פערליעבט אין איהם, פשוט אונ-זיניג. זי היט איהם, זי פאשעט איהם, און ווי ער ווערט נאר ווע-רען גענוג פעט, וועט זי מיט איהם חתונה האבען, און פאר אידרע יאהרען איז זי נאך יונג גענוג, און ווער עס וועט אמאל אין דריי הונדערט יאהר ארום קומען צופאהרען אין פראנקפורט, וועט נישט קאנען זעהן דעם הימעל, אזוי פיעל גאז-שטערנס וועלען דא זיין.

— איהר זענט יעקעל דער נאר,— האט דער רב אויסגערופען לאכענדיג,— איך דערקען דאס פון אייערע ווערטער. איך האב אפט געהערט פון אייך רעדענדיג.

— יא, יא, — האט יענער געענטפערט מיט לעכערליכער עניוות,— יא, יא, דאס קומט ארויס פון דעם, וואס מען איז בע-ריהמט. אפט איז מען ווייט און ברייט בעקאנט פאר א גרעסערן נאר, ווי מען ווייס אליין. דאך מיר קאסט עס זעהר פיעל מיה צו זיין א נאר, און איך שפרינג און שאקעל מיך, כדי די גלעק-לעך זאלען קלינגען. אנדערע קומט עס אן לייכטער... נאר זאגט מיר, רבי, פארוואס פאהרט איהר אום יום-טוב?

— מיין פערענטפערונג — האט דער רב געזאגט — שטעהט אין תלמוד, און דאס הייסט: „סכנה דוחה שבת" (די געפאהר פער-טרייבט דעם שבת).

— סכנה! — האט פלוצלונג אויסגעשריען דער לאנגער נאז-שטערן און איז דערשראקען געווארען, ווי ער וואלט געשטאנען אין א געפאהר פון טויט, — סכנה! סכנה! טראמפייטען-האנס, טראמ-פייטער, טראמפייטער, סכנה, סכנה! סכנה! טראמפייטען-האנס...

נאר פון דרויסען האט דער טראמפייטען-האנס אויסגערופען מיט זיין דיקער ביער-שטימע:— טויזענד דונער-וועטער! האפט דער טייוועל די יודען! שוין דאס דריטע מאל, ווי דו האסט מיך היינט פון שלאף אויפגעוועקט, נאז-שטערן! מאך מיך נישט בייז! אז איך ווער בייז, בין איך דער טייוועל אליין, און דאן, אזוי ווי איך בין א קריסט, דאן שיעס איך מיט'ן ביקס דורך דער גראטעס-לאך פון טויער, און דאן זאל יעדער היטען זיין נאז!

— שיעס נישט! שיעס נישט! איך בין איינער אליין! — האט מיט אנגסט געקלאגט נאז-שטערן און האט זיין געזיכט פעסט צוגעדריקט צו'ם טויער, און אין אזא צושטאנד איז ער געבליבען

ציטערנדיג און בעטענדיג שטילערהייד.

— זאגט, זאגט, וואס איז געשעהן? — האט איצט אויסגערופען אויך יעקעל דער נאר מיט זיין גאנצער האסטיגער נייגיעריגקייט, וועלכע איז שוין דעמאלט געוועזן די אייגענשאפט פון די פראנקפורטער יודען.

נאר דער רב האט זיך פון איהם ארויסגעריסען פריי און איז מיט זיין ווייב געגאנגען ארויף צו דער יודישער גאס.

— זעה, שענע שרה, — האט ער געזאגט זיפצענדיג, — ווי שלעכט דאס פאלק ישראל איז בעשיצט! פאלשע פריינד היטען זיינע טויערן פון אויסענוועניג, און פון אינוועניג זענען זיינע היטער נארישקייט און מורא!

פאמעליך האבען די ביידע געוואנדערט דורך דער לאנגער, לעדיגער גאס, וואס נאר דא און דארט האט א בליהענדער מיידעלשער קאפ ארויסגעקוקט פון א פענסטער, וועדרענד די זון האט זיך אין די בלאנקע שויבען יום-טוב'דיג פרעהליך אבגעשפיגעלט. דעמאלט זענען די הייזער פון דעם יודישען קווארטאל נאך געווען ניי און שען, אויך נידריגער ווי איצט, ווארום ערשט שפעטער, ווען די יודען האבען זיך שטארק פערמעהרט און האבען דאך נישט געקאנט זייער קווארטאל ברייטער מאכען, האבען זיי געמוזט כסדר בויען איין שטאק איבער'ן צווייטען, זיך צוזאמענגערוקט ווי הערינג אין א פאס, און דאדורך זענען זיי געווארען קאליעקעס אי פיזיש אי גייסטיג. יענער טייל פון דעם יודישען קווארטאל, וועלכער איז נאך געבליבען שטעהן נאך דער גרויסער שרפה און וועלכען מען רופט „די אלטע גאס", יענע הויכע, שווארצע הייזער, וואו א פערקרימטעס, פייכטעס פאלק שאכער-מאכערט, איז א שוידערהאפטער דענקמאל פון מיטעלאלטער. די עלטערע שוהל עקזיסטירט שוין נישט מעהר; זי איז נישט געוועזן אזוי גראם ווי די איצטיגע, וועלכע איז שפעטער געבויט געווארען, נאכדעם ווי די יודען, וואס זענען פערטריבען געווארען פון נירנבערג, זענען אנגענומען געווארען אין דער געמיינדע. יענע שוהל איז געלעגען מעהר צו צפון-זייט. דער רב האט זיך נישט געדארפט נאכפרעגען, ווי צו געהן צו איהר. שוין פון דערווייטען האט ער דערהערט די פילע צעמישטע און הויכע שטימען. אין הויף פון דער שוהל האט ער זיך געשיידט פון זיין ווייב. נאכדעם ווי ער האט

געוואשען די הענד ביים ברונען, וואס שטעהט דארט, איז ער אריינגעגאנגען אין יענעם אונטערשטען טייל פון דער שוהל, וואו די מאנסלייט דאווענען; די שענע שרה וויעדער איז ארויף אויף טרעפ און איז ארויסגעקומען אין דער הויך אין דער ווייבער-שוהל.

די דאזיגע אויבערשטע אבטיילונג איז געווען אזא מין גאלעריע מיט דריי שורות הילצערנע, ברוין-רויט געפארבטע לאווקעס, וואס זייערע פארענצען זענען אין דער הויך געווען פערזארגט מיט א הילצערנער ברעט, וועלכעס איז געווען זעהר בעקוועם אנגעקלאפט, כדי מען זאל דערויף קאנען ארויפלעגען דעם סידור. די פרויען זענען דא געזעסען איינע נעבען דער אנדערער און האבען געפלוידערט, אדער זיי זענען גלייך געשטאנען און האבען פרום געדאווענט; טיילמאל פלעגען זיי אויך צוגעהן נייגיעריג צו די גרויסע גראטעס, וועלכע האבען זיך געצויגען איבער דער לענג פון מזרח-זייט, און וואס זענען געווען פערהאנגען מיט דינע, גרינע פארהאנגען, דורך וועלכע זיי האבען געקאנט אראבקוקען אין דער אונטערשטער אבטיילונג פון דער שוהל. דארט, הינטער הויכע שטענדערס זענען די מאנסלייט געשטאנען אין זייערע שווארצע מאנטלען, די שפיצען פון זייערע בערד האבען אראבגעהאנגען אויף די ווייסע האלז-קראגענס און די פלאך-בעדעקטע קעפ זענען געווען מעהר אדער ווייניגער איינגעהילט אין א טלית; ביי אנדערע טליתים זענען אויך געווען עטרות. די וועגד פון דער שוהל זענען געווען אלע גלייך געווייסט, און מען האט דארט נישט געזעהן קיין אנדערע בעפוצונג, אויסער די פערגאלדעטע אייזערנע גראטעס ארום דער פיער-קאנטיגער בימה, אויף וועלכער מען האט געלייענט די סדרה אין דער ספר-תורה, און דעם ארון-קודש — א טייער-אויסגעארבייטער קאסטען, וועלכער האט אויסגעזעהן, ווי ער וואלט געשטאנען אויף מארמארנע זיילען מיט רייכע קאפיטעלן, וואס זייערע בלומען אדער געוויקסען האבען זעהר שען ארויסגעשטעקט, און איז געווען בעדעקט מיט א פרוכת פון קארנ-בלויען סאמעט, אויף וועלכען עס איז געזעען אויסגעשטריקט א היילינגע אויפשריפט מיט גאלד-פעדעם, פערל און פערשיעדענפארביגע שטיינער. נעבען דעם איז געהאנגען דער נר-תמיד און ס'איז געשטאנען דער עמוד, וואס אויף זיין ברעט האבען זיך געפונען אלערליי היילינגע זאכען, צווישען זיי אויך די מנורה מיט די זיבען רעהרען, און פאר דער

מנורה איז געשטאַנען מיט'ן פנים צום עמוד דער חזן, וואָס זיין געזאַנג איז געווען אינסטרומענטען-אַרטיג בעגלייט פון די שטימען פון זיינע צוויי משוררים, אַ באַס מיט אַ דיסקאַנט. ווארום אין דער יודישער שוהל איז פערבאָטען יעדע ווירקליכע אינסטרומענטאַלע מוזיק, ווייל דער לויב צו גאָט געהט בעסער אַרויס פון אַ וואַרעמער מענשען-ברוסט, ווי פון אַ קאַלטען אָרגעל-פייפען. אמת קינדיש האָט זיך די שענע שרה געפרעהט, ווען דער חזן, אַ אויסגעצייכענטער טענאָר, האָט איצט אויפגעהויבען זיין שטימע, און די אוראַלטע ערנסטע מעלאָדיען, וועלכע זענען איהר געווען גוט בעקאַנט, האָבען אויפגעבליהט אין אַ גאָר יונגער ליעבליכקייט, וועלכע זי האָט קיינמאָל נישט געהערט, און דער באַס האָט אין געגענטייל אַריינגעברומט די טיעפע, דונקעלע טענער, און אין די צווישען-פויזען האָט דער דיסקאַנט פיין און זיס געטרילערט. אַזאַ געזאַנג האָט די שענע שרה אין דער שוהל אין באַכאַראַך נאָך קיינמאָל נישט געהערט, ווייל דאָרט איז דער פאָרשטעהער פון דער געמיינדע, דוד לעווי, געווען דער חזן, און ווען דער דאָזיגער שוין בעיאָהרטער, ציטערנדיגער מענש האָט מיט זיין צעבראָקעלטער, שוואַכער שטימע געוואָלט אָנהויבען טרילערן ווי אַ יונג מעדעל, און ער האָט אין אַזאַ געוואַלדיגער אָנשטרענגונג אָנגעהויבען פיעבערהאַפט צו שאָקלען מיט זיין שלאַף-אַראָבהענגענדען אָרעם, דאַן האָט אַזאַ מין זאַך גיכער אָנגערייצט צום לאַכען איידער צו גאָטבעטען.

אַ פרומער בעגעהר, געמישט מיט ווייבערשער נייגיעריגקייט, האָט די שענע שרה צוגעצויגען צו די גראַטעס, וואו זי האָט געקאָנט אַראָבקוקען אין דער אונטערשטער אַבטיילונג, די מענער-שוהל. זי האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהן אַזוי פיעל מענשען פאַר אַמאָל, ווי זי האָט דאָ אונטען דערזעהן, און עס איז איהר אין הארצען גאָך בעסער געוואָרען צווישען אַזוי פיעל מענשען, וועלכע זענען אַלע איהרע נאָהנטע קרובים, ווייל זיי אַלע שטאַמען אַרויס פון דעם זעלבען פאָלק, זיי אַלע דענקען גלייך און ליידען גלייך. גאָר נאָך מעהר איז בעוועגט געוואָרען דער פרוי'ס זעלע, בשעת דריי אַלטע מענער זענען מיט יראת-הכבוד צוגעגאַנגען צום אָרון-קודש, אָבגערוקט אָן אַ זייט דעם גלענצענדען פאָרהאַנג, אויפגעעפענט דעם אָרון און פאָרזיכטיג אַרויסגענומען

יענעם ספר, וואָס גאָט האָט מיט זיין הייליג-אייגענער האַנד אליין געשריבען און וואָס פאַר'ן אָבהיטען, וואָס עס שטעהט אין איהם, האָבען די יודען אַזוי פיעל איבערגעטראָגען, אַזוי פיעל עלענד און שנאה, שאַנד און טויט, אַ טויזענד-יעהריגען פּיין. די דאָזיגע גרויסע ספר-תורה איז ווי אַ פּירשטליך קינד געווען איינגעהילט אין אַ פערשיעדענפאַרביג-געשטריקטעס מענטעלע פון רויטע סאַמעט; אין דער הויך אויף די עץ-החיים'ס האָבען געשטעקט צוויי זילבערנע שטיבעלעך, אויף וועלכע עס האָבען זיך בעוועגט אַלערליי גראַנאַטען און גלעקעלעך און האָבען געקלונגען, און פאָרענט זענען אויף זילבערנע קייטעלעך געהאַנגען גאָלדענע שילדען מיט פערשיעדענפאַרביגע עדעלשטיינער. דער חזן האָט די ספר-תורה גענומען, און אַזוי ווי דאָס וואָלט ווירקליך געווען אַ קינד, אַ קינד, וואָס פון זיינעטוועגען האָט מען פיעל שמערצען איבערגעליטען און וועלכעס מען ליעבט נאָך מעהר טאָקי דערפאַר, האָט ער עס געוויעגט אין זיינע אָרעמס, אונטערגעטאַנצט דערמיט אַהין און אַהער, צוגעדריקט עס צו זיין ברוסט, און ווערענדיג זעהר אויפגערעגט פון אַזאַ בעריהרונג, האָט ער אויפגעהויבען זיין שטימע צו זינגען אַ פריידיג-פרומעס דאַנק-ליעד, און דער שענער שרה האָט זיך געדוכט, אַזוי ווי די זיילען פון אָרון-קודש וואָלטען אָנגעהויבען בליהען, און די וואונדערבאַרע בלומען און בלעטער פון די קאַפּיטעלען זענען אַלץ העכער אויסגעוואַקסען, און די טענער פון דיסקאַנט זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין לויטער נאַכטיגאַלען, און דער סופית פון שוהל האָט זיך געשפּאַלטען דורך די געוואַלדיגע טענער פון באַס, און גאָט'ס שמחה האָט אַראָבגעשטראָמט פון בלויען הימעל. דאָס איז געווען אַ שען קאַפּיטעל פון תהלים. די געמיינדע האָט אין האָר וויעדערהאָלט די לעצטע פסוקים און דער חזן מיט דער ספר-תורה איז פּאַמעלעך געגאַנגען צו דער בימה אין מיטען שוהל, וועהרענד מענשען און קינדער האָבען זיך צו איהם געשטויסען, כדי צו קושען דאָס מענטעלע פון דער ספר-תורה אָדער עס האַטש צו בעריהרען. אויף דער בימה האָט מען פון דער ספר-תורה אַראָבגעצויגען דאָס סאַמעטענע מענטעלע, און אויך דאָס גירטעלע, וואָס איז בעשריבען מיט פערשיעדענפאַרביגע אותיות און מיט וואָס די ספר-תורה איז געווען אַרומגעוויקעלט, און פון דער אָפענער ספר-תורה האָט דער חזן געלייענט מיט יע-

נעם זינגענדען טאָן, וועלכער ווערט אום פסח גאַר בעזונדערס מאָדולירט, די מעשה פון עקדת־יצחק.

די שענע שרה איז עניוות׳דיג אַוועק פון די גראַטעס, און אַ ברייטע, אויסגעפוצטע פרוי פון מיטעלע יאָהרען האָט איהר מיט אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ ערלויבט מיט איהר אַרייַנצוקוקען אין סידור. די דאָזיגע פרוי איז, ווי עס ווייַזט אויס, אפילו נישט געוועזען קיין גרויסע למדנ׳טע; ווייל בשעת זי האָט די תפילות פאַר זיך געלייענט, ווי אַלע ווייַבער, וועלכע דאַרפען נישט הויך מיטזינגען, האָט די שענע שרה בעמערקט, אַז זי האָט פיעל ווערטער אַרויסגערעדט קאַפּויר און נישט איין שורה האָט זי אינגאַנצען איבערגעהיפּט. נאָר אין אַ ווייַלע אַרום האָבען זיך שמאַכטענד פאַמעלעך אויפגעהויבען די וואַסער־קלאָרע אויגען פון דער גוטער פרוי, אַ פלאַכער שמייכעל האָט זיך אויסגעלעגט איבער איהר פאָרצעלאַענהאַפּט־רויטע און ווייַסע געזיכט, און מיט אַ טאָן, וועלכער האָט געוואָלט זיך אַרויסווייַזען ווי מעגליך פאָרנעהמער, האָט זי געזאָגט צו דער [illegible] שרה׳ן:

— ער זינגט זעהר גוט. נאָר איך האָב אין האָלאַנד געהערט נאָך פיעל בעסער זינגען. איהר זענט אַ פרעמדע און איהר ווייסט אָפּשר נישט, אַז דאָס איז דער חזן פון וואָרמס, און אַז מען וויל איהם דאָ צונעהמען, אויב ער וועט זיין צופריעדען מיט אַ יעהרליכען געהאַלט פון פיערהונדערט גולדען. ער איז אַ ליעבער מענש, און זייַנע הענד זענען ווי אַלאַבאַסטער. איך האַלט זעהר שטאַרק פון אַ שענער האַנד. אַ שענע האַנד בעציערט דעם גאַנצען מענשען!

דערביי האָט די גוטע פרוי אַרויסגעלעגט איהר האַנד, וועלכע איז נאָך ווירקליך געוועזען שען, אויף דעם פאָרענץ פון דער לאַווקע, און אָנווייַזענדיג מיט אַ גראַציעזער אָנבייגונג פון קאָפּ, אַז זי האָט נישט ליעב, מען זאָל איהר אין רעדען איבערהאַקען, האָט זי צוגעגעבען:

— דאָס משוררל איז נאָך אַ קינד און זעהט אויס זעהר אָבגעצעהרט. דער באַס איז זעהר מיאוס, און אונזער שטערן האָט אויף איהם זעהר וויציג געזאָגט: דער באַס איז נאָך אַ גרעסערער נאַר, ווי מען דאַרף פון אַ באַס פערלאַנגען! אַלע דריי עסען ביי מיר אין גאָרקיך, און איהר ווייסט אפשר נישט, אַז איך בין עלע שנאַפּער?

די שענע שרה האָט געדאַנקט פאַר דער דאָזיגער מיטטיילונג, דערפאַר ווידער האָט די שנאַפּער־עלע איהר אויספיהרליך דערצעהלט, ווי זי איז אַמאָל געווען אין אַמסטערדאַם, דאָרט האָט מען זי צוליעב איהר שענהייט זעהר שטאַרק פערפאָלגט. און ווי זי איז דריי טעג פאַר סוכות געקומען קיין פראַנקפורט און התונה געהאַט מיט שנאַפּער'ן, ווי שנאַפּער איז ענדליך געשטאָרבען, ווי ער האָט אויפ'ן טויטען בעט גערעדט די ריהרענדסטע זאַכען, און ווי שווער עס איז צו האַלטען שען די הענד בשעת מען האָט צו טהון מיט אַ גאָרקיך. טיילמאָל האָט זי געוואָרפען אַ בליק פול מיט פעראַכטונג אָן אַ זייט, ווי עס ווייזט אויס, צו איינינגע שפּאָטישע יונגע ווייבער, וועלכע האָבען בעקוקט איהרע קליידער. די דאָזיגע קליידער זענען געווען גענוג מערקווירדיג: אַ גאַנץ ברייטער ראָק פון ווייסען אַטלאַס, אויף וועלכען עס זענען געווען אויסגעשטריקט אַלערליי חיות פון נח'ס תיבה, אַ וואַמס פון גאָלדשטאָף ווי אַ קיראַס, די אַרבעל פון רויטען סאַמעט מיט געלע פאַסען, אויפ'ן קאָפּ אַ אונמענשליך־הויכע מיץ, אַרום האַלז אַ מעכטיגער קראַגען פון ווייסע שטייפע לייוואַנד, און אויך אַ זילבערנע קייט, וואָס איז אַראָבגעהאַנגען ביז איבער'ן בוזעם, אויף וועלכער עס זענען געהאַנגען אַלערליי מטבעות, קמיעות און זעלטענע זאַכען, צווישען זיי אויך אַ גרויס בילד פון דער שטאָדט אַמסטערדאַם. נאָר די קליידער פון די איבעריגע זענען אויך געווען נישט ווייניגער מערקווירדיג, זיי זענען בעשטאַנען פון איינינגע קליידונגען פון אַלטע מאָדעס פון פערשיעדענע צייטען, און איינינגע פון זיי זענען געווען בעדעקט מיט גאָלד און דימענטען, אַזוי אַז עס האָט אויסגעזעהן ווי אַלעבעדיגע יוועליר־קראָם. אמת, די פראַנקפורטער יודען האָבען דעמאָלט לויט'ן געזעץ געמוזט טראָגען אַ בעשטימטע קליידונג, און כדי מען זאָל זיי קאָנען אונטערשיידען פון קריסטען האָבען די מאַנסלייט געמוזט טראָגען אויף זייערע מאַנטלען געלע לאַטעס און די ווייבער האָבען געמוזט אויף זייערע מיצען טראָגען הויך־שטעהענדיגע שלייערס מיט בלויע פאַסען. נאָר אין יודישען קוואַרטאַל האָט מען אויף דעם דאָזיגען געזעץ געלעגט גאַנץ ווייניג אַכט, און בעזונדערס יום־טוב און אין שוהל האָבען דאָרט די ווייבער זיך געסטאַרעט זיך אויסצופוצען ווי מעגליך מעהר מיט זייערע קליידער און זיין פערציערט מעהר ווי די אַנדערע, אַביסעל כדי מען זאָל זיי מקנא זיין, און אַביסעל

אויך כדי צו ווייזען, אז זייערע מאַנען זענען רייך, אום דערמיט צו פערשטאַרקען זייער קרעדיט־פעהיגקייט.

בשעת אונטען אין שוהל האט מען געלייענט אין דער ספר־תורה, פלעגט דארט די פרומקייט אביסעל שוואכער ווערען. אייניגע האבען זיך דאַן געמאַכט בעקוועם און זיך אַניעדערגעזעצט, אמאל אויך געמאַכט שטילערהייד א שמועס מיט א שכן וועגען וועלטליכע זאַכען, און אַנדערע זענען גאַר אַרויסגעגאַנגען אויפ'ן הויף צו האַפּען פרישע לופט. קליינע יונגלעך האבען זיך אונטער דער צייט ערלויבט צו בעזוכען זייערע מאַמעס אין דער ווייבער־שוהל, און דא איז אויך די פרומקייט פיעל שוואַכער געווארען; מען האט דא געפּלוידערט, געראַשט, געלאַכט, און ווי עס קומט פאר איבעראַל האבען די יונגערע פרויען געמאַכט שפּאַס פון די עלטערע, און די עלטערע האבען זיך געקלאָגט, אז די יוגענד איז אַזוי לייכטזיניג און אז די צייט ווערט אַלץ ערגער. נאַר אַזוי ווי אונטען אין שוהל אין פראַנקפורט איז געוועזען א חזן, אַזוי איז אויך אין דער ווייבערשער שוהל געוועזען א הויפּט־רעדערקע. דאס איז געוועזען הינדעלע רייס, א פלאַכע גרינליכע פרוי, וועלכע היט כסדר אָנגעגעבען מעשים און האט שטענדיג געהאַט אויף דער צונג א נייע סקאַנדאַליסטישע מעשה. געוועהנליך פלעגט זי איהר שפּיציג צינגעל שטענדיג ציעלען אויף די שנאַפּער־עלע, זי האט געקאָנט אויסגעצייכענט נאָכמאַכען די פאָרנעהמע מינעס, וואס די שנאַפּער־עלע האט זיך געצוואונגען צו מאַכען, און אויך האט זי איהר געקאָנט נאָכמאַכען ווי זי האט גערעדט אַקעגען דאס יונגוואַרג.

— איהר ווייסט — האט הינדעלע רייס דיך איצט אָבגערופען — די שנאַפּער־עלע האט נעכטען געזאָגט: ווען איך וואלט נישט געוועזען שען און קלוג און געליעבט, וואלט איך בעסער נישט געוואלט זיין אויף דער וועלט!

דערביי האט זיך דערהערט א העכערער געלעכטער, און ווי די שנאַפּער־עלע, וואס איז נישט ווייט געשטאַנען, האט בעמערקט, אז דאס לאַכט מען פון איהר, האט זי אויפגעהויבען די אויגען פול מיט פעראַכטונג, און אַזוי ווי א שטאָלצע פּרעכטיגע שיף האט זי אָבגעזעגעלט נאך א ווייטערען אָרט. פייגעלע אָקס, א רונדע, אַביסעל נישט געראָטענע פרוי, האט בעמערקט מיט מיטלייד, אז די שנאַפּער־עלע האלט זיך אפילו גרויס און איז בעגרענעצט, נ[illegible]ר

זי איז אַ זעהר בראַווע פרוי, און זי מוּוּט זעהר פיעל גוטס פאַר בעדירפטיגע מענשען.

— בעזונדערס פאַר נאָד־שטערן — האָט הינדעלע דיָס אונטערגעזאָגט. און אַלע, וועלכע עס איז געווען בעקאַנט די דאָזיגע ליעבע האָבען נאָך העכער געלאַכט.

— איהר ווייסט — האָט הינדעלע גיפטיג צוגעגעבען — נאָדשטערן שלאָפט שוין איצט אין שנאַפּער־עלעס הויז... נאָר זעהט נאָר, אָט דאָרט אונטען טראָגט זיסעלע פלאָרסהיים די האַלד־קייט, וואָס דניאל פלעש האָט פערזעצט ביי איהר מאַן. דער פלעש פערדריעסט עס... אָט רעדט זי איצט מיט דער פלאָרסהיים... ווי זיי דריקען זיך אַזוי פריינדליך די הענד! און זיי האָבען זיך דאָך פיינד אַזוי ווי מדין און מואב. ווי זיי שמייכלען זיך איינע צו דער צווייטער אַזוי ליעבליך! פרעסט זיך נאָר ניט אויף פון גרוֹיס צערטליכקייט! איך וויל זיך נאָר איינהערען דעם שמועס.

און אַזוי ווי אַ לויערענדע חיה האָט זיך הינדעלע רייס פערגנבה'ט און האָט געהערט ווי די ביידע פרויען בעקלאָגען זיך מיטליידיג איינע פאַר דער צווייטער, ווי שווער זיי האָבען זיך פאַריגע וואָך אָנגעאַרבייט, כדי אויפצורוימען זייערע הייזער און אויסצושייערן זייערע קיך־געפעס, וואָס מען מוז מאַכען פאַר פסח, כדי עס זאָל ניט בלייבען דערצו צוגעקלעבט אפילו קיין פיצעלע המץ. אויך האָבען די ביידע פרויען גערעדט פון דער גרויסער אַרבייט ביי'ם באַקען די מצות. די פלעש האָט זיך געהאַט צו בעקלאָגען נאָך אויף עפּעס בעזונדערס; אין דער בעקעריי פון דער געמיינדע איז זי אויסגעשטאַנען פיעל צרות, ווייל לויט'ן גורל, וואָס איז איהר אויסגעפאַלען, האָט זי געקאָנט צוקומען צו'ם באַקען די מצות ערשט אין די לעצטע טעג, ערשט אַ טאָג פאַר פסח און זעהר שפּעט נאָך מיטאָג; יענעם טאָג האָט די אַלטע חנה געקנעטען זעהר שלעכט, די מעדלעך האָבען מיט זייערע וועלגער־העלצער געוועלגערט דאָס טייג צו דין, אַ העלפט פון די מצות איז פערברענט געוואָרען אין אויווען, און אויסערדעם האָט עס אַזוי שטאַרק גערעגענט, אַז עס האָט כסדר אַדורכגערונען דורך דעם ברעטערנעם דאַך פון דער בעקעריי, און זיי האָבען זיך דאָרט געמוזט, נאַס און מיעד, אָנאַרבייטען ביז שפּעט ביינאַכט.

— און דערין, ליעבע פלאָרסהיים, — האָט די פלעש צוגעגעבען

מיט אַ שוינענדער פריינדליכקייט, וועלכע איז אַלענפאַלס נישט געווען קיין ריכטיגע — דערין זענט איהר אויך אַביסעלע שולדיג, ווייל איהר האָט מיר נישט געשיקט אייערע מענשען צו העלפען מיר ביים באַקען.

— אַה, זייט מיר מוחל — האָט די אַנדערע געענטפערט — מיינע מענשען זענען געווען אַזוי פיעל בעשעפטיגט, די סחורות פון יריד האָט מען געמוזט איינפּאַקען, מיר האָבען איצט אַזוי פיעל צו טהון, מיין מאַן...

— איך ווייס, — איז די פּלעש איהר אַריינגעפאַלען אין די רעד מיט אַ שניידענדיגען האַסטיגען טאָן, — איך ווייס, אַז איהר האָט פיעל צו טהון, פיעל משכנות און גוטע געשעפטען, און האַלד־קייטען...

שוין האָט אַ גיפטיג וואָרט געוואָלט זיך אַרויסהאַפּען פון איהר מויל, און די פּלאָרסהיים איז שוין געווען רויט ווי אַ קרעבס, נאָר פּלוצלונג האָט הינדעלע רייס הויך אויסגעשריען:

— אום גאָטעס ווילען, די פרעמדע פרוי ליעגט און שטאַרבט... וואַסער! וואַסער!

די שענע שרה איז געלעגען אין חלשות, בלאַס ווי דער טויט, און אַרום איהר האָבען זיך געשטויסען אַ מענגע ווייבער, פערהאַוועט און יאָמערענדיג. איינע האָט איהר געהאַלטען דעם קאָפּ, אַ צווייטע האָט איהר געהאַלטען דעם אָרעם; איינינגע אַלטע פרויען האָבען זי בעשפריצט מיט די וואַסער־גלעזלעך, וועלכע זענען געשטאַנען הינטער זייערע לאַווקעס, כדי צו וואַשען די הענד, אויב זיי וועלען זיך צופעליג צורירען צו זייער אייגענעם לייב; אַנדערע האָבען אונטער דער נאָז פון דער געהלש'טער געהאַלטען אַ אַלטען ציטרין, וועלכער איז נאָך געבליעבען פון דעם לעצטען תענית, ווען מען האָט פון איהם געשמעקט כדי צו פערשטאַרקען די נערווען. פערמאַטערט און זעהר טיעף זיפצענדיג האָט ענדליך די שענע שרה אויפגעעפענט די אויגען, און מיט שטומע בליקען האָט זי געדאַנקט פאַר די גיטיגע הילף. דערווייל האָט זיך שוין אונטען איצט אָנגעהויבען די מוסף־שמונה עשרה, וועלכע קיינער טאָר נישט פערשפעטיגען, און די בעשעפטיגטע ווייבער האָבען צוריקגעאיילט צו זייערע ערטער, און האָבען אָבגעריכט דאָס געבעט, שטעהענדיג מיט'ן פנים צו מזרח־זייט, וואו עס געפינט זיך ירושלים. פייגעלע אָקס, שנאַפּער־עלע און הינדעלע רייס זענען צום לענגסטען גע-

בליבען געבען דער שענער שרה'ן; די צוויי ערשטע האבען זיך אונטער דער צייט אלץ מיט איהר בעשעפטיגט איהר לייכטער צו מאכען, די דריטע ווידער האט זיך ביי איהר נאך אמאל נאכגעפרעגט, פארוואס זי האט פלוצלונג גע'חלש'ט.

נאר די שענע שרה איז געפאלען אין חלשות צוליעב א גאר בעזונדערע סבה. עס איז א מנהג אין שוהל, אז יעדער, ווער עס איז ניצול געווארען פון א גרויסער סכנה, דארף נאך קריאת־התורה ארויסגעהן און בענשען גומל, ד. ה. דאנקען גאט פאר זיין השגחה. ווען רבי אברהם איז אונטען אין שוהל ארויסגעגאנגען אויף דער בימה צו בענשען גומל און די שענע שרה האט דערקענט איהר מאנס שטימע, האט זי בעמערקט, ווי זיין שטימע איז ביסלעכוויין איבערגעגאנגען אין דאס טריבע געמורמעל פון אל מלא רחמים־ניגון, זי האט געהערט, ווי ער האט ארויסגערעדט די נעמען פון איהרע קרובים און געליעבטע, און יעדער נאמען איז געווען בע־גלייט מיט'ן צוגאב „זכרונו לברכה“; און די לעצטע האפנונג איז פערשוואונדען געווארען פון הארצען פון דער שענער שרה'ן, און איהר זעלע איז צעריסען געווארען פון דער זיכערהייט, אז איהרע געליעבטע און קרובים זענען ווירקליך ערמארדעט געווארען, אז איהר קליינע קוזינע איז טויט, און אז אויך בלימעלע און פייגעלע זענען טויט, און אויך דער קליינער גאטשאלק איז טויט, אלע זענען ערמארדעט און טויט! פון דעם גרויסען שמערץ פון דעם דאזיגען בעוואוסטזיין איז זי שיער אליין געשטארבען, ווען זי וואלט נישט ארייננעפאלען אין חלשות, וועלכע האט פערגאסען איהרע חושים.

קאפיטעל III.

ווען די שענע שרה איז נאכ'ן דאווענען אראבגעגאנגען אין הויף פון שוהל, איז שוין דארט געשטאנען דער רב און האט געווארט אויף זיין ווייב. ער האט צו איהר אשאקעל געטהון מיט א פרעהליך געזיכט און האט זי ארויסגעפיהרט אויף דער גאס, וואו די פריהעריגע שטילקייט איז שוין אינגאנצען פערשוואונדען גע־ווארען און איצט האט מען דארט געקאנט זעהן א רוישענדע מענשען־מאסע. מענער מיט בערד געקליידעט אין שווארצע רעק, ווי א

דויסען פון מוראַשקעס; ווייבער אַרומפליהענדיג אין רייכען גלאַנץ, די גאָלד שמעטערלינגען; יונגלעך אין נייע קליידער, וועלכע האָבען נאָכגעטראָגען נאָך די אַלטע די סידורים און מחזורים; יונגע מעדלעך, וועלכע דאַרפען נישט געהן אין שוהל אַריין, און דעריבער זענען זיי איצט אַרויסגעלאָפען פון זייערע הייזער און געשפּרונגען אַקעגען די עלטערן, אײַנגעבויגען פאַר זיי זייערע קעפּלעך מיט די לאָקען, כּדי צו בעקומען אַ ברכה — אַלע זענען געווען פרעהליך און לוסטיג, געשפּאַציערט איבער דער גאַס אַרויף און אַראָב, שוין פיהלענדיג פאָראויס דעם גוטען מאָלצייט, וואָס זיין געשמאַקער ריח איז שוין אַרויסגעגאַנגען פון די שוואַרצע, מיט קרייד בעצייכענטע טעפּ, וואָס די לאַכענדיגע מעדלעך האָבען טאַקי נאָר וואָס אַרויסגענומען פון דעם געמיינדע־אויווען.

אין דעם דאָזיגען טומעל האָט מען בעזונדערס גקאָנט בעמערקען די געשטאַלט פון אַ שפּאַנישען ריטער, וואָס אויף זיינע יוגענדליכע געזיכטס־ציגען איז געלעגען יענע רייצענדע בלאַסקייט, וואָס די פרויען האַלטען דאָס פאַר אַ סימן פון אַ אונגליקליכער, און די מאַנסלייט — פון אַ גליקליכער ליעבע. זיין גאַנג, האָטש ער איז זיך געגאַנגען גלייכגילטיג, האָט דאָך געהאַט אין זיך עפּעס אַ געמאַכטע ציערליכקייט; די פעדערן פון זיין הוט האָבען זיך מעהר בעוועגט דורך דאָס פאָרנעהמע שאָקלען זיך פון זיין קאָפּ איידער דורכ'ן בלאָזען פון ווינד; מעהר ווי עס איז נויטיג געווען האָבען געקלונגען זיינע גאָלדענע שפּאָרען און די שייד פון זיין שווערד, וואָס האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט זי געטראָגען אין האַנד, און דאָס טייערע הענדטעל פון שווערד האָט אַרויסגעבליצט פון אונטער דעם ווייסען רייטער־מאַנטעל, וועלכער האָט זיינע שלאַנקע גליעדער נאָכלעסיג אַרומגעהילט. היין און צוריק, אַביסעל מיט נייגיעריגקייט, אַביסעל מיט אַ מינע פון אַ קענער, איז ער צוגעגאַנגען צו די פאַרבייגעהענדע פרויען־צימערן, זיי אַריינגעקוקט גאַנץ רוהיג אין געזיכט, און ווען די געזיכטער זענען ווערט געווען דער מיה האָט ער זיי אַ לענגערע צייט בעטראַכט, אייניגע פון די ליעבענסווירדיגע קינדער האָט ער אויך געזאָגט עטליכע שנעלע קאָמפּלימענטען, און איז זיך ווארגלאָז ווייטער געגאַנגען, נישט וואַרטענדיג צו זעהן, וואָס פאַר אַ ווירקונג ער האָט געמאַכט. אַרום דער שענער שרה האָט ער זיך שוין געהאַט מעהרערע מאָל אַרומגעדרעהט, נאָר יע-

דעם מאָל איז ער ווי מיט מורא צוריק אָבגעטרעטען צוליעב איהר פעסטען בליק אָדער אויך צוליעב דער מערקווירדיג-שמייכלענדער מינע פון איהר מאַן, נאָר ענדליך האָט ער שטאָלץ פערטריעבען פון זיך יעדע מורא, הוצפה'דיג זיך געשטעלט זיי אין וועג, און זיכער און מיט אַ זיסליך-גאַלאַנטען-טאָן האָט ער פאַר זיי גערעדט פאָלגענדע ווערטער:

— סעניאָראַ, איך שווער! הערט, סעניאָראַ, איך שווער! ביי די ראָזען פון ביידע קאַסטיליענס, ביי די אַראַגאָנעזישע היאַצינטען און די אַנדראַלוזישע גראַנאַט-געוויקסען! ביי דער זון, וועלכע בעלייכט גאַנץ שפאַניען מיט אַלע איהרע בלומען, ציבעלעס, אַרבעס-זופען, וועלדער, בערג, מוילאייזלען, ציגענבעק און אַלטקריסטען! ביי דער הימעלס-דעק, וואָס אויף איהר איז די דאָזיגע זון נאָר אַ גאָלדען פינטעלע! און ביי גאָט, וועלכער זיצט אויף דער דאָזיגער הימעלס-דעק און קלערט טאָג און נאַכט ווי אַזוי צו בעשאַפען אַלץ שענערע און ליבערע פרויען-געשטאַלטען... איך שווער, סעניאָראַ, איהר זענט די שענסטע פרוי, וועלכע איך האָב געזעהן אין דייטשלאַנד, און אויב איהר וועט איינוויליגען אָנצונעהמען מיין דינסט, אַזוי בעט איך אייך די טובה, די זכיה און די ערלויבניש זיך אָנצורופען אייער ריטער און צו טראָגען אייערע פאַרבען ביי אַלע אומשטענדען!

אויף דאָס געזיכט פון דער שענער שרה האָט זיך פערשפרייט אַ רויטליכער שמערץ, און מיט אַ בליק, וועלכער ווירקט נאָך אַלץ מעהר שניידענדער, וואָס מעהר זאַנפטער עס זענען די אויגען, וועלכע שיקען דעם דאָזיגען בליק, און מיט אַ טאָן, וועלכער איז אַלץ מעהר פערניכטענדער, וואָס מעהר ציטערנדיג-וויכער עס איז די שטימע, האָט די טיעף-געקרענקטע פרוי געענטפערט:

— איידעלער העדר! אויב איהר ווילט זיין מיין ריטער, אַזוי מוזט איהר קעמפפען געגען גאַנצע פעלקער, און אין דעם דאָזיגען קאַמפף קאָן מען געווינען גאַנץ וועניג דאַנק און נאָך וועניגער עהרע! און אויב איהר ווילט מיינע פאַרבען טראָגען, מוזט איהר אַרויפנעהמען געלע לאַטעס אויף אייער מאַנטעל אָדער אַרומבינדען אַרום הוט אַ שאַרף מיט בלויע פאַסען; ווייל דאָס זענען מיינע פאַרבען, די פאַרבען פון מיין הויז, פונים הויז, וואָס הייסט ישראל און איז זעהר עלענד, און ווערט אויסגעשפאָט אין די גאַסען דורך די זיהן פון גליק.

אַ פלוצלינגע פורפור־רויטקייט האָט בעדעקט די באַקען פון שפּאַניער, אַ אונענדליכע פערלעגענהייט איז אַריינגעדרונגען אין זיינע געזיכטס־ציגען, און קוים וואָס ער האָט געקאָנט אַרויסרעדען:

— סענאָראַ... איהר האָט מיך שלעכט פערשטאַנען.... אַ אונשולדיגער שפּאַס... גאָר, איך שווער ביי גאָט, קיין שפּאָט אויף דאָס פאָלק ישראל... איך שטאַם אַליין פון בית ישראל... מיין זיידע איז געוועזען אַ יוד, און אפשר אויך מיין פאָטער...

— און גאַנץ זיכער, סענאָר, איז אַייער פאָטער אויך אַ יוד — איז איהם אין די רעד אַריינגעפאַלען דער רב, וועלכער האָט ביז איצט זיך רוהיג צוגעקוקט צו דער גאַנצער סצענע, און מיט אַ פרעהליכען הנ'עוודיגען בליק האָט ער צוגעגעבען: — און איך קאָן ערב זיין, אַז דאָן יצחק אַבאַרבאַנעל, אַ קוזין פון דעם גרויסען רב, שטאַמט פון דעם בעסטען בלוט פון ישראל, און אפשר טאַקי פון דוד המלך'ס משפחה אַליין!

דאָ האָט ווידער אַ קלונג געטהון די שייד פון שווערד אונטער דעם שפּאַניערס מאַנטעל, זיינע באַקען זענען ווידער שרעקליך בלאַס געוואָרען, אויף זיין אויבערשטער ליפּ האָט זיך פערצויגען ווי אַ שפּאָט, וועלכער קעמפּפט מיט שמערץ, פון זיינע אויגען האָט אַרויסגעשפּריצט דער צאָרניגסטער טוידט, און אין אַ גאַנץ־פערוואַנדעלטען, אייז־קאַלטען, שאַרף־געהאַקטען טאָן האָט ער געזאָגט:

— סענאָר רבי! איהר קענט מיך, נו גוט, ווייסט איהר דאָך מסתמא אויך, ווער איך בין. און ווי באַלד דער פוקס ווייס, אַז איך געהער צו דער לייבען־פאַמיליע, אַזוי וועט ער זיך היטען און וועט זיין פוקס־באָרד ניט אַריינשטעלען אין לעבענס־געפאַהר און וועט מיין צאָרן ניט רייצען! ווי אַזוי קאָן דער פוקס משפּט'ען דעם לייב? נאָר דער, וואָס פיהלט אַזוי ווי אַ לייב, קאָן בעגרייפען זיינע שוואַכקייטען...

— אָ, איך בעגרייף עס גאַנץ גוט — האָט דער רב געענטפערט, און אַ ערנסטקייט פול מיט וועהטאָג האָט זיך פערצויגען איבער זיין שטערן — איך בעגרייף גאַנץ גוט, ווי אַזוי דער שטאָלצער לייב וואַרפט אַראָב פון זיך אויס שטאָלץ זיין פירשטליכען פעלץ און בינדט זיך אַרום מיט דעם פערשידענפאַרביגען שופּען־פאַנצער פון קראָקאָדיל, ווייל עס איז איצט די מאָדע צו זיין אַ קוויטשענדיגער,

היטרער, פרעסעדיגער קראָקאָדיל! וואָס זשע זאָלען איצט אָנהויבען טהון די קלענערע חיות, בשעת דער לייב אפילו פערלייקענט זיך? נאָר היט זיך, דאָן יצחק, דו ביזט נישט געבוירען פאַר'ן עלעמענט פון קראָקאָדיל. דאָס וואַסער — (דו ווייסט גוט, וועגען וואָס איך רעד) — איז דיין אונגליק, און דו וועסט אונטערגעהן. נישט אין וואַסער איז דיין ממשלה; די שוואַכסטע פאָרעל קאָן זיך אין וואַסער בעסער אַן'עצה געבען ווי דער קעניג פון וואַלד. צי ווייסטו נאָך, ווי דער שטאַרקער שטראָם פון טייך טאַגאָ האָט דיך געוואָלט פערשלינגען....

אויסברעכענדיג אין אַ הויכען געלעכטער איז דאָן יצחק פלוצלונג געפאַלען דעם רב אויפ'ן האַלז, האָט פערמאַכט זיין מויל מיט קושען, אַ שפרונג געטהון פאַר שמחה אין דער הויך קלינגענדיג מיט די שפּאָרען, אַזוי אַז די פערביי־געהענדע יודען זענען אָבגעשפּרונגען צוריק פון שרעק, און אין זיין נאַטירליך הערצליך־פרעהליכען טאָן האָט ער אויסגערופען:

— אמת, דו ביזט אברהם פון באַכאַראַך! און עס איז געוועזען אַ גוטער וויץ און אויסער דעם אַגרויסע פריינדליכע טובה, ווען דו ביזט אין טאָלעדאָ אַראָבגעשפּרונגען אין וואַסער פון דער אַלקאַנטאַראַבריק, און האָסט דיין פריינד, וועלכער קאָן בעסער טרינקען ווי שווימען, אָנגעהאַפּט ביי די האָר און אַרויסגעשלעפּט אויף דער יבשה! איך האָב שוין דערמאָלט באַלד געהאַלטען דערביי, צו מאַכען אַ גרינדליכע אויספאָרשונג, צי אויפ'ן גרונד פון טאַגאָ קאָן מען ווירקליך געפינען גאָלדענע קערנער, און אויב די רוימער זענען געוועזען גערעכט, געבענדיג איהם אַ נאָמען „דער גאָלדענער טייך“. איך זאָג דיר, אַז נאָך אויף היינטיגען טאָג פערקיהל איך מיך, בשעת איך דערמאָהן זיך נאָר יענע וואַסער־מעשה.

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך דער שפּאַניער אויפגעפיהרט, אַזוי ווי ער וואָלט וועלען אַראָבטרייסלען פון זיך אָנהעגענדיגע וואַסער־טראָפּען. נאָר דעם רב'ס געזיכט איז געוואָרען פיעל פרעהליכער. ער האָט זיין פריינד פיעל מאָל געדריקט די האַנד, און יעדעס מאָל האָט ער געזאָגט: „איך פרעה מיך!“

— און איך פרעה מיך אויך, — האָט דער אַנדערער געזאָגט — מיר האָבען זיך שוין זיבען יאָהר נישט געזעהן; ביי אונזער אָבשייד בין איך נאָך געוועזען אַ גאַנץ יונגער בחור'ל, און דו, דו ביזט

שוין געווען אזוי געזעצט און ערנסט... נאר וואס איז געווארען מיט דער שענער דאנא, וועלכע האט דיר דעמאלט געקאסט אזוי פיעל זיפצען, זיפצען מיט שענע גראמען, וועלכע דו האסט בע-גלייט מיט שענע מעלאדיעס...

— שטיל, שטיל! די דאנא הערט אונז. זי איז מיין ווייב, און דו אליין האסט היינט פאר איהר פארגעשטעלט א פראבע פון דיין געשמאק און פון דיין פאעטישען טאלענט.

נאך א ביסעל צעמישט פון דער פריהעריגער פערלעגענהייט האט דער שפאניער בעגריסט די שענע פרוי, וועלכע האט איצט גוט-הערציג בעדויערט, וואס זי האט מיט איהרע ווערטער בעטריבט דעם פריינד פון איהר מאן.

— אה, סעניארא, — האט דאן יצחק געענטפערט — ווער עס נעהמט אן א ראזע מיט א נישט געראטענער האנד, טאר זיך נישט בעקלאגען, אז די דערנער שטעכען איהם! בשעת דער אבענד-שטערן שפיעגעלט זיך אב אזוי ווי גאלדענע פונקען אין בלויען שטראם...

— איך בעט דיך אום גאטעס ווילען, — האט איהם דער רב איבערגעהאקט, — הער אויף!.... אויב מיר וועלען אזוי לאנג ווארטען, ביז דער אבענד-שטערן וועט זיך אבשפיגלען אזוי ווי גאלדענע פונקען אין בלויען שטראם, אזוי וועט מיין פרוי אויסגעהן פון הונגער; זייט נעכטען האט זי גאר נישט געגעסען און איז נאך דערצו אויסגעשטאנען זעהר פיעל צרות און לייד.

— אויב אזוי וועל איך אייך פיהרען אין דער בעסטער יודישער גארקיך — האט דאן יצחק געזאגט — אין דעם הויז פון מיין פריינדין שנאפער-עלע, וועלכע געפינט זיך דא נישט ווייט. שוין פיהל איך איהר געשמאקען ריח, דאס הייסט דעם ריח פון דער גארקיך. א, ווען דו וואלסט געוואוסט, אברהם, ווי דער דאזיגער ריח ציהט מיך צו! דער דאזיגער ריח איז עס, וועלכער ציהט מיך אזוי צו צו די געצעלטען פון יעקב, זייט איך פערברענג אין דער דאזיגער שטאדט. אהן דעם האב איך נישט אזוי שטארק ליעב צו האבען צו טהון מיט גאטס פאלק, און ווירקליך, איך בעזוך די יודישע גאס נישט כדי דא צו דאווענען, נאר כדי דא צו עסען....

— דו האסט אונז קיינמאל נישט געליעבט, דאן יצחק...

— יא — האט דער שפאניער ווייטער געזאגט — איך ליעב אייער

קיך פיעל מעהר ווי אייער גלויבען; אייער גלויבען פעהלט די ריכטיגע זופ. אייך אליין האב איך קיינמאל נישט געקאנט פערדייען ווי עס דארף צו זיין. אפילו אין אייערע בעסטע צייטען, אפילו אונטער דער רעגירונג פון מיין ערשטען פאטער דוד המלך, וועלכער איז געווען קעניג איבער יהודה און ישראל, וואלט איך נישט געקאנט אויסהאלטען צווישען אייך, און איך וואלט געוויס אין א שענעם פריהמארגען פון דער שטאדט ציון אנטלאפען און עמיגרירט קיין פעניציען אדער קיין בבל, וואו די שמחה פון לעבען האט געשוימט אין טעמפעל פון די געטער...

— יצחק, דו לעסטערסט דעם איינציגען גאט — האט פינסטער געמורמעלט דער רב — דו ביזט נאך פיעל ערגער ווי א קריסט, דו ביזט א היידע, א געצענדיענער...

— יא, איך בין א היידע, און אזוי ווי איך קאן נישט ליידען די טרוקענע, פריידלאזע העברעער, אזוי קאן איך אויך נישט ליידען די טריבע נאצארענער. אונזער ליעבע פרוי פון צידון, די הייליגע עשתרות, זאל מיר מוחל זיין, פארוואס איך קניע און בעט פאר דער שמערצ-פולער מוטער פון דעם געקרייציגטען... נאר מיינע קניע און מיין צונג לויבען דעם טוידט, מיין הארץ אבער בלייבט טריי דעם לעבען....

— אבער קוק מיך נישט אזוי זויער אן — האט דער שפאניער ווייטער געערעדט, ווען ער האט געזעהן, ווי זיינע ווערטער מאכען דעם רב אומעטיג — קוק מיך נישט אן מיט מורא. מיין נאז האט נישט געפעלשט אין יודישען פאלק. בשעת איך בין צופעליג איין מאל אריינגעקומען אין דער ראזיגער גאס אין דער צייט פון מיטאג, און פון די יודישע קיכען זענען מיר אריין אין נאז די גוט-בעקאנטע ריחות, דאן האט מיך אנגעהאפט יענע בענקשאפט, וועלכע עס האבען געפיהלט אונזערע אמאליגע פאטערס, ווען זיי האבען זיך דערמאהנט אן דעם טאפ פלייש פון מצרים; אין מיר זענען אריינגעדרונגען גוט-שמעקענדיגע יוגענד-ערינערונגען; איך האב אין געדאנקען ווידער געזעהן די קארפען מיט ברוינער ראזינקעס-זופ, האם מיין מוהמע האט געקאנט אזוי וואויל צוגרייטען אויף פרייטאג צונאכטס; איך האב ווידער געזעהן דאס שעפסענע פלייש מיט קנאבעל און מערען, מיט וועלכע מען קאן א טויטען לעבעדיג מאכען, און די זופ מיט די קלוסקעלעך, וואס שווימען ארום

אין איהר אַזוי טרוימעריש... און מיין זעעלע האָט זיך צוגעזאָגט אַזוי ווי די טענער פון אַ פערליעבטער נאַכטיגאַל, און פון דעמאָלט אָן עס איך אין דער גאָרקייט פון מיין פריינדין שנאַפּער-עלע!

צו דער דיזיגער גאָרקייט איז מען דערווייל טאַקי אָנגעקומען; שנאַפּער-עלע אַליין איז געשטאַנען אין דער טהיר פון איהר הויז, בעגריסענדיג פריינדליך די פרעמדע געסט, וועלכע האָבען זיך הונגעריג אַריינגעשטופּט. הינטער איהר, מיט'ן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אָן איהרע אַקסלען, איז געשטאַנען דער לאַנגער נאָז-שטערן און האָט נייגיעריג און מיט מורא בעקוקט די אָנקומענדע. מיט איבערגעטריבענער גרויסקייט איז דאָן יצחק צוגעגאַנגען צו אונזער גאַסט-ווירטין, וועלכע האָט אויף זיינע פלוטאָוואַטע טיעפע פערבייגונגען געענטפערט מיט אונענדליכע קניקסען; דאַן האָט ער אויסגעטהון די הענדשקע פון זיין רעכטער האַנד, אַרומגעוויקעלט די האַנד מיט אַ עק פון זיין מאַנטעל, אָנגענומען דערמיט די האַנד פון שנאַפּער-עלע, אַריבערגעפיהרט זי פּאַמעלעך איבער די האָר פון זיין שפּיציג בערדעל און האָט געזאָגט:

— סענאָראַ! אייערע אויגען קאָנקורירען מיט דער היץ פון דער זון! נאָר האָטש די אייער, וואָס מעהר מען קאָכט זיי, אַלץ האַרטער ווערען זיי, דאָך ווערט מיין האַרץ אַלץ ווייכער, וואָס לענגער עס ווערט געקאָכט אין די פלאַמען-שטראַהלען פון אייערע אויגען! פון דעם חיטעל פון מיין האַרצען פלאַטערט אַרויס דער געפליגעלטער גאָט אַמאָר און זוכט אַ היימיש נעסטעלע אין אייער בוזעם.... דעם דאָזיגען בוזעם, סענאָראַ, מיט וואָס זאָל איך איהם פערגלייכען? אין דער גאַנצער ברייטער וועלט איז נישטאָ קיין איין בלום, קיין איין פרוכט, וועלכע זאָל זיין עהנליך צו איהם! דאָס דאָזיגע געוויקס איז איין און איינציג אין זיין אַרט. האָטש דער שטורם רייסט אַראָב די בלעטער פון די צאַרטעסטע רויזעלעך, דאָך איז אייער בוזעם אַ ווינטער-ראָזע, וועלכע קאָן בעשטעהן קעגען אַלע ווינדען! האָטש די זויערע ציטרינע, וואָס מעהר זי ווערט אַלט, אַלץ ווערט זי געלער און גערונצעלטער, דאָך קאָנקורירט אייער בוזעם מיט דער פאַרב און מיט דער צאַרטהייט פון די זיסטע אַנאַנאַסען! אָ סענאָראַ, ווען אפילו די שטאָדט אַמסטערדאַם איז אַזוי שען, ווי איהר האָט מיר נעכטען און אויערנעכטען און אַלע טאָג דערצעהלט, דאָך איז דער באָדען, אויף וועלכען זי רוהט, נאָך טויזענדמאָל שענער...

דער ריטער האט די דאזיגע לעצטע ווערטער גערעדט מיט א כּילשער, געמאכטער שעמעוודיגקייט, און דערביי האט ער געהערסען א שמאכטענדען קרומען בליק אויף דאס גרויסע בילד, וואס איז געהאנגען אויף שנאפער־על׳ע׳ס האלז; נאז־שטערן האט אראבגעקוקט פון דער הויך מיט זוכענדיגע אויגען, און דער געלויבטער בוזעם האט זיך אנגעהויבען אזוי שטארק צו בעוועגען, אז די שטאדט צמסטערדאם האט זיך געוואקעלט אהין און אהער.

— אח! — האט שנאפער־עלע געזיפצט — גוטע מדות זענען מעהר ווערט ווי שענהייט. וואס נוצט מיר די שענהייט? מיין יוגענד געהט פערביי, און זייט שנאפער איז טויט — ער האט אמווייניגסטענס געהאט שענע הענד — וואס זשע העלפט מיר די שענהייט?

דערביי האט זי ווידער א זיפץ געטהון, און הינטער איהר האט אזוי ווי א ווידער־קול, כמעט אונגעהערט, אויך געזיפצט נאז־שטערן.

— וואס די שענהייט ניצט אייך? — האט דאן יצחק אויסגערופען — א, דאנא שנאפער־עלע, זינדיגט נישט אקעגען דער גוטסקייט פון דער שאפענדער נאטור! פער׳כ׳אוס׳ט נישט איהרע ליעבסטע מתנות! זי וועט זיך מורא׳דיג נוקם זיין. די דאזיגע גליקליך־מאכענדיגע אויגען וועלען וויסט פערגלעזערט ווערען, די דאזיגע הנ׳עוודיגע ליפען וועלען פערטריקענט ווערען, ביז זיי וועלען פערליערען דעם געשמאק, דער דאזיגער רייינער, ליעבע־זוכענדיגער לייב וועט זיך פערוואנדלען אין א שווערפעליגע שמאלץ־פעסעל, די שטאדט אמסטערדאם וועט דעמאלט מוזען ליעגען אויף א פערשטינקענע בלאטע —

און אזוי האט ער שטיק פאר שטיק געשילדערט, ווי שנאפער־עלע וועט איצט אויס, אזוי אז דער אונגליקליכער פרוי איז געווארען זאנדערבאר אומעטיג אויפ׳ן הארצען, און זי האט זיך געסטארעט אנטרונען צו ווערען פון די אונהיימליכע ווערטער פון ריטער. אין דעם דאזיגען אויגענבליק האט זי זיך דאפעלט דערפרעהט, ווען זי האט דערזעהן די שענע שרה און האט געהאט די געלעגענהייט זיך נאכצופרעגען, צי זי איז שוין אינגאנצען געקומען צו זיך פון איהר חלשות. דערביי האט זי זיך צריינגעלאזען אין א לעבהאפטען שמועס, אין וועלכען זי האט ענטוויקעלט איהרע אלע פאלשע פארנעהמע פערשטעלונגען און איהר אמת׳ע, הארציגע גוטסקייט, און מיט

מעהר אריכות ווײַט מיט קלוגשאַפט האָט זי דערצעהלט די מעשה, ווי זי איז אַליין פון שרעק שיער ניט געפאַלען אין הלשות, בשעת זי איז אַ חילד־פרעמדע אָנגעקומען אין אַמסטערדאַם, און דער גנב וואָס האָט געטראָגען אידר קופער האָט זי פערפיהרט ניט אין אַ ערדליכען האָטעל, נאָר אין אַ חוצפהדיגעם פרויען־הויז, און דאָס האָט זי באַלד בעמערקט, ווײַל מען האָט דאָרט געטרונקען זעהר פיעל בראַנפען און גערעדט אונזיטליכע ווערטער... און ווי געזאָגט וואָלט זי ווירקליך געפאַלען אין הלשות, ווען אין דעם משך פון די זעקס וואָכען, וואָס זי האָט אין יענעם הויז פערבראַכט, וואָלט זי געוואַגט האָטש אויף איין אויגענבליק צוצומאַכען די אויגען...

— נאָר פון מײַן פרומקײַט וועגען — האָט זי צוגעגעבען — האָב איך עס ניט געטאָרט וואַגען. און דאָס אַלץ האָט זיך מיר געטראָפען צוליעב מײַן שענהײַט! נאָר שענהײַט פערגעהט און פרומ־קײַט בעשטעהט.

דאָן יצחק האָט שוין געהאַלטען דערבײַ, אָנהויבען צו בע־לײַכטען קריטיש די פרטים פון דער דאָזיגער מעשה, נאָר צום גליק איז גראַדע פון שטוב אַרויסגעקומען דער קאַסאָקער אהרן הירשקוה פון האַמבורג, מיט דער ווײַסער סערוועטע אין מויל, און האָט זיך מיט פערדרוס בעקלאָגט, אַז די זופּ איז שוין לאַנג דערלאַנגט צום טיש און די געסט זיצען אויך בײַם טיש און די ווירטהין פעהלט.——

(דער סוף און די ווײַטערדיגע קאַפּיטלען זענען אָהן דעם [illegible] פאָרם שולד פערלאָרען געוואָרען).

אידען.

דאס בוך «LE GRAND».

קאפיטעל I.

זי איז געווען ליעבענסווירדיג, און ער האט זי געליעבט; נאר ער איז נישט געווען ליעבענסווירדיג, און זי האט איהם נישט געליעבט.

(אנ'אלט שטיק).

מאדאם, צי קענט איהר דאס אלטע שטיק? דאס איז א זעהר אונגעהעדגליך שטיק, נאר אביסעל צופיעל מעלאנכאליש. איך האב גראדע דערין געשפיעלט די הויפט-ראלע, און דאן האבען געוויינט אלע דאמען, נאר איין און איינציגע האט נישט געוויינט, קיין איין איינציגע טרעהר האט זי נישט געלאזט, און דאס טאקי איז געווען

דאָס פינטעלע פונ'ם שטיק, דער עיקר קאַטאַסטראָפע.—

אָ, די דאָזיגע איינציגע טרעהר! זי פיינינגט מיך נאָך אַלץ אין די געדאַנקען; דער טייוועל, ווען ער וויל מיין נשמה פערדאַרבען, שעפּ־טשעט מיר אין אויער אַריין אַ ליעד פון דער דאָזיגער אונגעוויינטער טרעהר, אַ שרעקליך ליעד מיט אַ נאָך שרעקליכערע מעלאָדיע—אַה, נאָר אין גיהינום הערט מען די דאָזיגע מעלאָדיע! — — —

ווי מען לעבט אין גן־עדן, מאַדאַם, קענט איהר זיך גאַנץ גוט פאָרשטעלען, בפרט נאָך, אַז איהר זענט פערהייראַטעט. דאָרט אַמי־זירט מען זיך אויסגעצייכענט, מען האָט אַלע מעגליכע פערגעניגען, מען לעבט נאָר אין שמחה און גליק, אַזוי ווי גאָט אין פראַנקרייך. מען עסט פון דער פריה ביז ביי נאַכט, און די קיך איז אַזוי גוט ווי די יאַגאָרשע, די געבראָטענע גענז פליהען אַרום האַלטענדיג אין די שנאָבלען שיסלען מיט זופּ, און זיי פיהלען זיך גליקליך, ווען מען עסט זיי אויף, פּוטער־גלענצענדע טאָרטען וואַקסען ווילד ווי די זונען־בלומען, איבעראַל זעהט מען טייכען מיט בוליאָן און שאַמ־פּאַניער, איבעראַל בוימער, אויף וועלכע עס פלאַטערען סערוועטען, און מען עסט און מען ווישט זיך דאָס מויל, און מען עסט ווידער, גישט פערדאַרבענדיג זיך דערביי דעם מאַגען, מען זינגט קאַפּיטלעך תהלים, אָדער מען שטיפט און מען שפּיעלט זיך מיט די ליעבע, צערטליכע מלאָכים'לעך, אָדער מען געהט שפּאַציערען אויף דער גריגער הללויה־לאָנקע, און די ווייסע קליידער, וואָס בעוועגען זיך ווי וואָליעס, זיצען גאַנץ בעקוועם, און קיין זאַך שטערט דאָ נישט דאָס געפיהל פון גליק, קיין שמערץ, קיין אונאַנגענעהמהייט, יאָ, אפילו ווען איינער טרעט אַרויף דעם אַנדערען אויף די מאָזאָלעס פון די פיס און רופט אויס: „זייט מיר מוחל!“, דאַן שמייכעלט דער אַנדערער ווי פערקלערט, און פערזיכערט: דיין טריט, ברודער, טהוט נישט וועה, נאָר אדרבה, מיין האַרץ פיהלט דאַדורך נאָר נאָך אַ די־כערע הימעלס־פרייד.

גאָר פון גיהינום, מאַדאַם, האָט איהר גאָר קיין פאָרשטעלונג נישט. פון אַלע טייוולאָנים קענט איהר פיליי̇כט נאָר דעם קלענסטען, דעם שדל'ע אַמאָר, דעם אַנגענעהמען קאָרטענ־וואַרפער פון גיהינום, און דעם גיהינום אַליין קענט איהר נאָר פון „דאָן זשואַן“, און פאַר דעם דאָזיגען ווייבער־פערפיהרער, וועלכער ווייזט אַ שלעכטען ביישפּיעל, ווייזט אויס דער גיהינום שטענדיג צו קאַלט, האָטש אונזערע

הויך-געלויבטע טעאטער-דירעקציאנען לאזען אויספיהרען אזוי פיעל פלאמען-ספעקטאקלען, אזוי פיעל פייער-רעגען, פולווער און קאלא-פאניום, וויפיעל א גוטער קריסט קאן נאר אין גיהינום פערלאנגען.

דערווייל אבער זעהט עס אוים אין גיהינום פיעל ערגער, ווי אונזערע טעאטער-דירעקטארען ווייסען — ווען זיי האלטען יא גע-האוכט, האלטען זיי נישט אויפגעפיהרט אזוי פיעל שלעכטע שטיק— אין גיהינום איז טאקי הייס ווי אין א גיהינום, און ווען איך בין דארט געוועזען אין די שלעכטע טעג האב איך איינגעזעהן, אז עס איז דארט אונמעגליך אויסצוהאלטען. איהר קאנט גאר נישט האבען קיין פארשטעלונג וועגען גיהינום, מאדאם. מיר בעקומען פון דארטען גאנץ וועניג אפיציעלע ידיעות. אז די אונגליקליכע נשמות מוזען דארט א גאנצען טאג לייענען די אלע שלעכטע ארטיקלען, וועלכע ווערען דא ביי אונז געדרוקט — דאס איז רכילות. אזוי שלעכט איז עס נאך נישט אין גיהינום, אזעלכע גרויסע צרות וועלען דעם טייוועל קיינמאל אפילו אויפ'ן זינען נישט ארויף. דערפאר אבער איז דאנטע'ס שילדערונג פון דעם גיהינום שוין צו מעסיג, און בכלל איז זי צופיעל פאעטיש. מיר האט זיך אויסגעוויזען דער גיהינום ווי א גרויסע בירגערליכע קיך מיט א אונענדליכען לאנגען אויווען, אויף וועלכען עס זענען געשטאנען דריי שורות אייזערנע טעפ, און אין די דאזיגע טעפ זענען געזעסען די פערווארטיילטע און זענען געבראטען געווארען. אין דער ערשטער שורה זענען געזעסען די קריסטליכע רשעים, און — עס איז פשוט נישט צו גלויבען! — זייער צאהל איז גאר נישט געוועזען צו קליין, און די טייוולאנים האבען אונטער זיי אונטערגעלעגט דאס פייער מיט א בעזונדערן השק. אין דער אנדערער שורה זענען געזעסען די יודען, וועלכע האבען כסדר געשריען, און די טייוולאנים האבען זיך מיט זיי פון צייט צו צייט גערייצט, און עס איז שוין געוועזען צו זעהן, ווי א דיקער, בלאזענדיגער פראצענטניק, וואס פלעגט לייהען געלד אויף משכנות, האט זיך געקלאגט, אז די היץ איז איהם צו גרויס, און א טייוועלע האט איהם ארויפגעגאסען עטליכע עמער קאלטע וואסער אויפ'ן קאפ, כדי ער זאל איינזעהן, אז דער שמד איז א נ'אמת'ע ערפרישענדיגע וואהלטהאט. אין דער דריטער שורה זענען געזעסען די היידען, וועלכע האבען אויך נישט אזוי ווי די יודען קיין חלק לעולם הבא און מוזען שטענדיג ברענען. איך האב געהערט, ווי איינער פון די דאזיגע היידען, וואס א טייוועל

האָט איהם אונגטערגעלעגט נייע קויהלען, האָט גאָר אין כעס אַרויסגעשריען פון טאָפּ אַרויס: „האָב רחמנות אויף מיר, איך בין געווען סאָקראַטעס, דער קליגסטער צווישען די שטערבליכע מענשען, איך האָב די מענשען געלערנט וואַהרהייט און גערעכטיגקייט און איך האָב געאָפּפּערט מיין לעבען פאַר די גוטע מדות“. נאָר דער נאַרישער טייוועל האָט זיך נישט געלאָזט שטערען אין זיין אַרבייט און האָט געברומט: „ווייס איך וואָס! אַלע היידען מוזען ברענען, און צוליעב איין און איינציגען מענשען טאָרען מיר נישט מאַכען קיין אויסנאַהמע“. — — איך פערזיכער אייך, מאַדאַם, דאָס איז געווען אַ מוראדיגע היץ, און אַ שרייען, אַ זיפצען, אַ קרעכצען, אַ קוואַקען, אַ קוויטשען, אַ לאַרמען — און דורך די דאָזיגע אַלע שרעקליכע טענער האָט אַדורכגעדרונגען און זיך שאַרף געהערט יענע שרעקליכע מעלאָדיע פונ'ם ליעד וועגען דער אונגעווייינטער טרעהר.

קאַפּיטעל II.

ד איז געווען ליעבענסווירדיג, און ער האָט
ד געליעבט; נאָר ער איז נישט געווען ליעבענסווירדיג, און זי האָט איהם נישט געליעבט.

(אַנ'אַלט שטיק).

מאַדאַם! דאָס אַלטע שטיק איז אַ טראַגעדיע, האָטש דער העלד דערפון איז נישט ערמאָרדעט געוואָרען און האָט זיך נישט אַליין ערמאָרדעט. די אויגען פון דער העלדין זענען שען, זעהר שען — מאַדאַם, צי שמעקט איהר נישט דעם ריח פון פיילכען? — זעהר שען, און דאָך אַזוי שאַרף געשליפען, אַז זיי זענען מיר אַריינגעדרונגען אין האַרצען ווי גלעזערנע שפּיזען, און געוויס האָבען זיי דורך מיין רוקען ווידער אַרויסגעקוקט — נאָר דאָך בין איך נישט געשטאָרבען כון די דאָזיגע פאַלש-מערדערישע אויגען. די שטימע פון דער העלדין איז אויך שען — מאַדאַם, צי האָט איהר נישט געהערט אַ מאָל, ווי אַ נאַכטיגאַל זינגט? — אַ שענע, זיידענע שטימע, אַ זיס געוועב פון די זונען-העלסטע טענער, און מיין זעלע איז אין

די פערשטריקט געווארען און האט זיך געשטיקט און זיך געווארגט.
איך אליין — דאס איז דער גראף פון גאנגעס, וועלכער רעדט עס
איצט, און די געשיכטע קומט-פאר אין ווענעדיג — איך אליין האב
שוין געהאט איבער גענוג אזעלכע מיני צרות, און נאך אין ערשטן
אקט פונ׳ם שפיעל האב איך שוין געקלערט צו מאכען א סוף
און ארונטערצושיסען דאס גלעקעל-היטעלע צוזאמען מיט׳ן קאפ,
און איך בין געגאנגען אין א גאלאנטעריי-קראם אויף דער וויא
בורסטאה, וואו איך האב געזעהן אין דער אויסשטעלונג א פאר שענע
פיסטאלעטען אין א קאסטען — איך דערמאהן זיך דאס נאך זעהר
גוט, נעבען דעם זענען געשטאנען פיעל פרעהליכע שפיעל-זאכען
פון פערלמיטער און גאלד, אייזערנע הערצעלעך מיט גאלדענע קייט-
לעך, פארצעלאנענע טאסען מיט צערטליכע דעוויזען, שמעק-טא-
באק-פושקעס מיט שענע בילדער, צום ביישפיעל די געטליכע גע-
שיכטע פון דער זוזאנע, דער שוואנען-געזאנג פון דער לעדא,
דער רויב פון די סאבינערינען, די לוקרעציא, דער דיקער בעל
תשובה מיט׳ן בלויזען בוזעם, און נאך פיעל אזעלכע שענע בילדער—
נאר איך האב דאך געקויפט די פיסטאלעטען, זיך נישט געדונגען קיין
סך, און דערנאך האב איך געקויפט קוילען, דערנאך פולווער, און
דערנאך בין איך געגאנגען אין קעהלער פון סיניאר אונבעשיידען
און מיר געהייסען געבען אויסטערן און א גלאז רהיינוויין—
עסען האב איך נישט געקאנט און טרינקען נאך ווייניגער די
עסען. די הייסע טראפען זענען געפאלען אין גלאז, און אין גלאז האב
איך געזעהן דאס געליעבטע היים, דעם בלויען, הייליגען גאנגעס,
דעם עביג-שטראהלענדען הימאלאיא, די ריעזיגע באנאנען-וועלדער,
וואס אין זייערע טיעפענישען וואנדערען ארום רוהיג די קלוגע על-
פאנטען און די ווייסע פילגער, מערקווירדיג-טרוימערישע בלומען הא-
בען מיך אנגעקוקט, גאלדענע וואונדער-פויגעל האבען פרעהליך גע-
שריען, שימערנדע זונען-שטראהלען און זיס-נארישע קולות פון לא-
כענדיגע מאלפעס האבען מיך ליעבליך צוגעצויגען, פון ווייטע פא-
גאדעס האבען זיך געלאזט הערען די פרומע פריסטער-תפילות, און
צווישען דעם אלעם האט געקלונגען די שמעלצענדיג-קלאגענדיגע
שטימע פון דער סולטאנשע פאן דעלהי — אין איהר טאפעטענ-
צימער איז זי שטורמיש ארומגעלאפען הין און צוריק, זי האט
צעריסען איהר זילבערנעם שלייער, זי האט אנידערגעווארפען אויף

דער ערד די שווארצע שקלאווין מיט'ן שווארצען פאוסע-ווערעל, זי האט געוויינט, זי האט געקרעשט, זי האט געשריען — איך האב זי אבער נישט געקאנט פערשטעהען, ווייל דער קעלער פון סיניאָר אונבעשיידען אין דריי טויזענד מייל ווייט פון הארעם אין דעלהי, און דערצו נאך איז די שענע סולטאנשע שוין טויט פון דריי טויזענד יאָהר — און איך האב האסטיג געטרונקען דעם ווייַן, דעם העלען, פרעהליכען ווייַן, און דאך איז מיר אין דער נשמה געוואָרען אלץ דונקעלער און טרויעריגער —איך בין געוועזען פערוואורטיילט צו'ם טויט.

— — — — — — — — —

— — — — — — — — —

ווען איך בין צוריק ארויפגעגאנגען אויף די קעלער-טרעפ, האב איך געהערט, ווי די קירכען-גלאָק האט געקלונגען, די מענשען-מאסען זענען שנעל פאַריבערגעגאנגען, איך אבער האב זיך געשטעלט אין ראָג פון דער סטראדא סאן דושיאָוואני און האב געהאלטען פאלגענדען מאָנאָלאָג:

אין אלטע לעגענדעס דערצעהלט זיך פון גאָלדענע שלעסער,
וואס האַרפען דאָרט קלינגען, און יונג-פרויען שענע אויך
טאנצען,
דיענער פערפוצטע, וואס בלאַנקען, און יאַשמין
און מירטען און ראָזען פערשפרייטען א ריח—
און דאך קאן איין וואָרט נאָר פערטרייבען דעם כשוף
און מאַכען די שענקייט די גאנצע צו גאָרנישט,
און ס'בלייבט דעמאָלט איבער א חורבה זנ'אלטע
און קרעכצענדע פויגעל פון נאכט מיט א בלאָטע.
אזוי האב אויך איך מיט איין איינציגען וואָרט
פערטריבען דעם כשוף דער גאנצער נאַטור.
אַט ליעגט זי אהן לעבען דאָ איצט און א קאלטע, א נאַקטע,
פונקט פון א קעניג א טויטען א קערפער פערפוצטער,
וואָס מ'האָט זיינע באַקען אויף רויט אָבגעמאַרבט
און אין האַנד איהם א סצעפטער געלעגט.
נאָר געל און פערוועלקט די ליפען זעהען אויס,
ווייל מען האט פערגעסען אויך זיי רויט צו פארבען,
און ס'שפרינגען אַרום אויף דעם קעניגס נאָז מייז
און שפאָטען מיט חוצפה פון גרויסען און גאָלדענעם סצעפטער—

עס איז איבעראַל אָנגענומען, מאַדאַם, אַז מען דאַרף האַלטען אַ מאָנאָלאָג איידער מען דערשיסט זיך. דאָס רוב מענשען ניצען אויס ביי אזא געלעגענהייט האַמלעטס מאָנאָלאָג „זיין אָדער נישט זיין“. דאָס איז אַ גוטע שטעלע, און איך וואָלט זי דאָ גערן ציטירט, נאָר יעדער מענש איז פאַר זיך אַליין שטענדיג בילכערער, און אויב מען האָט, אַזוי ווי איך, אויך געשריבען טראַגעדיעס, אין וועלכע עס געפינען זיך אַזעלכע לעבענס-רעדעס, ווי צום ביישפּיעל דעם אונשטערבליכען „אַלמאַנזאָר“, דאַן איז עס זעהר נאַטירליך, אַז מען האַלט מעהר פון די אייגענע ווערטער איידער אפילו פון שעקספּירס ווערטער. יעדענפאַלס זענען אַזעלכע רעדעס אַ זעהר נוצליכע זאַך; אַמווענינגסטענס געווינט מען דאַדורך צייט. — און אַזוי איז עס געשעהן, אַז איך בין אויס'ן ראַנד פון דער סטראַדאַ סאַן דזשיאָוואַני געבליבען שטעהן אַ לענגערע צייט — און ווי איך בין דאָ אַזוי געשטאַנען, אַ פערורטיילטער, שוין בעשטימט פאַר'ן טויט, האָב איך פּלוצלונג זי דערזעהן!

זי האָט געטראָגען איהר בלוי-זיידענע קלייד און דעם ראָזאַ-רויטען הוט, און איהר אויג האָט מיך אָנגעקוקט אַזוי מילד, אַזוי טויט-בעזיעגענד, אַזוי לעבענ-שענקענד — מאַדאַם, איהר ווייסט דאָך מסתמא פון דער רוימישער געשיכטע, אַז בשעת די וועסטאַלקעס האָבען אין אַלטען רוים בעגעגענט אויף זייער וועג אַ פערברעכער, וועלכען מען האָט געפיהרט צום טוידט-שטראָף, האָבען זיי געהאַט דאָס רעכט איהם צו שענקען גנאַדע, און דער אונגליקליכער זינדיגער איז געבליבען לעבען. — מיט איין און איינציגען בליק האָט זי מיך געראַטעוועט פון טוידט, און איך בין געשטאַנען פאַר איהר ווי פון דאָס ניי בעלעבט, ווי געבלענדעט פון דעם זונען-גלאַנץ פון איהר שענהייט, און זי איז ווייטער געגאַנגען — און האָט מיך געלאָזען ביים לעבען.

קאַפּיטעל III.

און זי האָט מיך געלאָזען ביים לעבען, און איך לעב, און דאָס איז דער עיקר.

מעגען אַנדערע געניסען דאָס גליק, וואָס די געליעבטע בעפּוצט זייער קבר מיט בלומען-קראַנצען און בענעצט איהם מיט טרעהרען

פֿון טרײַהײַט — אָ, חײַבער, האָסט מיך, לאַכט זיך אויס פֿון מיר, שטױסט מיך אָב! נאָר לאָזט מיך לעבען! דאָס לעבען איז דאָך עפּעס אַזױ שפּאַסהאַפֿט זיס, און די װעלט איז אַזױ ליעבליך פֿער־דרעהט, זי איז דער חלום פֿון אַ גאָט, װאָס איז פֿערשכּורט פֿון װײַן, װעלכער האָט זיך אַרױסגעגנבה׳ט אױפֿ׳ן פֿראַנצױזישען אופֿן פֿון דער הוליענדער געטער־פֿערזאַמלונג, זיך געלעגט שלאָפֿען אױף אַ אײנזאַמען שטערען, און ער װײס אַלײן נישט, אַז ער בעשאַפֿט דאָס אַלץ, װאָס ער חלומט — און די בילדער פֿון זײַנע חלומות אָרדנען זיך אײן אַזױ פֿערשידענפאַרביג משוגעהדיג, על פּי רוב אױך האַרמאָניש און מיט פֿערשטאַנד — די איליאַס, פּלאַטאָ, די מלחמה בײַ מאַראַטהאָן, משה, די מעדיציעאישע װענוס, דער שטראַס־בורגער מינסטער, די פֿראַנצױזישע רעװאָלוציע, העגעל, די דאַמפֿ־שיפֿען א. א. װ. זענען אײנצעלנע גוטע געדאַנקען אין דעם דאָזיגען שאַפֿענדען חלום פֿון גאָט — נאָר עס װעט נישט לאַנג דױערן, און דער גאָט האַפּט זיך אױף פֿון שלאָף, און רײַבט זיך די פֿערשלאָפֿענע אױגען, און שמײכעלט — און אונזער װעלט איז צערונען אין גאָרנישט, יאָ, זי האָט גאָר קײנמאָל נישט עקזיסטירט.

אַלץ אײנס! איך לעב. בין איך אפֿילו נאָר דאָס שאָטען־בילד אין אַ חלום, איז דאָך דאָס אַלץ בעסער, װי דאָס קאַלטע, שװאַרצע, לערע נישט־זײַן פֿון טױדט. דאָס לעבען איז דאָס בעסטע גוטס און דאָס ערגסטע שלעכטס איז דער טױדט. מעגען די בערלינער גװאַרדיע־לײטנאַנטען כּסדר שפּאָטען און לאַכען און אָנרופֿען פּחדנות דאָס, װאָס דער פּרינץ פֿון האַמבורג װערט דערשראָקען און שפּרינגט אָב צוריק, װען ער דערזעהט זײַן אָפֿענעם קבר — דאָך האָט היינריך קלײסט אױך אַזױ פֿיעל קוראַזש װי זײַנע גוט־אײנגעשנורטע קאָלעגען מיט די הױכע ברוסט, און ער האָט דאָס לײדער בעװיזען. נאָר אַלע קרעפֿטיגע מענשען האָבען ליעב דאָס לעבען. געטהע׳ס עגמאָנט שײדט זיך אָב נישט גערן „פֿון דער פֿרײַנדליכער געװאָהנהײַט פֿון עקזיסטירען און װירקען“. אימערמאַנס עדװין הענגט אָן לעבען „װי אַ קלײן קינד אָן דער מוטערס ברוסט“, און האָטש עס קומט אידם שװער אָן צו לעבען דורך פֿרעמדען חסד, פֿונדעסטװעגען בעט ער דאָך אום גנאָדע:

„חײַל לעבען, אָטעמען איז דאָך דאָס העכסטע“.

װען אָדיסעאוס האָט אין דער אונטערשטער װעלט דערזעהן

אַחילֶעס'ן אַלס דעם פּידרער פון טויטע העלדען, און האָט איהם געזאָגט שבחים וועגען זיין בערִיהמטהייט ביי די לעבעדיגע און זיין השיבות אפילו ביי די טויטע, האָט אַחילעס געענטפערט:

„רעד מיר פון טויט ניעט קיין טרייסט וואָרט, עדעלער אָדי-
סעאוס!

„בעסער בעאַרבייטען וואָלט איך דאָס פעלד אַלס אַ פּשוט'ער
אַרבייטער,

„אַלס אָרעמער מענש אָהן ירושה פון עלטערן, אָהן אייגען
פערמעגען,

„איידער בעהערשען אַ מחנה אַ גרויסע פון טויטע
פערשוואונדענע".

יאָ, בשעת דער מאַיאָר דיוואַן האָט אַרויסגערוסען דעם גרוי-סען ישראל לעווע אויף אַ דועל מיט פּיסטאָלעטען און האָט צו איהם געזאָגט: אויב איהר וועט זיך נישט שטעלען, הערר לעווע, דאַן זענט איהר אַ הונד! — האָט דאַן יענער געענטפערט: איך וויל בע-סער זיין אַ לעבעדיגער הונד, איידער אַ טויטער לייב! און ער איז געווען גערעכט. איך האָב מיך גענוג אָפּט געשלאָגען אויף דועלען, מאַדאַם, כדי איך זאָל דאָס קאָנען זאָגען — אַ דאַנק צו גאָט! איך לעב! אין מיינע אָדערען קאָכט דאָס רויטע לעבען, אונטער מיינע פיס ציטערט די ערד, אין ליעבעס-פייער נעהם איך אַרום בוימער און מאַרמאָר-בילדער, און זיי ווערען לעבעדיג אין מיינע אָרעמס. יעדע פרוי איז פאַר מיר אַ געשענקטע וועלט, איך פיהל אָהן אַ שיעור פערגעניגען אין די מעלאָדיען פון איהר געזיכט, און מיט איין און איינציגען בליק פון מיין אויג קאָן איך מעהר געניסען ווי אַנדערע מיט זייערע אַלע גליעדער צייט זייער גאַנץ לעבען. יעדער אויגענבליק איז דאָך פאַר מיר אַ אונענדליכקייט; איך מעסט נישט די צייט מיט דער בראַבאַנטער אָדער מיט דער קליינער האַמבורגער איל, און איך דאַרף נישט, אַז אַ פּריסטער זאָל מיר צוזאָגען נאָך אַ לעבען אויף יענער וועלט, ווייל שוין אין דעם לעבען קאָן איך גענוג דערלעבען, ווען איך לעב צוריק אין לעבען פון די פריהערדיגע דורות, און איך פערשאַף מיר די עביגקייט אין קעניגרייך פון דער פערגאַנגענהייט.

און איך לעב! דאָס גרויסע פּולס-קלאַפּען פון דער נאַטור קלאַפּט אויך אין מיין ברוסט, און ווען איך גיעב אַ פרעהליכען גע-

שרייַ, אַזוי ענטפערט מיר אַ טויזענד-פאַכער ווידער-קול. איך האָב טויזענד נאַכטיגאַלען. דער פריהלינג האָט זיי געשיקט, צו וועקען די ערד פון איהר פריהמאָרגען-שלאָף, און די ערד ציטערט פון גרויס ענטציקטהייט, איהרע בלומען זענען די הימנען, וואָס זי זינגט אין בעגייסטערונג אַקעגען דער זון — די זון בעוועגט זיך צו פּאַמעלעך, איך וואָלט איהרע פייער-פערד גענעשמיסען מיט אַ בייטש, כדי זיי זאָלען שנעלער לויפען — נאָר ווען זי זינקט אַראָב פּישטשענדיג אין ים אַריין, און די גרויסע נאַכט קומט אַרויף מיט איהר גרויסער בענקענדיגער אויג, אָ! דאַן ערשט ציטערט דורך מיר דורך אין אמת'ען די רעכטע שמחה, אַזוי ווי לאַשטשענדע מעדלעך לעגען זיך די אָבענד-לופטען אויף מיין רוישענדעס האַרץ, און די שטערען ווינקען, און איך הויב מיך אויף, און שוועב איבער דער קליינער ערד און די קליינע געדאַנקען פון די מענשען.

קאַפּיטעל IV.

נאָר עס וועט אַ מאָל קומען דער טאָג, און די היץ אין מיינע אָדערן וועט שוין זיין פערלאָשען, אין מיין ברוסט וואָהנט דאַן דער ווינטער, זיינע ווייסע פאַסען הילען קאָרג אַרום מיין קאָפּ, און זיינע נעבעל פערשלייערען מיין אויג. אין פערוועהעטע קברים ליגען מיינע פריינד, איך אַליין בין נאָך איבערגעבליבען, ווי אַ איינזאַמעס שטענגעל, וואָס דער שניטער האָט פערגעסען, אַ נייער דור האָט שוין אַרויסגעבליהט מיט נייע פערלאַנגען און נייע געדאַנקען, פול מיט פערוואונדערונג הער איך נייע נעמען און נייע לידער, די אַלטע נעמען זענען שוין פערגעסען, און איך אַליין בין שוין פערגעסען, פילייכט פון איינינע פערעהרט, פון פיעל אויסגעלאַכט, און פון קיינעם געליעבט! און עס שפּרינגען אַריין צו מיר די יונגלעך מיט די רויטע בעקעלעך, און שטעקען מיר די אַלטע האַרפע אין דער ציטערנדיגער האַנד אַריין, און זאָגען מיט אַ געלעכטער: דו האָסט שוין לאַנג געשוויגען, דו אַלטער גרוי-קאָפּ, זינגט אונז ווידער געזאַנגען פון די טרוימען פון דיין יוגענד!

דאַן נעהם איך די האַרפע, און די אַלטע פריידען און שמערצען וואַכען אויף, די נעבעל צערינען, טרערען בליהען ווידער פון מיינע טויטע אויגען, עס פריהלינגט ווידער אין מיין ברוסט,

זיסע טענער פון וועהמאג ציטערן אין די סטרונעס פון דער הארפע, איך זעה ווידער דעם בלויען טייך און די מארמארנע פאלאצען און די שענע פרויען-און מעדלעך-געזיכטער — און איך זינג א ליעד פון די בלומען פון דער ברענטא.

דאס וועט מיין לעצטעס ליעד זיין, די שטערן וועלען מיך אנ־קוקען ווי אין די נעכט פון מיין יוגענד, דאס פערליעבטע לבנה־ליכט קושט ווידער מיינע באקען, די גייסטער-הארען פון די פער־שטארבענע נאכטיגאלען הערען זיך פון דער וויטען, שלאף-שכור מאכען זיך צו מיינע אויגען, מיין נשמה ווערט פערשוויגען ווי די טענער פון מיין הארפע — עס שמעקען די בלומען פון דער ברענטא.

א בוים וועט אויף מיין מצבה א שאטען ווארפען. איך וואלט זעהר וועלען א פאלמען-בוים, נאר די פאלמען וואקסען נישט אין צפון. עס וועט מסתמא זיין א לינדענבוים, און אין זומער-אבענדען וועלען דארט זיצען פערליעבטע און זיך לאשטשען; דער טשיזיק, וועלכער וויעגט זיך אין די צווייגען שטיל צוהערענדיג, איז פער־שוויגען, און מיין לינדע רוישט טרויליך איבער די קעפ פון די גליקליכע, וועלכע זענען אזוי גליקליך, אז זיי האבען אפילו קיין צייט נישט צו לייענען, וואס שטעהט אנגעשריעבען אויף דער ווייסער מצבה. נאר שפעטער, ווען דער ליעבענדער האט זיין מעדעל פער־לארען, דאן קומט ער ווידער צו דער גוט-בעקאנטער לינדע, און זיפצט און וויינט, און בעטראכט די מצבה, לאנג און אפט, און לייענט דערויף די אויפשריפט: — ער האט געליעבט די בלומען פון דער ברענטא.

קאפיטעל V.

מאדאם! איך האב אייך אבגענארט. איך בין נישט דער גראף פון גאנגעס. קיינמאל אין לעבען האב איך נישט געזעהן דעם היי־ליגען טייך, קיינמאל האב איך נישט געזעהן די לאטאס-בלומען, וועלכע שפיגלען זיך אב אין זיינע פרומע וועלען. איך בין קיינמאל נישט געלעגען הלומענדיג אונטער אינדישע פאלמען, איך בין קיינמאל נישט געלעגען בעטענדיג פאר דעם דימענטען-גאט אין יאגערנויט, דורך וועלכען איך וואלט דאך לייכט געקאנט געהאלפען ווערען. און אין קאלקוטא בין איך געוועזען פונקט אזוי ווי דער קאלקוטא־

בראַטען, וועלכען איך האָב נעכטען געגעסען צו מיטאָג. נאָר איך שטאַם פון הינדאָסטאַן, און דעריבער פיהל איך מיך אַזוי גוט אין די ברייטע וועלדער פון וואַלמיקי, די העלדישע ליידען פון געטליכען ראַמאַ רעגען-אויף מיין האַרץ אַזוי ווי אַ בעקאַנטער וועהטאָג, פון די בלומען-ליעדער פון קאַלידאַזאַ בליהען מיר אַרויס די זיסטע ערי-נערונגען, און בשעת מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט מיר אַ גוט-הערציגע דאַמע אין בערלין געוויזען די שענע בילדער, וואָס איהר פאָטער, וועלכער איז אַ לאַנגע צייט געווען אַ גובערנאַטאָר אין אינדיען, האָט פון דאָרט מיטגעבראַכט, האָבען די צאַרט-געמאָלטע, הייליג-שטילע בילדער מיר זיך אויסגעוויזען אַזוי גוט בעקאַנט, אַזוי מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך בעטראַכט מיין אייגענע פאַמיליען-גאַלערעע.

פראַנץ באָפּ— מאַדאַם, איהר האָט געוויס געלייענט זיינע ווערק חעגען דער סאַנסקריטישער שפּראַך — האָט מיר געגעבען איינינע ידיעות וועגען מיינע אָבות אַבותי, און איך ווייס איצט גענוי, אַז איך שטאַם אַרויס פון בראַהמאַ'ס קאָפּ און נישט פון זיינע פיס-מאָזאָלען; איך בין זאָגאַר משער, אַז דער גאַנצער מאַהאַבאַראַטאַ מיט זיינע 200000 פסוקים איז נאָר אַ אַלעגאָרישער ליעבעס-בריעף, וואָס מיין אור-עלטער-זיידע האָט געשריבען צו מיין אורעלטער-באָבע — אָ! זיי האָבען זיך זעהר געליעבט, זייערע נשמות האָבען זיך געקושט, זיי האָבען זיך געקושט מיט די אויגען, זיי זענען ביידע געווען נאָר איין און איינציגער קוש—

אַ פערצויבערטע נאַכטיגאַל זיצט אויף אַ רויטען קרעלען-בוים אין שטילען אָקעאַן, און זינגט אַ ליעד פון דער ליעבע פון מיינע אור-עלטערן, נייגיעריג קוקען אַרויס די פּערעל פון זייערע מושעל-שטיבעלעך, די וואונדערבאַרע וואַסער-בלומען ציטערען פאַר וועהטאָג, די קלוגע ים-שנעקען, מיט זייערע פערשידענפאַרביגע פאָרצעלאַנענע טורעמלעך אויף די רוקענס, קומען אָן קריכענדיג, די ים-ראָזען ווערען רויט, פערשעמט, די געלע, שפּיציגע ים-שטערען און די טויזענד-פאַרביגע גלעזערנע קוואַבען בעוועגען זיך און ווידמען זיך, און אַלץ טומעלט און הערט זיך צו—

דאָך, מאַדאַם, דאָס דאָזיגע ליעד פון נאַכטיגאַל איז צו גרויס, כדי דאָס דאָ צו ברענגען, עס איז אַזוי גרויס ווי די וועלט אַליין, שוין די ווידמונג צו אַנאַנגאַס, דעם גאָט פון ליעבע, איז אַזוי לאַנג

ווי אַלע ראָמאַנען פון וואַלטער סקאָט צוזאַמען, און וועגען דעם רעדט זיך טאַקי אין איין אָרט ביי אַריסטאָפאַנעס, וואָס אין דייטשען קומט עס אויס:

„טיאָטיאָ, טיאָטיאָ, טיאָטינקס,
טאָטאָטאָטאָ, טאָטאָטאָטאָ, טאָטאָטינקס".

(די פאסישע איבערזעצונג).

ניין, איך בין נישט געבאָרען אין אינדיען; דאָס ליכט פון דער וועלט האָב איך דערזעהן ביי די ברעגען פון יענעם שענעם טייך, וואו אויף די גרינע בערג וואַקסט דאָרט די נאַרישקייט, און אין הערבסט ווערט זי אָבגעריסען, געקעלטערט, געגאָסען אין פע־סער און אַוועקגעשיקט אין אויסלאַנד. — ווירקליך, נעכטען האָב איך געהערט, ווי עמיץ האָט געזאָגט אַ נאַרישקייט, וועלכע איז אין יאָהר 1811 געזעסען אין אַ וויינטרויב, וואָס איך האָב דעמאָלט אַליין געזעהן וואַקסען אויפ'ן יאָהאַניס־באַרג. פיעל נאַרישקייט ווערט אָבער אויך אויסגעבראַכט אין לאַנד גופא, און די מענשען זענען דאָרט אַזוי ווי אומעטום: — זיי ווערען געבוירען, עסען, טרינקען, שלאָפען, לאַכען, וויינען, רעדען רכילות, זענען שטענדיג בעזאָרגט וייטער צו ציהען זייער גאַטונג, סטאַרען זיך אויסצוזעהן אַזוי, ווי זיי זענען נישט, און טהון דאָס, וואָס זיי קאָנען נישט, לאָזען זיך נישט פריהער ראַזירען ביז זיי האָבען אַ באָרד, און אָפט האָבען זיי אַ באָרד איידער זיי בעקומען שכל, און ווען זיי בעקומען שכל שכור'ען זיי זיך אָן מיט ווייסע און רויטע נאַרישקייט!

מיין גאָט! ווען איך וואָלט אין מיר געהאַט אַזוי פיעל אמונה, אַז איך זאָל קאָנען בערג ריהרען — וואָלט דער יאָהאַניס־באַרג דאַן געווען דער יעניגער באַרג, וועלכען איך וואָלט נאָך מיר נאָכ־געפיהרט אומעטום. נאָר אַזוי ווי מיין אמונה איז נישט אַזוי שטאַרק, דעריבער מוז מיר העלפען די פאַנטאַזיע, און זי טראָגט מיך שנעל אַוועק צום שענעם רהיין.

אָ, דאָ איז אַ שען לאַנד, פול ליעבליכקייט און זונענשיין. אין בלויען טייך שפיגלען זיך די בערג־ברעגען מיט זייערע שלעסער־חורבות און וועלדער און אַלטערטימליכע שטעדט. — דאָרט פאַר דער הויז־טהיר זיצען זיך די בירגער אין אַ זומער־אָבענד, און טרינקען פון גרויסע קריגלעך, און פלוידערן גאַנץ פערטרויליך, ווי דער וויין איז, אַ דאַנק גאָט, געראָטען, און ווי די געריכטען מוזען

אונבעדינגט זיין עפענטליך, און ווי מאריע אנטואנעטע איז עפעס אזוי נישט מיר נישט דיר גיליאטינירט געווארען, און ווי די טאבאק־פערוואלטונג האט טייערער געמאכט דעם טאבאק, און ווי אלע מענשען זענען גלייך, און ווי גערעס *) איז א הויפט־מענש.

איך האב מיך קיינמאל נישט געקימערט וועגען אזעלכע מיני שמועסען, און איך בין בעסער געזעסען ביי די מעדלעך ביים געוועלבטען פענסטער, און האב געלאכט אויף זייער לאכען, און מיך געלאזט שלאגען מיט בלומען אין געזיכט, און האב זיך געמאכט כלומרשט אין כעס, ביז זיי האבען מיר דערצעהלט זייערע סודות אדער עפעס א אנדערע וויכטיגע געשיכטע. די שענע גערטרוד איז געווען גליקליך ביז צום משוגע־ווערען, ווען איך האב מיך צו איהר צוגעזעצט; דאס איז געווען א מעדעל ווי א פלאמענדיגע ראזע, און ווען זי איז מיר איין מאל געפאלען ארום האלז, האב איך געמיינט, אז זי וועט פערברענט און פערשמעקט ווערען אין מיינע ארעמס. די שענע קאטהארינא איז צערונען געווארען אין קלינגענדער בע־שיידענהייט, ווען זי האט מיט מיר גערעדט, און איהרע אויגען זענען געווען פון אזא ריינער, הארציגער בלויקייט, ווי איך האב עס נאך קיינמאל נישט געפונען ביי מענשען און חיות און נאר זעלטען ביי בלומען; מען האט אין זיי גערן אריינגעקוקט און דערביי האט מען זיך געקאנט טראכטען אזוי פיעל זיסע זאכען. נאר די שענע העדוויג האט מיך געליעבט; דען בשעת איך בין צו איהר צוגעגאנגען, האט זי דעם קאפ אראבגעבויגען צו דער ערד, אזוי אז די שווארצע לאקען זענען אראבגעפאלען איבער איהר רויט־געווארענעם געזיכט, און די גלענצענדע אויגען האבען ארויסגעלויכטען ווי שטערען פון א דונקעלען הימעל. איהרע פערשעמטע ליפען האבען קיין ווארט נישט גערעדט, און איך האב איהר אויך גארנישט געקאנט זא־גען. איך האב געהוסט און זי האט געציטערט. טיילמאל האט זי מיך געלאזט בעטען דורך איהרע שוועסטער, איך זאל נישט אזוי שנעל ארויפשטייגען אויף די פעלזען, און איך זאל מיך נישט באדען אין רהיין, נאכדעם ווי איך האב מיך דערהיצט פון לויפען

*) גערעס איז צום ערשטען געווען איינער פון די מעכטיגסטע פארשטע־הער פון דייטשער פרייהייט; שפעטער איז ער געווען דער אנפיהרער פון דער אולטראיאנטאנער פארטיי.

אָדער געטרונקען. איך האָב איינמאָל זיך איינגעהערט, ווי זי האָט פרום געבעטען פאַר דעם בילד פון מאַריע, וואָס איז געווען בעציערט מיט גאָלד-פאַסען און בעשיינט מיט אַ ברענענד לעמפּעל און געשטאַנען אין אַ נישע פון פאָרהויז; איך האָב דייטליך געהערט, ווי זי האָט גאָטס מוטער געבעטען: איהם צו פערבאָטען דאָס קלעטערן, טרינקען און באָדען זיך. איך וואָלט מיך געוויס אין דאָס שענע מעדעל פערליעבט, ווען זי וואָלט געווען גלייכגילטיג צו מיר; און איך בין געווען גלייכגילטיג צו איהר, ווייל איך האָב געוואוסט, אַז זי ליעבט מיך. — מאַדאַם, אויב מען וויל פון מיר געליעבט זיין, מוז מען מיך בעהאַנדלען ווי אַ הונד.

די שענע יאָהאַנע איז געווען אַ שוועסטער-קינד פון די דריי שוועסטער, און זיך האָב מיך צו איהר גערן צוגעזעצט. זי האָט געוואוסט די שענסטע לעגענדען, און ווען זי האָט מיט דער ווייסער האַנד אַרויסגעוויזען צום פענסטער נאָך די בערג, וואו עס איז געשעהן אַלץ, וואָס זי דערצעהלט, איז מיר געוואָרען אויפ'ן האַרצען אַזוי פיעל פערצויבערט, די אַלטע ריטער זענען קלאָר אַרויסגעשטיגען פון די חורבות-שלעסער און האָבען זיך צעהאַקט די אייזערנע קליידער, די לאָרעליי איז ווידער געשטאַנען אויפ'ן שפּיץ פון באַרג און האָט אַראָבגעזונגען איהר זיס-פערדאַרבענדעס ליעד, און דער רהיין האָט גערוישט אַזוי קלוג בערוהיגענדיג און דאָך צוגלייך צוציהענדיג מוראדיג — און די שענע יאָהאַנע האָט מיך אָנגעקוקט אַזוי מערקווירדיג, אַזוי היימליך, אַזוי אומפערשטענדליך טרויליך, אַזוי ווי זי וואָלט אַליין געהערט צו דער לעגענדע, וועגען וועלכער זי האָט נאָר וואָס דערצעהלט. זי איז געווען אַ שלאַנק, בלאַס מעדעל, זי איז געווען טוידט-קראַנק און טיעפזיניג, איהרע אויגען זענען געווען קלאָר ווי דער אמת אַליין, איהרע ליפּען — פרום געוועלבט, אין די צוגען פון איהר געזיכט איז געלעגען אַ גרויסע געשיכטע, נאָר דאָס איז געווען אַ הייליגע געשיכטע — אפשר אַ ליעבעס-לעגענדע? איך ווייס נישט, און איך האָב אויך קיינמאָל דעם מוט נישט געהאַט, זי צו פרעגען. ווען איך האָב זי לאַנג אָנגעקוקט, בין איך געוואָרען רוהיג און פרעהליך, עס איז מיר אויסגעקומען, ווי אין מיין האַרצען וואָלט געווען שטילער שבת און די מלאָכים ריכטען דערין אָב די גאָטעס-דיענסט.

אין אַזעלכע גוטע שטונדען האָב איך איהר דערצעהלט מעשות

פון מײן קינדהײט, און זי האט שטענדיג ערנסט זיך צוגעהערט, און מערקווירדיג: ווען איך האב מיך שוין נישט געקאנט דערמאהנען די נעמען, האט זי מיך דערמאהנט. ווען איך האב זי דאן פערוואונדערט געפרעגט, פון וואנען זי ווײס די נעמען, האט זי מיר שמײכלענדיג געענטפערט, אז זי האט זיך דאס דערוואוסט פון די פויגעל, וועלכע האלטען זײערע נעסטען אין די שפאלטען פון איהר פענסטער — און זי האט אויך געפרובט מיר פערזיכערן, אז דאס זענען די זעלבע פויגעל, וועלכע איך האב אײנמאל, בשעת איך בין געווען א קינד, פאר מײן טאשען-געלד אבגעקויפט פון דעם הארט-הארציגען פויער-יונג און האב זײ דאן געלאזען פרײ אוועקפליהען. איך מײן אבער, אז זי האט אלץ געוואוסט, ווײל זי איז געווען אזוי בלאס, און איז ווירקליך אין גיכען געשטארבען. זי האט אויך געוואוסט, ווען זי וועט שטארבען, און האט פערלאנגט, אז איך זאל מיט א טאג פריהער פערלאזען אנדערנאך. בײם אבשײד האט זי מיר געגעבען בײדע הענד — דאס זענען געווען ווײסע, זיסע הענד און רײן ווי א הײליגער קרבן — און זי האט געזאגט: דו ביזט זעהר גוט, און ווען דו וועסט ווערען אין כעס, דערמאהן דיך ווידער אן דער קלײנער, גוטער ווערעניקע.

צי האבען די פלוידערנדע פויגעל אויך דעם דאזיגען נאמען אויסגעזאגט? איך האב מיר אין ערינערונגען-נאכזוכענדע שטונדען אזוי אפט דעם קאפ געבראכען און האב מיך מעהר נישט געקאנט דערמאהנען דעם דאזיגען ליבען נאמען.

איצט, ווען איך געדענק איהם שוין ווידער, וויל מיר אויך די פריהעסטע קינדהײט ווידער אויסבליהען אין מײן זכרון, און איך בין ווידער א קינד און שפיעל מיך מיט די איבעריגע קינדער אויף דעם שלאס-פלאץ אין דיסעלדארף בײם רהײן.

VI. קאפיטעל

יא, מאדאם, דארט בין איך געבארען, און דאס זאג איך אויסדריקליך, כדי נאך מײן טוידט זאלען זיבען שטעדט — שילדע, קרעהווינקעל, פאלקוויץ, באקום, דילקען, געטינגען און שעפענשטעדט — זיך נישט ארומקריגען צו האבען די עהרע, צו זײן מײן געבורטס-שטאדט. דיסעלדארף איז א שטאדט בײם רהײן, וואו עס

לעבען זעכצעהן טויזענד מענשען, און פיעל הונדערט טויזענד מענשען ליעגען נאך אויסער דעם דארט בעגראבען. און צווישען די דאזיגע זענען פערהאן עטליכע, וועגען וועלכע מיין מוטער זאגט, אז עס װאלט בעסער געווען, ווען זיי וואלטען נאך געלעבט, צום ביישפיעל מיין זיידע און מיין פעטער, דער אלטער הערר פאן־געלדערן און דער יונגער הערר פאן־געלדערן, וועלכע זענען ביידע געווען אזעלכע בעריהמטע דאקטוירים, און זיי האבען אזוי פיעל מענשען אויסגעהיילט פון טוידט, און דאך האבען זיי אליין געמוזט שטארבען. און די פרומע אורזולע, וועלכע האט מיך אלס קינד אויף די הענד געטראגען, ליעגט דארט אויך בעגראבען, און עס וואקסט אויף איהר קבר א ראזען־קוסט — ראזען־ריחות האט זי ביי'ם לעבען אזוי ליעב געהאט, און איהר הארץ איז געווען לויטער ראזען־ריחות און גוטסקייט. אויך דער אלטער קלוגער קאנאניקוס ליעגט דארט בעגראבען. גאט, ווי עלענד האט ער אויסגעזעהן, ווען איך האב איהם צום לעצטען מאל געזעהן! ער איז בעשטאנען נאר נאך פון גייסט און פלאסטערס, און דאך האט ער שטודירט טאג און נאכט, אזוי ווי ער וואלט זיך געזארגט, טאמער וועלען די ווערעם געפינען איינינגע אידעען צו ווייניג אין קאפ. אויך דער קליינער ווילהעלם ליעגט דארט, און דערין בין איך שולדיג. מיר זענען ביידע געווען שול־קאמעראדען אין פראנציסקאנער קלויסטער און מיר האבען זיך געשפיעלט אויף יענער זייט פון קלויסטער, וואו עס האט זיך צווישען שטיינערנע מויערן געצויגען דאס טייכעל דיסעל, און איך האב געזאגט: „ווילהעלם, ציה ארויף דאס קעצעל, וואס איז נאר וואס אריינגעפאלען“ — און לוסטיג איז ער אראבגעגאנגען אויף דער ברעט, וואס איז געלעגען איבער'ן טייכעל, ארויסגעריסען דאס קעצעל פון וואסער, איז ער אבער אליין אריינגעפאלען, און ווען מען האט איהם ארויסגעצויגען, איז ער געווען נאס און טוידט. דאס קעצעל האט נאך א לאנגע צייט געלעבט.

די שטאדט דיסעלדארף איז זעהר שען, און ווען מען קלערט חעגען איהר פון דערווייטענס, און מען איז צופעליג פון דארט א געבוירענער, ווערט עפעס אזוי משונה'דיג אויס'ן הארצען. איך בין פון דארט א געבוירענער, און עס דוכט זיך מיר איצט, אזוי ווי איך װאלט גלייך געמוזט אהיים געהן. און אז איך זאג אהיים געהן, אזוי מיין איך דאס די באלקערשטראסע און דאס הויז, אין

וועלכען איך בין געבוירען געווארען. דאס דאזיגע הויז וועט אמאל זיין זעהר מערקווירדיג, און דער אלטער פרוי, וואס בעזיצט דאס דאזיגע הויז, האב איך געהייסען זאגען, אז זי זאל עס בשום אופן נישט פערקויפען. פאר דאס גאנצע הויז וואלט זי איצט בעקומען קוים אזוי פיעל, וויפיעל עס וועט אויסמאכען דאס טרינק-געלד, וואס די גרין-פערשלייערטע, פארנעהמע ענגלענדערינס וועלען אמאל געבען דער דיענסט-מעדעל, בשעת זי וועט זיי ווייזען די שטוב, אין וועלכער איך האב דערזעהן דאס ליכט פון דער וועלט, און די הינהנער-שטייג, אין וועלכער דער טאטע פלעגט מיך געוועהנליך פערשליסען, בשעת איך האב גענאשט וויינטרויבען, און אויך די ברוינע טהיר, אויף וועלכער די מאמע פלעגט מיך מיט קרייד לערנען שרייבען די בוכשטאבען — אה גאט! מאדאם, אויב איך וועל אמאל ווערען א בערידהמטער שריפשטעלער, האט דאך דאס מיין ארעמער מוטער גענוג מיה געקאסט.

נאר מיין רוהם שלאפט נאך איצט אין די שטיקער מארמאר פון קאררא, די פערדארבענע לארבער-קראנצען, מיט וועלכע מען האט מיין שטערען בעפוצט, האבען נאך זייער ריח נישט פער-שפרייט איבער דער גאנצער וועלט, און ווען די גרינ-פערשלייערטע, פארנעהמע ענגלענדערינס קומען איצט קיין דיסעלדארף, בעקוקען זיי נאך כלל נישט דאס בערידהמטע הויז, נאר זיי געהען דירעקט צום מארק-פלאץ און בעטראכטען די שווארצע, קאלאסאלע רייטער-סטאטוע, וואס שטעהט דארט אין סאמע מיטען. די דאזיגע סטאטוע זאל פארשטעלען דעם קורפירשט יאן ווילהעלם. ער טראגט א שווארצען פאנצער, א טיעף אראבהענגענדע פערוק. — זייענדיג א קינד האב איך געהערט די לעגענדע, אז דער קינסטלער, וועלכער האט געגאסען די דאזיגע סטאטוע, האט בשעת'ן גיעסען בעמערקט מיט שרעק, אז זיין מעטאל וועט דערצו נישט גענוגען, און דאן זענען אנגעלאפען די בירגער פון דער שטאדט און האבען איהם געבראכט זייערע זילבערנע לעפעל, כדי צו פערענדיגען דאס גיעסען — און אט בין איך שטונדענלאנג געשטאנען פאר דעם רייטער-בילד, און מיר געבראכען דעם קאפ, וויפיעל זילבערנע לעפעל קאנען דערין שטעקען, און וויפיעל עפעל-טארטעלעך קאן מען פאר דאס דאזיגע גאנצע זילבער בעקומען? עפעל-טארטעלעך זענען דעמאלט געווען מיין ליידענשאפט — איצט איז דאס ליעבע, אמת, פרייהייט

און קרעבס-זופּ — און טאַקי ניט ווייט פון קורפירשטס בילד, נעבן טעאַטער, איז געוועהנליך געשטאַנען דער וואונדערבאַרער-געבאַקענער קרומפיסיגער יונג מיט אַ ווייסען פאַרטוך און מיט אַ קאָרב פול ליעבליך-שמעקענדיגע עפּעל-טאָרטעלעך, וועלכע ער האָט געוואוסט ווי אָבצולויבען אין טאָג אַריין מיט אַ דיסקאַנט-שטימע, וואָס ס'איז אונמעגליך ביישטעהן קעגען איהר: „די עפּעל-טאָרטעלעך זענען גאַנץ פריש, נאָר וואָס פון אויווען אַרויס, שמעקען אַזוי דעליקאַט". — ווירקליך, בשעת דער יצר-הרע האָט מיך אין מיינע שפּעטערע יאָהרען געוואָלט בייקומען, האָט ער גערעדט מיט אַזאַ צוציהענדע דיסקאַנט-שטימע, און ביי סיניאָראַ דזשיולעטאַ וואָלט איך קיין גאַנצע צוועלף שטונדען ניט געבליבען, ווען זי וואָלט ניט אָנגעהויבען רעדען מיט'ן זיסען, שמעקעדיגען עפּעל-טאָרטעלעך-טאָן. און ווירקליך, קיינמאָל וואָלטען עפּעל-טאָרטעלעך מיך ניט אַזוי פיעל אָנגערייצט, ווען דער קרומער הערמאַן וואָלט זיי ניט אַזוי געהיימניספול בעדעקט מיט זיין ווייסען פאַרטוך — און טאַקי די פאַרטוכער זענען עס, וואָס — דאָך איך בין אַראָב פון וועג, איך האָב דאָך גערעדט וועגען דער רייטער-סטאַטוע, וועלכע האָט אין לייב געהאַט אַזוי פיעל זילבערנע לעפעל, און קיין זופּ, און האָט פאָרגעשטעלט דעם קורפירשט יאַן ווילהעלם.

ער זאָל געווען זיין אַ בראַווער הערר, און האָט זעהר געליעבט די קונסט, און אַליין איז ער געווען זעהר אַ געשיקטער. ער האָט געגרינדעט די בילדער-גאַלעריע אין דיסעלדאָרף, און אויף דעם דאָרטיגען אָבסערוואַטאָריום ווייזט מען נאָך אַ בעכער פון האָלץ, וואָס ער אַליין האָט אין זיינע פרייע שטונדען — אַזעלכע שטונדען האָט ער געהאַט טעגליך פיער און צוואַנציג — אויסגעשניצט.

דעמאָלט זענען די פירשטען נאָך ניט געווען אַזעלכע אונגליקליכע מענשען ווי איצט, און די קרוין איז זיי געווען פעסט צוגעוואַקסען צום קאָפּ, און בייכאַכט האָבען זיי נאָך דעריויף אַריבערגעצויגען אַ שלאָף-מיץ, און זיי זענען געשלאָפען רוהיג, און צו זייערע פיס זענען רוהיג געשלאָפען די פעלקער, און ווען די דאָזיגע פעלקער זענען אין דער פריה אויפגעשטאַנען, אַזוי האָבען זיי געזאָגט: „גוט מאָרגען, פאָטער!" און די פירשטען האָבען געענטפערט: „גוט מאָרגען, ליעבע קינדער!"

נאָר פלוצלונג איז עס אַנדערש געוואָרען. ווען מיר זענען

איין מאל אין דער פריה אויפגעשטאנען אין דיסעלדארף און געוואלט זאגען „גוט מארגען, פאטער!“, איז שוין דער פאטער געווען אוועק־געפאהרען, און אין דער גאנצער שטאדט איז געווען גאר שטומפער טרויער, איבעראל איז געווען עפעס א מין שטימונג פון א לויה, און די מענשען זענען שוויגענדיג דורכגעקראכען צום מארק, און האבען געלעזען די לאנגע פאפירענע מודעה אויף דער טהיר פון ראטהויז. עס איז געווען א טריבער וועטער, און דאך איז דער דינער שניידער קיליאן געשטאנען אין זיין נאנקינער יאקע, וועלכע ער פלעגט געוועהנליך טראגען נאר ביי זיך אין דערהיים, און די בלוי־וואלענע זאקען זענען איהם אראבגעהאנגען, אז די נאקעטע פיסלעך האבען בעטריבט ארויסגעקוקט, און זיינע שמאלע ליפען האבען געציטערט, בשעת ער האט פאר זיך געמורמעלט דאס, וואס איז געשטאנען אויפ׳ן אנגעקלאגענעם פלאקאט. אן אלטער פפעלצישער אינוואליד האט געלעזען אביסעל העכער, און ביי פיעל ווערטער האט איהם אראבגעריסט א קלאהרע טרעהר אין די ווייסע, עהרליכע וואנסעס. איך בין געשטאנען נעבען איהם און האב אויך געוויינט, און האב איהם געפרעגט, פארוואס מיר וויינען. און דאן האט ער געענטפערט: „דער קורפירשט לאזט זיך בעדאנקען“. און דערנאך האט ער ווידער געלייענט, און ביי די ווערטער: „פאר די אבגעהיטע טרייהייט פון די אונטערטהאנען“ „און מיר בעפרייען אייך פון אייערע פליכטען“, האט ער נאך שטארקער געוויינט. — עס איז משונה׳דיג צו זעהן, ווי אזא אלטער מאן, מיט א אבגעבלאקעוועטען אוניפארם און מיט א צעראנירטען סאלדאטען־געזיכט, וויינט פלוצלונג אזוי שטארק. בשעת מיר האבען אזוי געלעזען, איז אויך אראבגענומען געווארען פון ראטהויז דער קורפירשטליכער הערב, אלץ איז געווארען עפעס אזוי שרעקעדיג וויסט, עס האט אויסגעוויזען, ווי מען וואלט זיך געריכט אויף א לקוי חמה, די הערדען ראטסהערען זענען ארומגעגאנגען אזוי אבגעדאנקט און פאמעלעך, אפילו דער אלמעכטיגער גאסען־פאגט האט אויסגעזעהן, אזוי ווי ער וואלט שוין מעהר קיין זאך ניט געהאט צו בעפעהלען, און ער איז זיך דא געשטאנען אזוי פריעדליך־גלייכגילטיג, האטש דער משוגענער אלאיזיוס האט זיך ווידער געשטעלט אויף איין פוס און האט מיט א נארישער גרימאסע איבערגע׳חזר׳ט די נעמען פון די גענערעלער, ווערענד דער שכור׳ער קרומער גומפערץ האט זיך געוואלגערט

אין ריִנשטאָק און האָט געזונגען דאָס ליד „עס קומט, עס קומט!"

נאָר איך בין געגאַנגען אַהיים און האָב געוויינט און געקלאָגט: „דער קורפירשט לאָזט זיך בעדאַנקען". אומזיסט האָט מיין מוטער געוואָלט בערוהיגען, איך האָב געוואוסט, וואָס איך האָב געוואוסט, איך האָב מיר נישט געלאָזט פעררעדען, איך בין וויינענדיג געגאַנגען אין בעט אַריין, און ביינאַכט האָט זיך מיר געחלומט, אַז ס'איז שוין אַ סוף פון דער וועלט — די שענע בלומען־גערטנער און גרינע לאָנקעס זענען אַזוי ווי טאַפּעטען אויפגערוימט און איינגעוויקעלט געוואָרען, דער גאַסען-פּאָגט איז אַרויפגעקראָכען אויף אַ הויכען לייטער און האָט אַראָבגענומען די זון פון הימעל, דער שניידער קיליאַן איז דערביי געשטאַנען און האָט צו מיר אַליין געזאָגט: „איך מוז געהן אַהיים און זיך שען אָנטהון, ווייל איך בין טויט און וועל נאָך היינט בעגראָבען ווערען" — און עס איז כסדר געוואָרען אַלץ דונקעלער, קאַרג האָבען אין דער הויך געשימערט עטליכע שטערען, און אויך זיי זענען אַראָבגעפאַלען אַזוי ווי געלע בלעטער אין הערבסט, ביסלעכווייז זענען פערשוואונדען געוואָרען די מענשען, איך אָרעם קינד האָב מיט שרעק אַרומגעבלאָנדזשעט, בין ענדליך געבליבען שטעהן פאַר'ן צוים פון אַ פּאַשעפעלד נעבען אַ וויסטען פּויערן-הויף און האָב דאָרטען געזעהן אַ מענשען, וועלכער האָט מיט אַ רידעל פאַנאַנדערגעגראָבען די ערד, און נעבען איהם אַ מיאוסע, בייזע פרוי, וועלכע האָט געהאַלטען אין פאַרטוך עפּעס אַזוי ווי אַ אָבגעשניטענעם קאָפּ פון אַ מענשען, און דאָס איז געווען די לבנה, און זי האָט איהם מיט מורא און מיט זאָרג אַריינגעלעגט אין אָפענעם גרוב — און הינטער מיר איז געשטאַנען דער פּפעלצישער אינוואַליד און האָט פּאַמעלעך געזאָגט אות באות: „דער קורפירשט לאָזט זיך בעדאַנקען".

ווען איך האָב זיך אויפגעהאַפּט פון שלאָף, האָט די זון ווידער געשיינט ווי געוועהנליך דורכ'ן פענסטער, אויס'ן גאַס איז געגאַנגען דער פויק, און ווען איך בין אַריינגעגאַנגען אין אונזער וואָהן-שטוב און האָב מיין פאָטער, וועלכער איז געזעסען אין ווייסען פודער-מאַנטעל, געזאָגט גוט מאָרגען, האָב איך געהערט, ווי דער פריזירער מיט די לייכטע פיס האָט איהם בשעת'ן פריזירען גענוי דערצעהלט, אַז היינט בעגריסט מען אויפ'ן ראָטהויז דעם נייעם גרויס-הערצאָג יאָאַכים, און אַז דער דאָזיגער הערצאָג איז פון דער בעסטער

פאמיליע, און ער בעקומט פאר א פרוי דעם קייזער נאפאלעאנס שוועסטער, און ער בעזיצט אויך פיעל פערמעגען, און ער טראגט זיינע שענע שווארצע האר אין לאקען און אין ביכען וועט ער אריינפאהרען אין שטאדט און וועט זיכער געפעלען ווערען אלע פרויען. דערווייל איז דאס פויקערייַ אויפ'ן גאס אלץ ווייטער געגאנגען, און איך בין ארויסגעגאנגען פאר דער הויזטהיר און האב בעטראכט די אנקומענדע פראנצויזישע סאלדאטען, דאס פרעהליכע פאלק פון רוהם, וואס האט זינגענדיג און קלינגענדיג דורכגעצויגען דורך דער וועלט, די הייטער-ערנסטע געזיכטער פון די גרענאדערען, די בערען-מיצען, די דרייפארביגע קאקארדעס, די בלאנקענדע באיאנעטען, די וואלטיזשערען פול לוסטיגקייט און עהרע-געפיהל, און דעם אלמעכטיג גרויסען, זילבערגעשטריקטען טאמבור-מאיאר, וועלכער האט געקאנט װארפען זיין שטאק מיט'ן פערגאלדעטען קאפ ביז'ן ערשטען עטאזש און זיינע אויגען אפילו ביז'ן צווייטען עטאזש, וואו עס זענען אויך געזעסען ביי'ם פענסטער שענע מעדלעך. איך האב מיך געפרעהט, װאס מיר װעלען בעקומען סאלדאטען אויף קווארטיר — מיין מוטער האט זיך נישט געפרעהט — און איך האב מיך געאיילט צו געהן אויפ'ן מארק-פלאץ. דא האט עס איצט גאר אנדערש אויסגעזעהן, עס האט אויסגעזעהן, װי די וועלט וואלט גאר פון דאס ניי אויסגעקאלכט געװארען, א נייער הערב איז געהאנגען אויפ'ן ראטהויז, דער אייזערנער פארענץ פון באלקאן פון ראטהויז איז געוועזען איבערגעהאנגען מיט געשטריקטע סאמעט-דעקען, פראנצויזישע גרענאדערען זענען געשטאנען אויף דער וואך, די אלטע הערען ראטסהערען האבען שוין איצט געהאט אנדערע געזיכטער און האבען געטראגען זייערע יום טוב'דיגע קליידער, און האבען זיך אנגעקוקט אויף פראנצויזיש און געזאגט באן זשור, פון אלע פענסטער האבען געקוקט דאמען, נייגיעריגע בירגער-לייט און בלאנקע סאלדאטען האבען אנגעפילט דעם פלאץ, און איך צוזאמען מיט אנדערע קינדער האבען מיר געקלעטערט אויף דאס גרויסע קורפירשט-פערד און האבען דערפון אראבגעקוקט אין פערשיעדענפארביגען מארק-טומעל.

דעם שכנ'ס פיטער און דער לאנגער קונץ האבען ביי דער דאזיגער געלעגענהייט שיער נישט דעם האלז געבראכען, און דאס װאלט געוועזען זעהר גוט; װארום דער ערשטער איז דערנאך אנטלאפען געווארען פון זיינע עלטערן, זיך אבגעגעבען פאר א סאלדאט,

געמאכט פליטה, און איז אין מאַינץ דערשאָסען געוואָרען צום טויט;
דער אנדערער אָבער האָט שפּעטער געמאַכט געאָגראַפישע אויס-
פאָרשונגען אין פרעמדע קעשענעס. דעריבער איז ער געוואָרען אַ
ווירקליכער מיטגליעד פון אַ עסענטליכען שפּינען-אנשטאַלט, דערנאָך
האָט ער צעריסען די אייזערנע קייטען, וועלכע האָבען איהם צוגע-
בונדען צו דעם דאָזיגען אַנשטאַלט און צום פּאָטערלאַנד, איז גליקליך
אריבערגעקומען דעם ים, און איז געשטאָרבען אין לאָנדאָן דורך אַ
צו ענגען שניפּס, וועלכער האָט זיך צוגעצויגען פון זיך אַליין. נאָכ-
דעם ווי אַ קעניגליכער בעאַמטער האָט איהם אַרויסגעשלעפּט פון
אונטער די פיס אַ בענקעל.

דער לאַנגער קוניץ האָט אונז געזאָגט, אַז היינט איז מען פריי
פון שולע, צוליעב דער בעגריסונג. מיר האָבען לאַנג געמוזט וואַרטען,
ביז די דאָזיגע בעגריסונג האָט זיך אָנגעהויבען. ענדליך איז דער
באַלקאָן פון ראָטהויז פול געוואָרען מיט פערשיעדענפאַרביגע הערען,
פאָהנען און טרומייטען, און דער הערר בירגערמייסטער, אין זיין
בעריהמטען רויטען ראָק, האָט געהאַלטען אַ רעדע, וועלכע האָט זיך
אַביסעל לאַנג אויסגעצויגען אַזוי ווי ציהענדעס גומי, אָדער ווי אַ
געשטריקטע שלאָס-מיץ, אין וועלכער מען האָט אַריינגעוואָרפען אַ
שטיין — נאָר נישט דעם שטיין פון חכמה — און פיעלע זאַכען פון
דער רעדע האָב איך געקאַנט גאַנץ דייטליך הערען, צום ביישפּיעל,
אַז מען וויל אונז גליקליך מאַכען — און ביים לעצטען וואָרט האָט
מען געבלאָזען אין די טרומייטען, און געמאַכט מיט די פאָהנען, און
דער פויק האָט געקלאַפּט, און מען האָט גערופען ויוואַט — און
בשעת איך אַליין האָב געשריען ויוואַט, האָב איך מיך פעסט געהאַלטען
אָן דעם אַלטען קורפירשט. און דאָס איז געווען נישט גוט, ווייל עס
האָט מיר אָנגעהויבען שטאַרק צו שווינדלען פאַר די אויגען, איך
האָב שוין געמיינט, אַז די מענשען שטעהען אויף די קעפּ, ווייל
די וועלט האָט זיך אַרומגעדרעהט, דער קאָפּ פון קורפירשט מיט
דער לאַנגער פּערוק האָט צוגעשאָקעלט און געשעפּטשעט: „האַלט
זיך פעסט אָן מיר!" — און ערשט דורכ'ן קאַנאָנען-שיעסען, וואָס
האָט זיך איצט אָנגעהויבען אויפ'ן וואַל, בין איך צו זיך געקומען,
און בין פון קורפירשט-פערד פּאַמעלעך ווידער אַראָבגעגאַנגען.

ווען איך בין געגאַנגען אַהיים, האָב איך ווידער געזעהן, ווי דער
משוגענער אַלאָיזום טאַנצט אויף איין פוס, וועהרענד ער הורט איבער

די נעמען פון די פראַנצויזישע גענערעלער, און ווי דער קרומער גומפערץ וואַלגערט זיך אַרום שכורערהייד אין רינשטאָק, און ברומט „עס קומט, עס קומט“ — און צו מיין מוטער האָב איך געזאָגט: מען וויל אונז גליקליך מאַכען, און דעריבער איז מען הײַנט פריי פון דער שולע.

קאַפּיטעל VII.

אוים'ן אַנדערן טאָג איז די וועלט ווידער געווען אין בעסטער אָרדנונג, און מען איז ווידער געגאַנגען אין שולע אַזוי ווי פריהער, און מען האָט ווידער געלערנט אויסענווענדיג אַזוי ווי פריהער — די רוימישע קעניגען, די צאָהלען פון די יאָהרען, די „נאָמינאַ“, *) וואָס ענדיגען זיך אויף „ים“, די „ווערבאַ אירעגולאַריאַ“ **), גריעכיש, העברעאיש, געאָגראַפיע, דײַטשע שפּראַך, קאָפּ-רעכענען — גאָט! עס שווינדעלט מיר נאָך איצט דערפון אין קאָפּ — אַלץ האָט געמוזט געלערנט ווערען אויסענווענדיג. און אַ טייל זאַכען דערפון זענען מיר שפּעטער צו נוץ געקומען. ווײַל ווען איך וואָלט נישט געוואוסט אויסענווענדיג די רוימישע קעניגען, וואָלט דאָך מיר שפּעטער געווען גאַנץ גלײַכגילטיג, צי ניעבוהר האָט בעוויזען אָדער נישט בעוויזען, אַז זיי האָבען אין אמת'ען קיינמאָל נישט עקזיסטירט. און וואָלט איך נישט געוואוסט יענע צאָהלען פון די יאָהרען, ווי וואָלט איך מיר שפּעטער געקאָנט אַ עצה געבען אין דער גרויסער שטאָדט בערלין, וואו איין הויז איז גלײַך צו'ם אַנדערען ווי אַ טראָפּען וואַסער אָדער ווי איין גרעגאַדער צו'ם אַנדערען, און וואו עס איז אונמעגליך צו געפינען די בעקאַנטע, אויב מען האָט נישט אין קאָפּ די נומער פון זייער הויז; איך האָב מיר דערמאָלט בײַ יעדען בעקאַנטען געטראַכט צוגלײַך אַ היסטאָרישען פאָרפאַל, וואָס די צאָהל פון יאָהר, אין וועלכער ער איז געשעהן, האָט געשטימט מיט דער נומער פון הויז פון מײַן בעקאַנטען, אַזוי אַז איך האָב מיר די דאָזיגע נומער זעהר לײַכט געקאָנט דערמאָהנען, ווען איך האָב נאָר געטראַכט וועגען דעם היסטאָרישען פאָרפאַל, און דעריבער טאַקי

*) הויפט-ווערטער.

**) נישט-רעגעלמעסיגע צייט-ווערטער (אין לאַטייניטשן).

פלעגט מיר שטענדיג ארויפקומען אויפ'ן קאפ א היסטארישער פאר־פאל, וויבאלד איך האב נאר דערזעהן א בעקאנטען. אזוי צום ביישפיעל, ווען איך האב בעגעגענט מיין שניידער, האב איך גלייך געטראכט וועגען דער מלחמה ביי מאראטהאן; האב איך בעגעגענט דעם שען־אויסגעפוצטען באנקיר הריסטיאן גומפעל, אזוי האב איך גלייך געטראכט וועגען חורבן ירושלים; האב איך דערזעהן א פארטוגעזישען גוטען פריינד, וועלכער איז געווען איינגעטונקט אין חובות איבער'ן האלז, אזוי האב איך גלייך געטראכט וועגען מוחמד'ס פליטה; האב איך געזעהן דעם אוניווערזיטעטס־ריכטער, א מענש, וועלכער איז געווען בעקאנט מיט זיין שטרענגער רעכטליכקייט, אזוי האב איך גלייך געטראכט וועגען המנ'ס טוידט; ווי איך פלעג נאר דערזעהן וואדצעק'ן, פלעג איך גלייך טראכטען וועגען קלעאפאטראַ'ן — אח, ליעבער גאט, די ארעמע בהמה איז איצט טויט, די טרערען־קוואלען זענען אויסגעטריקענט, און מען קאן זאגען מיט האמלעט'ן: סוף כל סוף איז עס געווען א אלטע פרוי, און אזעלכע ווי די וועלען מיר נאך אפט האבען! ווי געזאגט זענען די צאהלען פון די יאהרען אונבעדינגט נויטיג, איך קען מענשען, וועלכע האבען קיין זאך נישט אויסער א פאר צאהלען פון יאהרען אין קאפ, און דערמיט האבען זיי געוואוסט אין בערלין צו געפינען די ריכטיגע הייזער, און איצט זענען זיי שוין וואוילע פראפעסארען. נאר איך האב זיך אין דער שולע געגוג אנגעליטען צוליעב די פיעל צאהלען! און מיט'ן רעכענען איז עס נאך ערגער געגאנגען. צום בעסטען האב איך פערשטאנען היסור, און דערביי איז דא א זעהר פראקטישער כלל: „מיער פון דריי קאן מען נישט אראבנעהמען, און דעריבער מוז איך איינס בארגען" — נאר איך האב געראטען יעדען איינציגען, אז אין אזעלכע פאלען זאל ער שטענדיג בארגען א פאר גראשען מעהר; ווייל מען קאן נישט וויסען—

נאר וואס אנבעלאנגט צו דער לאטיינישער שפראך, אזוי קאנט איהר זיך גארנישט פארשטעלען, מאדאם, ווי דאס איז פערדרעהט. די רוימער וואלט געווים גאנץ ווייניג געבליבען צייט, איינצונעהמען די וועלט, ווען זיי וואלטען לאטיין זיך ערשט געמוזט אויסלערנען. די דאזיגע גליקליכע מענשען האבען שוין אין דער וויגעלע גע־וואוסט, וועלכע „נאמינא" האבען דעם אקוזאטיוו אויף „ים". איך אבער האב זיי געמוזט אויסענווייניג לערנען אין שווייס פון מיין אנ־

געזיבט; נאר סיי ווי סיי איז עס גוט, וואס איך וויים עס. ווארום ווען איך וואלט צום ביישפיעל דעם 20-טען יולי פון יאהר 1825, בשעת איך האב עפענטליך אבגעגעבען אין געטינגען א עקזאמען אויף לאטיין — מאדאם, עס האט דעמאלט געלוינט זיך צו צוהערען — ווען איך וואלט דעמאלט געזאגט „סינאפעס" אנשטאט „סינאפים", אזוי וואלטען עס אפשר בעמערקט די פוקסען, וואס זענען דארט געזעסען, און דאס וואלט פאר מיר געווען א עביגע הרפה. וויס, בוריס, סיטיס, טוססיס, קוקומיס, אמוססיס, קאנאביס, סינאפיס — די דאזיגע ווערטער, וועלכע האבען געמאכט אזא רושם אויף דער וועלט, האבען דאס געבראכט דערצו, וואס האטש זיי שטעהען-צו צו א בעשטימטער קלאס, דאך בלייבען זיי אנ'אויסנאהם; דעריבער האלט איך שטארק פון זיי, און דאס, וואס איך האב זיי שטענדיג ביי דער האנד, ווען איך קאן זיי אמאל פלוצלונג דארפען האבען, דאס גיעט מיר אין פיעל טריבע שטונדען פון לעבען פיעל אינערע בערוהיגונג און טרייסט. נאר מאדאם, די „ווערבא אירעגולאריא" — זיי זענען אנדערש פון די „ווערבים רעגולאריבוס" דערמיט, וואס מען בעקומט ביי זיי נאך מעהר שמיץ — זיי זענען אונגעהויער שווער. אין די דומפפע האלב-קיילעכדיגע דורכגאנגען פון פראנציסקאנער קלויסטער, גישט וויט פון דער שולע, איז דעמאלט געהאנגען א גרויסער, געקרייציגטער קריסטוס פון גרויען האלץ, א וויסט בילד, וואס טיילמאל לויפט עס נאך איצט דורך ביינאכט דורך מיינע חלומות און קוקט מיך אן טרויעריג מיט שטארע, בלוטיגע אויגען — פאר דעם דאזיגען בילד בין איך אפט געשטאנען און געבעטען: א, דו ארעמער, אויך געפייניגטער גאט, אויב עס איז דיר נאר ווי עס איז מעגליך, אזוי זעה סטארע זיך, אז איך זאל די „ווערבא אירעגולאריא" געדענקען אויפ'ן קאפ.

פון גריעכישען וויל איך שוין בעסער גארנישט רעדען, אז נישט—ווער איך צופיעל אויפגערעגט. די מאנאהען אין מיטעלאלטער זענען גארנישט געווען אזוי אונגערעכט, ווען זיי האבען פערזיכערט, אז די גריעכישע שפראך איז א ערפינדונג פון טייוועל. איין גאט וויים די צרות, וואס איך בין דערביי אויסגעשטאנען. מיט דער העברעאישער שפראך איז עס שוין בעסער געגאנגען, ווייל איך האב שטענדיג געפיהלט א גרויסע סימפאטיע צו די יודען, האטש זיי קרייציגען נאך מיין נאמען ביז אויף היינטיגען טאג; נאר דאך

האב איך אין העברעאישען נישט געקאנט אזוי ווייט דערגרייכען ווי מיין קעשענע-זייגער, וועלכער האט געהאט זעהר פיעל נאהגטע געשעפטען מיט לייהען געלד אויף משכנות, און דעריבער האט ער אנגענומען פיעל יודישע זיטען — צום ביישפיעל, פרייטאגצו-נאכטס איז ער נישט געגאנגען — און האט געלערנט די הייליגע שפראך, און האט שפעטער זי אויך געלערנט גראמאטיש; ווארום נעכט אין שלאפלאזע נעכט האב איך צו מיין גרעסטער פערוואונדערונג געהערט, ווי ער הוערט פאר זיך כסדר איבער:

קָטַל קָטַלְתָּ, קָטַלְתִּי — קִטֵּל. קִטַּלְתָּ, קִטַּלְתִּי — פָּקַד פָּקַדְתִּי — פָּקַד, פָּק — פָּק — —

דערווייל אבער פון דער דייטשער שפראך האב איך פערשטאנען פיעל מעהר, און די דאזיגע שפראך איז דאך גאר נישט אזוי לייכט. ווארום מיר ארעמע דייטשען, וועלכע זענען שוין גענוג געפייניגט מיט איינקווארטירען סאלדאטען ביי זיך, מיט מיליטער-פליכטען, מיט קאפ-שטייערן און טויזענדערליי אנדערע שטייערן, האבען מיר נאך אויסער דעם צו ליידען צרות פון אקוזאטיוו און דאטיוו. א סך דייטשע שפראך האב איך געלערנט פון אלטען רעקטאר שאלמייער, א בראווער גייסטליכער הערר, וועלכער האט זיך פאר מיר אנגענומען פון קינדווייז אן. נאר אביסעל פון דעם מין האב איך אויך געלערנט כון פראפעסאר שראם, א מענש, וועלכער האט געשריבען א בוך וועגען דעם עביגען שלום, און אין זיין קלאס האבען מיינע חברים אם מייסטען זיך ארומגעקריגט.

וועהרענד איך האב אין איין אטהעם אלץ אויפגעשריבען און דערביי געקלערט אלערליי זאכען, האב איך מיך נישט ווילענ-דיג פערפלוידערט וועגען די אלטע שולע-געשיכטעס, און איך נעהם אן די דאזיגע געלעגענהייט, כדי אייך צו ווייזען, מאדאם, אז נישט איך בין געוועזען שולדיג דערין, וואס איך האב געלערנט אזוי ווייניג געאגראפיע, אז איך האב שפעטער נישט געוואוסט, ווי זיך א עצה צו געבען אין דער וועלט. ווארום דעמאלט גראדע האבען די פראנצויזען אלע גרענעצען צעמישט, אלע טאג זענען די לענדער געווארען ניי אילומינירט; די, וועלכע זענען ביזהער געוועזען בלוי, זענען איצט פלוצלונג געווארען גרין, אנדערע זענען זאגאר געווארען בלוט-רויט, די בעשטימטע געאגראפיע-ביכער זענען אזוי פיעל אומגע-ביטען און צעמישט געווארען, אז קיין טייוועל האט זיי שוין מעהר

נישט געקאָנט דערקענען, די לאַנדס-פּראָדוקטען האָבען זיך אויך געענדערט, ציקאָריע און ציבעלעס זענען איצט געוואַקסען אין אַ אַזעלכע ערטער, וואו ביז איצט האָט מען נאָר געקאָנט זעהן האָזען און הינטערוויילעכטס-לויפענדע לאַנד-יונקער, און אויך די האַראַקטערען פון די פעלקער זענען פערענדערט געוואָרען, די דייטשען זענען געוואָרען פלינקע, די פראַנצויזען האָבען שוין מעהר נישט געזאָגט קיין קאָמפּלימענטען, די ענגלענדער האָבען מעהר דאָס געלד נישט אַרויסגעוואָרפען דורכ'ן פענסטער, און די ווענעציאַנער זענען נישט געווען גענוג היטרע, צווישען די פירשטען איז געווען פיעל פּראָגרעס, די אַלטע קעניגען האָבען בעקומען נייע אוניפאָרמען, נייע קעניגטימער זענען געבאַקען געוואָרען און זענען פערברויכט געוואָרען, אַזוי ווי פרישע זעמעל, דערפאַר זענען אַנדערע מאָנאַרכען אַרויסגעטריבען געוואָרען פון הויז און הויף, און האָבען געמוזט אויף אַנאַנדער אופן זיך סטאַרען צו פערדינען זייער ברויט, און איינינגע האָבען זיך דעריבער פריה גענומען צו אַ מלאכה, און האָבען צום ביישפּיעל געמאַכט זיגעל-לאַק אָדער—מאַדאַם, די דאָזיגע עפּאָכע האָט ענדליך אַ ענדע, עס פעהלט מיר שוין שיער אום אָטהעם—קורץ און גוט, אין אַזעלכע צייטען קאָן מען אין דער געאָגראַפיע נישט פיעל אויסטהון.

אויף אַזאַ אופן איז עס שוין פיעל בעסער מיט דער נאַטור-געשיכטע, דאָ קאָנען נישט פאָרקומען אַזוי פיעל פערענדערונגען, און דאָ געפינט מען בעשטימטע בילדער פון מאַלפּעס, קאַנגורוה'ן, צעבּרען, נאָז-האָרנען. א. ח. אַזוי ווי אַזעלכע בילדער זענען מיר געבליבען אין זכרון, דעריבער טרעפט מיר זעהר אָפט, אַז פיל מענשען קומען מיר פאָר ווי אַלטע בעקאַנטע שוין ביים ערשטען אויגענבליק.

אויך מיט דער מיטאָלאָגיע איז עס גוט געגאַנגען. איך האָב מיך זעהר געפרעהט מיט דעם געטער-געזינדעל, וואָס רעגיערט איבער דער וועלט אַזוי לוסטיג נאַקעט. איך גלויב נישט, אַז אַ שולער-יונגעל אין דער אַלטער שטאָדט רוים זאָל האָבען אַמאָל געלערנט אויסענוועניג בעסער ווי איך די הויפּט-אַרטיקלען פון זיין קאַטעכיזמוס. צום ביישפּיעל, די ליעבשאַפטען פון ווענוס. און מען מוז מודה זיין דעם אמת, ווי באַלד מיר מוזען שוין סיי ווי סיי איין מאָל אויסלערנען אויסענוועניג די אַלטע געטער, אַזוי וואָלט מען

זיי שוין געדאַרפט לאָזען פאַר זיך אויף שטענדיג, און מיר געווינען אפשר גאַנץ ווייניג דורך אונזער ניי־רוימישער דריי־געטעריי, אָדער אפילו דורך אונזער יודישען איינגעצעגטום. אפשר איז יענע מיטאָלאָגיע אין גרונד גאָרנישט געווען אַזוי אונמאָראַליש, ווי מען האָט זי פערשריען, עס איז צום ביישפיעל אַ זעהר אַנשטענדיגער געדאַנקען פון האָמער'ן, וואָס ער האָט יענער פיעלגעליעבטער ווענוס געגעבען אַ מאַן צו דער זייט.

נאָר צום בעסטען איז עס מיר געגאַנגען אין דער פראַנצויזישער קלאַס פון אַבע ד'אָלנואַ, אַ עמיגרירטער פראַנצויז, וועלכער האָט געשריעבען אַ מאַסע גראַמאַטיקעס, און האָט געטראָגען אַ רויטע פערוק, און פלעגט אַרומלויפען אַזוי היטרע, ווען ער פלעגט אונז לערנען זיין „אַר פאָעטיק" (פאָעטישע קונסט) און זיין „היסטואַר אַלעמאַנד" (דייטשע געשיכטע). — ער איז אין דער גאַנצער גימנאַזיע געווען דער איינציגער, וועלכער האָט געלערנט די דייטשע געשיכטע. דערוויילע אָבער האָט אויך זיין פראַנצויזיש־לערנען געהאַט פיעל שוועריגקייטען, און כדי דאָס אויסצולערנען האָט מען געמוזט פיעל הורע'ן, פיעל זופּרעווען און שטאַרק צולעגען דעם קאָפּ און קודם כל האָט מען נישט געדאַרפט זיין קיין „בעט אַלעמאַנד" (אַ דייטשער הזיר). דאָך פלעגען פאָרקומען איינינגע זעהר זויערע הערטער. איך דערמאָהן מיך נאָך אַזוי גוט, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געשעהן, אַז איך בין דורך „לאַ רעליזשיאָן" (די רעליגיע) אויסגעשטאַנען פיעל צרות. אַודאי זעקס מאָל האָט מען מיר געשטעלט די פראַגע: האַנרי, ווי הייסט דער גלויבען אויף פראַנצויזיש? און זעקס מאָל, און אַלע מאָל וויינענדיגער האָב איך געענטפערט: ער הייסט: „לע קרעדי" (דער קרעדיט). און צום זיבענטען מאָל, ווען איך בין שוין געווען ברוין ווי קאַרשען אויפ'ן געזיכט, האָט דער צעבייזערטער עקזאַמינאַטאָר אויסגערופען: ער הייסט: „לאַ רעליזשיאָן" — און עס האָט גערעגענט קלעפּ און אַלע קאַמעראַדען האָבען געלאַכט. מאַדאַם! פון יענער צייט אָן, ווי איך דערהער נאָר דערמאָהנענדיג דאָס וואָרט „רעליזשיאָן", אַזוי ווערט מיין רוקען בלאַס פאַר שרעק און מיינע באַקען ווערען רויט פאַר הרפה. און איך מוז עהרליך מודה זיין, „לע קרעדי" האָט מיר אין לעבען גענוצט פיעל מעהר ווי „לאַ רעליזשיאָן". — אין דעם דאָזיגען איינגענבליק דערמאָהן איך מיך, אַז איך בין דעם לייבען־הירט אין

באָלאָניאַ נאָך שולדיג פינף טהאָלער. און ווירקליך, איך נעהם זיך אָן, דעם לייבען־ווירט שולדיג צו ווערען עקסטראַ נאָך פינף טהאָלער, אויב נאָר איך וועל שוין אינים לעבען קיינמאָל נישט דאַרפען הערען דאָס אונגליקליכע וואָרט „לאַ רעליזשיאָן“.

בנאמנות, מאַדאַם! איך האָב אין פראַנצויזישען זעהר פיעל דערגרייכט! איך פערשטעה נישט נאָר פאַטוואַ, נאָר אפילו אַדעליגע באָנען־פראַנצויזיש. נאָך גאָר נישט לאַנג צוריק, אין אַ עדעלער געזעלשאַפט, האָב איך פערשטאַנען כמעט די העלפט פון דעם שמועס פון צווי דייטשע קאָנטעסען (גרעפינס), וואָס יעדע פון זיי האָט געהאַט העכער פיער און זעכציג יאָהר און אויך אַזוי פיעל אור־עלטערן. יאָ, אין קאַפע רואַיאַל (קעניגליכעם קאַפע־הויז) אין בערלין האָב איך איין מאָל געהערט דעם מסיע מיכעל מאַרטענס, ווי ער האָט געפּאַרלט (גערעדט) פראַנצויזיש און איך האָב פערשטאַנען יעדעס וואָרט, האָטש דערין איז געווען גאַנץ ווייניג פערשטאַנד. מען מוז קענען דעם גייסט פון דער שפראַך, און דאָס לערנט מען זיך צו׳ם בעסטען אויס דורך אַיינהורן און אַיינפּויקען זיך אין קאָפּ. בנאמנות, וויפיעל דאַנקבאַרקייט בין איך שולדיג דעם פראַנצויזישען טאַנבור (פויקער), וועלכער איז ביי אונז אַזוי לאַנג איינגעשטאַנען קוואַרטיר, און האָט אויסגעזעהן ווי אַ טייוועל, און דאָך האָט ער געהאַט אַ גוט האַרץ ווי אַ מלאך, און האָט אַזוי אויסגעצייכענט געפּויקט.

דאָס איז געווען אַ קליינע בעוועגליכע פיגור מיט מוראדיגע שוואַרצע וואָנסעס, אונטער וועלכע די רויטע ליפען האָבען טראָציג אַפערגעקוקט, ווערענד די פייערדיגע אויגען האָבען געשאָסען אַהער און אַהין.

איך קליינער יונגעל האָב זיך צו איהם צוגעקלעבט ווי אַ פּאָק־שיזע, און האָב איהם געהאָלפען אויספּוצען זיינע קנעפּ שפּאָגעל־בלאַנק און וואַסען זיין וועסט מיט קרייד—דען מסיע לע גראַן האָט זעהר געוואָלט געפעלען ווערען—און איך בין מיט איהם מיטגעגאַנגען אויף דער וואַך, צו דער טרעוואַגע, צו׳ם פּאַראַד,—דאָ איז נישט געווען קיין אַנדער זאַך אויסער גלאַנציגע געוועהר און לוסטיגקייט— לע זשור דע פעט סאָן פּאַסע! (די יום־טוב׳דיגע טעג זענען שוין פאַריבער). מסיע לע גראַן האָט גאַנץ ווייניג געוואוסט געבראָכענע דייטש, נישט מעהר ווי די הויפּט־אויסדריקען—

בראט, קוס, עהרע — דאך האט ער אויף דער פויק זעהר גוט זיך געקאנט דורכרעדען; צום ביישפיעל, ווען איך האב נישט געוואוסט, וואס דאס ווארט „ליבערטע" (פרייהייט) בעדייטעט, האט ער מיר אויסגעפויקט די מארסעליעזע — און איך האב איהם פערשטאנען. האב איך נישט געוואוססט די בעדייטונג פון ווארט „עגאליטע" (גלייכהייט), האט ער מיר אויסגעפויקט דעם מארש „סא אירא, סא אירא — — — לעז אריסטאקראט אלא לאנטערן!" (עס קומט, עס קומט — — — ציהט די אריסטאקראטען אויף דער לאנטערנע) — און איך האב איהם פערשטאנען. האב איך נישט געוואוסט, וואס „בעטיז" (נארישקייט) איז, האט ער מיר אויסגעפויקט דעם דעסויער מארש, וועלכען מיר דייטשען, ווי אויך געטהע דערצעהלט, האבען געפויקט אין דער שאמפאניע — און איך האב איהם פערשטאנען. ער האט מיר איין מאל געוואלט ערקלערען דאס ווארט „ל'אלמאן" (דייטשלאנד), און ער האט מיר אויסגעפויקט יענע גאנץ איינפאכע אלטע מעלאדיע, וועלכע מען הערט אפט אין מארק־טעג ביי טאנצענדע הינד, דאס איז — דום — דום — דום*) — איך האב מיך געערגערט, נאר דאך האב איך איהם פערשטאנען.

אויף אזא מין אופן האט ער מיך אויך אויסגעלערנט די נייערע געשיכטע. איך האב אפילו נישט פערשטאנען די ווערטער, וואס ער האט גערעדט, נאר אזוי ווי ער האט בשעת'ן רעדען כסדר געפויקט, האב איך דעריבער געוואוסט, וואס ער האט געוואלט זאגען. אין גרונד איז דאס די בעסטע לעהר־מעטאדע. די געשיכטע פון דעם איינגעהמען די באסטיליע, די טויאילעריען א.א.וו., פערשטעהט מען גוט נאר דאן, ווען מען ווייס, ווי עס האט ביי אזעלכע געלעגענהייטען געפויקט. אין אונזערע שולע־ביכער לייענט מען בלויז: — „זייערע עקסעלענצען די באראנען און גראפען און זייערע הויכע פרויען זענען געקעפט געווארען — זייערע הויכווירדיגקייטען די די הערצאגען און פרינצען און זייערע העכסטע פרויען זענען געקעפט געווארען — זיין מאיעסטעט דער קעניג און זיין אלערהעכסטע פרוי זענען געקעפט געווארען —" נאר ווען מען הערט פויקענדיג דעם רויטען גיליאטינע־מארש, אזוי פערשטעהט מען דאס ערשט ווי עס דארף צו זיין, און מען דערוויסט

*) דום הייסט אויף דייטש אויך נאריש.

זיך דעם „וואָרום“ און דעם „ווי“. מאַדאַם! דאָס איז אַ גאַנץ מערקווירדיגער מאַרש! ער האָט מיר דורכגעשווידערט דורך מאַרך און ביין, ווען איך האָב איהם צום ערשטען מאָל געהערט, און איך בין געוועזן גליקליך, וואָס איך האָב איהם פערגעסען. — מען פערגעסט אַזאַ מין זאַך, ווען מען ווערט עלטער, אַ יונגער מאַן מוז איצט האַלטען אין קאָפּ אַזוי פיעל אַנדערע זאַכען — וויהיסט, באָסטאָן, גענעאַלאָגישע טאַבעלען, די בעשלוסען פון טאַגעס-בונד, דראַמאַטורגיע, ליטורגיע, אַנאַטאָמיע — און ווירקליך, טראָץ דעם וואָס איך האָב מיר אַזוי פיעל געריבען דעם שטערן, האָב איך מיר אַ לאַנגע צייט בשום אופן נישט געקאָנט דערמאָהנען יענע געוואַלדיגע מעלאָדיע. נאָר שטעלט זיך נאָר פאָר, מאַדאַם! נישט לאַנג צוריק זיץ איך ביים טיש מיט אַ גאַנצע מענאַזשעריע פון גראַפען, פרינצען, פרינצעסינען, קאַמער-הערען, הויפמאַרשאַלינען, הויף-שענקען, אָבערהויפמייסטערינען, הויפזילבערהיטער, הויפיעגערמייסטערינען, און ווי די דאָזיגע פאָרנעהמע דיענער מעגען דאָרט נאָך הייסען, און זייערע אונטערדיענער זענען אַרומגעלאָפען הינטער זייערע שטוהלען און זיי אַרונטערגערוקט די פולע טעלער פאַר'ן מויל — איך אָבער, וועלכען מען איז איבערגעגאַנגען און פערזעהן, בין געזעסען לעדיג, אָהן אַ מינדעסטע בעשעפטיגונג פון די קינבאַקען, און איך האָב געקנעטען ברויט-קייקעלעך, און פון לאַנגווייליגקייט געפויקט מיט די פינגער, און צו מיין גרעסטען שרעק האָב איך פלוצלונג אויסגעפויקט דעם רויטען, שוין לאַנג פערגעסענעם גיליאָטינע-מאַרש.

„און וואָס איז געשעהן?“ מאַדאַם, די דאָזיגע מענשען לאָזען זיך אין עסען נישט שטערען, און זיי ווייסען נישט, אַז אַנדערע מענשען, ווען זיי האָבען נישט וואָס צו עסען, הויבען אָן פלוצלונג צו פויקען, און גראַדע אַזעלכע מאָדנע מאַרשען, וועלכע מען מיינט, אַז זיי זענען שוין לאַנג פערגעסען.

צי דאָס פויקען איז אַ געבוירענער טאַלענט, אָדער איך האָב עס גאַנץ פריהצייטיג אין מיר אויסגעבילדעט, גענוג אַז עס ליעגט מיר אין די גליעדער, אין די הענד און אין די פיס, און עס ווייזט זיך אָפּט נישט ווילענדיג אַרויס. אין בערלין בין איך איין מאָל געזעסען אין קאָלעגיום פון געהיימראַט שמאַלץ, אַ מענש, וועלכער האָט געראַטעוועט די מלוכה דורך זיין בוך איבער דער געפאַהר פון שוואַרצע מאַנטלען און רויטע מאַנטלען. — איהר דערמאָהנט זיך געוויס, מאַדאַם,

פון דעם פּויאַניאַס, אַז איין מאָל האָט מען דורך אַ געשריי פון אַ עזעל ענטדעקט איך אַזאַ מין געפעהרליכע פערשווערונג. אויך ווייסט איהר פון ליוויוס אָדער פון בעקער׳ס וועלט־געשיכטע, אַז די גענז האָבען געראַטעוועט די שטאָדט רוים, און פון סאַלוסט ווייסט איהר גאַנץ גענוי, אַז דורך אַ פלוידערנדיגע הולטייקע, די פרוי פולוויאַ, האָט מען זיך דערוואוסט יענע מוראדיגע פערשווערונג פון קאַטילינא. — דאָך קעהר איך צוריק צו דעם דערמאָהנטען באַראַן, אין קאָלעגיום פון הערין געהיימראַט שמאַלץ האָב איך געהערט לעקציעס וועגען פעלקער־רעכט, און עס איז געוועזען אַ לאַנגוויליגער זומערדיגער נאָכמיטאָג, און איך בין געזעסען אויף דער באַנק און זיך צוגעהערט אַלץ ווייניגער — דער קאָפּ איז מיר געוואָרען איינגעשלאָפען — דאָך פּלוצלונג בין איך אויפגעוועקט געוואָרען דורך דעם גערויש פון מיינע אייגענע פיס, וועלכע זיינען געבליבען וואַך, און האָבען זיך ווי עס ווייזט אויס צוגעהערט, אַז עס ווערט גערעדט פּונקט דער היפוך פון פעלקער־רעכט און עס ווערט געזידעלט די קאָנסטיטוציאָנס־אָרדנונג, און מיינע פיס, וואָס מיט זייערע קליינע הינדער־אויגען (מאָזאָלעס) זעהען זיי די פיהרונג פון דער וועלט בעסער, ווי דער געהיימראַט מיט זיינע גרויסע יונאָ־אויגען, די דאָזיגע אָרעמע, שטומע פיס, וועלכע זיינען נישט אימשטאַנד מיט ווערטער אַרויסצוזאָגען זייער ריכטיגע מיינונג, האָבען זיך געוואָלט ערקלערען דורך פּויקען, און האָבען געפּויקט אַזוי שטאַרק, אַז איך בין דאַדורך שיער נישט אַריין אין אַ אונגליק.

פערפלוכטע, אונבעקלערטע פיס! אַזאַ מין קונצשטיקעל האָבען זיי מיר אויך אָפּגעטהון, ווען איך האָב איין מאָל אין געטינגען געהערט לעקציעס ביים פּראָפעסאָר זאַאַלפעלד, און ער איז מיט זיין שטייפער בעוועגליכקייט אַרומגעלאָפען אויף דער קאַטעדרע הין און צוריק, און האָט זיך געקאָכט און געהיצט, כדי צו קאָנען דעם קייזער נאַפּאָלעאָן גוט אויסזידלען — ניין, אָרעמע פיס, איך קאָן אויף אייך קיין פאַראיבעל נישט האָבען, וואָס איהר האָט דעמאָלט געפּויקט, יאָ, איך וואָלט אויף אייך קיין פאַראיבעל נישט געהאַט, אפילו ווען איהר וואָלט אין אייער שטומער נאַאיוויטעט זיך אויסגעדריקט נאָך פוס־טריטליכער. ווי זאָל איך, לע גראַנ׳ס אַ שילער, הערען, ווי מען זידעלט דעם קייזער? דעם קייזער! דעם קייזער! דעם גרויסען קייזער!

און טראַכט איך פון דעם גרויסען קייזער, אַזוי חערט אין מיין זכרון חידער גאָר זומערדיג גרין און גאָלדיג, אַ לאַנגע אַלעע פון לינדען-בוימער שטעהט בליהענדיג אויף פאַר מיר, אויף די פרישע צווייגען זיצען זינגענדיגע נאַכטיגאַלען, דער וואַסער-פאַל רוישט, אויף קיילעכדיגע זאַנגען שטעהען בלומען און בעווענגען טרוימעריש זייערע שענע קעפּ — און איך בין געשטאַנען מיט זיי אין מערקווירדיגער פערבינדונג — די אויסגעפּוצטע טולפּען האָבען מיך בעגריסט בעטעל-שטאָלץ הכנעהדיג, די נערווען-קראַנקע ליליען האָבען מיר צוגעשאָקעלט מיט די קעפּ וועהמיטיג-צערטליך, די שכור-רויטע ראָזען האָבען מיר שוין פון דערווייטען אַקעגען געלאַכט, די נאַכט-פיאָלען האָבען געזיפצט — מיט די מירטען און לאָרבערען בין איך נאָך דעמאָלט נישט געווען בעקאַנט, ווייל זיי ציהען נישט צו דורך שימערנדע פאַרבען, נאָר מיט די ריחות, מיט וועלכע איך בין איצט אַזוי צעקריגט, בין איך געווען גאָר בעזונדערס אינטים. — איך רעד פון הויף-גאָרטען אין דיסעלדאָרף, וואו איך בין אָפט געלעגען אויפ'ן גראָז, און פרום צוגעהערט, בשעת מסיע לע גראַן האָט מיר דערצעהלט וועגען די מלחמה-טהאַטען פון גרויסען קייזער, און דערביי האָט ער אויסגעפּויקט די מאַרשען, וועלכע מען האָט בשעת יענע טהאַטען געפּויקט, אַזוי אַז איך האָב אַלץ געהערט און געזעהן ווי לעבעדיג. איך האָב געזעהן דעם צוג איבער דעם סענבלאָן — דער קייזער פאָראויס און הינטער איהם די בראַווע גרענאַדערען, וועהרענד איבערגעשראָקענע פויגעל הויבען אויף אין דער הויך זיין קרעכצען און די גלעטשער דונערען פון דערווייטען — איך האָב געזעהן דעם קייזער, מיט דער פאָהן אין האַנד, אויף דער בריק פון לאָדי! — איך האָב געזעהן דעם קייזער אין גרויען מאַנטעל ביי מאַרענגאָ — איך האָב געזעהן דעם קייזער רייטענדיג אין דער מלחמה ביי די פּיראַמידען — קיין זאַך נישט אויסער פּולווער-ריח און מאַמעלוקען — איך האָב געזעהן דעם קייזער אין דער מלחמה ביי אויסטערליץ — אוי! ווי די קוילען האָבען דאָ געפּייפט איבער די גלאַטע אייז-באַהן! — איך האָב געזעהן, איך האָב געהערט די מלחמה ביי יענאַ — דום, דום, דום — איך האָב געזעהן, איך האָב געהערט די מלחמה ביי עלאָ, וואַגראַם — — — — ניין, איך האָב עס קוים געקאָנט אויסהאַלטען! מסיע לע גראַן האָט געפּויקט, אַז מיין אייגענע פּויק-פעל איז שיער נישט צעריסען געוואָרען.

VIII. קאַפּיטעל

היינט ווי איז מיר שוין געווען, ווען איך האָב איהם אַליין דערזעהן, מיט הויך־בעגנאַדיגטע, אייגענע אויגען, איהם אַליין, הושענא! דעם קייזער.

ער איז פּונקט געוועזן אין דער אַלעע פון הויף־גאָרטען אין דיסעלדאָרף. ווען איך האָב מיך דורכגעדרענגט דורך דאָס זיך־גאַפּענדיגע פאָלק, האָב איך געטראַכט וועגען די טהאַטען און מלחמות, וועלכע מסיע לע גראַן האָט מיר אויסגעפּויקט, מיין האַרץ האָט געקלאַפּט דעם גענעראַל־מאַרש — און דאָך האָב איך אין דער זעלבער צייט אויך געקלערט וועגען דער פּאָליציי־פאָרערונג, אַז מען טאָר נישט, אונטער פינף טהאָלער שטראָף, רייטען אין מיטען דורך דער אַלעע. און דער קייזער מיט זיינע בעגלייטער איז געריטען אין מיטען דורך דער אַלעע, די ציטערנדע בוימער האָבען זיך פאָרוועררטס געבייגט, ווען ער איז פערביי־געריטען, די זונען־שטראַהלען האָבען מוראדיג נייגיעריג געציטערט דורך די גרינע צווייגען, און אויפ'ן בלויען הימעל אין דער הויך האָט מען געזעהן, ווי עס איז געשוואומען אַ גאָלדענער שטערן. דער קייזער האָט געטראָגען זיין איינפאַכע גרינע אוניפאָרם און דאָס קליינע וועלט־היסטאָרישע היטעלע. ער האָט געריטען אויף אַ ווייסען פערדעלע, און דאָס דאָזיגע פערדעלע איז געגאַנגען אַזוי רוהיג שטאָלץ, אַזוי זיכער, אַזוי אויסגעצייכענט, — ווען איך וואָלט דעמאָלט געווען דער קרוינפּרינץ פון פּרייסען, וואָלט איך דאָס דאָזיגע פערדעלע מקנא געווען. נאָכלעסיג, כמעט הענגענדיג, איז דער קייזער געזעסען, איין האַנד האָט הויך געהאַלטען דעם צוים, די אַנדערע האָט גוטמיטיג געקלאַפּט דעם פערדס האַלז. — דאָס איז געווען אַ זוניג־מאַרמאָרנע האַנד, אַ מעכטיגע האַנד, איינע פון די ביידע הענד, וועלכע האָט איינגעהאַלטען די פיעל־קעפּיגע חיה פון דער אַנאַרכיע און האָט איינגעאָרדענט דעם פעלקער־דועל — און זי האָט גוטמיטיג געקלאַפּט דעם פערדס האַלז. אויך דאָס געזיכט איז געווען פון יענער פאַרב, וועלכע מיר טרעפען ביי מראַמאָרנע גריעכען־און רוימער־קעפּ, די צוגען פון דעם דאָזיגען געזיכט זענען אויך געווען איידעל־געמאָסטען אַזוי ווי די געזיכטער פון די אַנטיקען, און אויף דעם דאָזיגען געזיכט איז געשטאַנען געשריבען: דו זאָלסט ניט האָבען קיינע געטער אויסער

מיר. אַ שמייכעל, וואָס דערוואַרעמט און בערוהיגט יעדעס האַרץ, האָט געשוועבט אַרום די ליפּען — און דאָך האָט מען געוואוסט, אַז די דאָזיגע ליפּען דאַרפען נאָר אַ פייף טהון, — ע לאַ פריוס ג׳ענזיסטע פּליז (און פרייסען עקזיסטירט שוין נישט מעהר) — די דאָזיגע ליפּען דאַרפען נאָר אַ פייף טהון — און די גאַנצע מהגה פון די גייסטליכע איז אַראָבגעמעקט — די דאָזיגע ליפּען דאַרפען נאָר אַ פייף טהון — און די גאַנצע הייליגע רוימישע מלוכה טאַנצט. און די דאָזיגע ליפּען האָבען געשמייכעלט און אויך דאָס אויג האָט געשמייכעלט — דאָס איז געווען אַ אויג, קלאָר ווי דער הימעל, עס האָט געקאָנט לייענען אין די הערצער פון די מענשען, עס האָט שנעל מיט איין מאָל געזעהן אַלע זאַכען פון דער וועלט, ווערהרענד מיר אַנדערע מענשען זעהן זיי נאָר איינע נאָך דער אַנדערער און דאָס אויך נאָר זייערע געפאַרבטע שאָטען. דער שטערן איז געווען נישט אַזוי קלאָר, עס האָבען אויף איהם גערוהט אין נעסטען די גייסטער פון די קינפטיגע מלחמות, און צייטענווייז האָט עס אַ ציטער געטהון אויף דעם דאָזיגען שטערן, און דאָס זענען געווען די שאַפענדע געדאַנקען, די גרויסע זיבענמיילען־שטיוועל־געדאַנקען, מיט וועלכע דער גייסט פון קייזער איז געגאַנגען איבער דער וועלט אונגעזעהן — און איך מיין, אַז יעדער פון די דאָזיגע געדאַנקען וואָלט אַ דייטשען שריפט־שטעלער געגעבען שטאָף צום שרייבען צייט זיין גאַנצען לעבען.

דער קייזער איז געריטען רוהיג אין מיטען דורך דער אַלעע, קיין פּאָליציי־דיענער האָט זיך איהם נישט געשטעלט אַנטקעגען; הינטער איהם, שטאָלץ אויף סאָפּענדע פערד און בעלאָדען מיט גאָלד און ציערונגען, איז געריטען זיין סוויטע, די פּויקען האָבען געקלאַפּט, די טרומייטען האָבען געקלונגען, נעבען מיר האָט זיך געדרעהט דער משוגע׳נער אַלויזיוס און האָט גע׳הזר׳ט די נעמען פון זיינע גענערעלער, נישט ווייט האָט געברומט דער שכור׳ער גומפּערץ, און דאָס פאָלק האָט מיט טויזענד שטימען געשריען: עס לעבע דער קייזער!

קאַפּיטעל IX.

דער קייזער איז טויט. אויף אַ וויסטער אינזעל פון אַטלאַנ־טישען ים געפינט זיך זיין איינזאַמער קבר, און ער, פאַר וועלכען די ערד איז געווען צו ענג, ליעגט רוהיג אונטער דעם קליינעם

בערגעל, וואו פינף דרויערנדע ווידען (איווא) לאָזען אַראָבהענגען פול מיט שמערץ זייערע גרינע בלעטער און אַ פרום טייכעלע לויפט פערביי וועהמיטיג קלאָגענדיג. עס שטעהט נישט קיין אויפשריפט אויף דער מצבה; נאַר קליאָ*) האָט מיט דעם גערעכטיגען גריפעל געשריבען אויף איהר אונגעזעהענע ווערטער, וועלכע וועלען קלינגען דורך די יאָהרטויזענדער אַזוי ווי גייסטערטענער.

בריטאַניאַ! דיר געהערט דער ים. דאָך האָט דער ים נישט גענוג וואַסער, כדי פון דיר אַראָבצוואַשען די שאַנדע, וואָס דער גרויסער טויטער האָט דיר שטאַרבענדיג פערשאַפט. נישט דיין ווינדיגער סער הואַדזאָן, ניין, דו אַליין ביזט געוועזען דער סיציליאַנישער שמש, וועלכען די פערשוואָרענע קעניגען האָבען געדונגען, כדי זיך אין געהיים אָבצורעכענען אין דעם מענשען פון פאָלק דערפאַר, וואָס דאָס פאָלק האָט איין מאָל עפענטליך געטהון איינעם פון זיי. — און ער איז געוועזען דיין גאַסט און האָט זיך געזעצט אין דיין הערבערג —

ביז אין די שפעטסטע צייטען וועלען די קינדער פון פראַנקרייך זינגען און זאָגען פון דער שרעקליכער גאַסט-פריינדשאַפט פון בעלערעפאָן**), און ווען די דאָזיגע שפאָט- און טרערען-לידער וועלען אַריבערקלינגען איבערן קאַנאַל, וועלען רויט ווערען די באַקען פון אַלע בכבודיגע ענגלענדער. נאָר איין מאָל וועט דאָס ליד אַריבערקלינגען, און עס וועט שוין מעהר נישט זיין קיין בריטאַניען, דאָס פאָלק פון שטאָלץ איז געוואָרפען צו דער ערד, אויסגעמינטערס דענקמעלער פון די קברים ליגען צעשטערט, פערגעסען איז דער קעניגליכער שטויב, וועלכען זיי האָבען פערשלאָסען —

---

*) די היסטאָרישע מוזע.

*) אַ מיטאָלאָגישער העלד, וועלכער איז געקומען אַלס גאַסט צום קעניג פון אַרגאָס. דער דאָזיגער קעניג האָט אָבער נישט געוואָלט מקיים זיין די געזעצען פון גאַסט-פריינדשאַפט און האָט דעם העלד געשיקט צו יאָבאַטעס, צו זיין שוואָגער, דעם קעניג פון ליציע, וועלכען ער האָט געשיקט אַ געהיימען בעפעהל צו טוידטען בעלאָראָפאָנ׳ען. יאָבאַטעס האָט איהם געהייסען קעמפפען מיט דער חימערע, זייענדיג זיכער, אַז זי וועט איהם טוידטען, נאָר דער העלד האָט געטוידט די חיה, חתונה געהאַט מיט דעם קעניג׳ס טאָכטער און איהם אָראָבגעזעצט.

און סאַנקט העלענאַ איז דער הייליגער קבר, וואוהין די פעלקער פון מזרח און פון מערב וועלען עולה רגל זיין אין פערשידענפאַרביגע בעזעצטע שיפען און זיי וועלען שטאַרקען זייער האַרץ דורך די גרויסע ערינערונג וועגען די טהאַטען פון דעם אויסלעזער פון דער וועלט, וועלכער האָט געליטען דורך הואידזאָן לאָו, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען אין די עוואַנגעליען לאַ קאַז אַמעראַ און אַנטאָמאַרשי.

מערקווירדיג: די דריי גרעסטע געגנער פון קייזער האָט שוין געטראָפען אַ שרעקליך שיקזאַל; לאָנדאָנדערי האָט זיך דורכגעשניטען דעם האַלז, לודוויג דער אַכצעהנטער איז סערפוילט אויף זיין טראָן, און פראָפעסאָר זאַאלפעלד איז נאָך אַלץ פּראָפעסאָר אין געטינגען.

X. קאַפּיטעל

עס איז געווען אַ קלאָרער, עטוואָס פראָסטיגער הערבסט־טאָג, אַלס אַ יונגער מענש פון סטודענטישען אויסזעהן האָט לאַנגזאַם געוואַנדערט דורך דער אַלעע פון דיסעלדאָרפער הויף־גאָרטען, טייל מאָל האָט ער אַזוי ווי מיט קינדערשען השק אויפגעוואָרפען מיט די פיס דאָס רוישענדע גראָז, וואָס האָט בעדעקט די ערד, טיילמאָל אָבער האָט ער אויך וועהמיטיג אַרויפגעקוקט צו די דינע בוימער, אויף וועלכע עס זענען געהאַנגען נאָך גאָר ווייניג גאָלד בלעטער. ווען ער האָט אַזוי אַרויפגעקוקט האָט ער געקלערט וועגען די ווערטער פון לויקאָס:

„אַזוי ווי די בלעטער אין וואַלד, אַזוי זענען די דורות פון מענשען:

עס וואַרפט איצט די בלעטער דער ווינד צו דער ערד, גאָר שפּעטער וועט פרישע

דער בליהענדער וואַלד ברענגען בלעטער, ווען פריהלינג לעבט אויף פון דאָס ניי:

אַזוי אויך די דורות פון מענשען, וואַקסט דער אויף, ווערט יענער פערשוואונדען".

אין פריהעריגע טעג האָט דער יונגער מענש אַרויפגעקוקט טאַקי צו די זעלבע בוימער מיט גאָר אַנדערע געדאַנקען, און ער איז דעמאָלט געוועזן אַ קינד און האָט געזוכט פויגעל־נעסטער אָדער

זומער־פויגעלעך, וועלכע האָבען איהם זעהר ענטציקט, ווען זיי זענען לוסטיג אַרומגעזומט, זיך געפּרעהט מיט דער שענער וועלט, און זענען געהוען צופריעדען מיט אַ זאַפטיג־גריגען בלעטעל, מיט אַ טראָפּען טוי, מיט אַ וואַרעמען זונען־שטראַהל און מיט דעם זיסען ריח פון די קרייטער. דעמאָלט איז דעם יונגעלס האַרץ געוועזן אויך אַזוי פול מיט פערגניגען ווי די אַרומפלאַטערנדע היהילעך. איצט אָבער איז זיין האַרץ שוין עלטער געוואָרען, די קליינע זונען־שטראַהלען זענען שוין דערין געווען פערלאָשען, אַלע בלומען זענען דערין געוועזן אָבגעשטאָרבען, אפילו דער שענער טרוים פון דער ליעבע איז שוין דערין בלייך געוואָרען, אינים אונגליקליכען האַרץ איז נישט געוועזן קיין זאַך אויסער מוט און טרויער, און זאָל איך שוין זאָגען דאָס ערגסטע — עס איז געוועזן מיין האַרץ.

דעם זעלבען טאָג בין איך צוריקגעקעהרט צו מיין אַלטער פאָטער־שטאָדט, נאָר איך האָב דאָרט נישט געוואָלט איבערנעכטיגען און האָב געבענקט נאָך גאָדעסבערג, כדי זיך אַנידערצוזעצען מיין פריינדין צו די פיס און דערצעהלען וועגען דער קליינער וועראָניקאַ. איך האָב גראַדע דעמאָלט בעזוכט די ליעבע קברים. פון אַלע לעבענדיגע פריינד און קרובים האָב איך נאָך ווידער געפונען נאָר נאָך אַ פעטער און אַ מוהמע. און האָב איך נאָך אויסער זיי יאָ בעגעגענט בעקאַנטע געשטאַלטען אויף דער גאַס, האָט מיך שוין אָבער קיינער נישט געקענט, און די שטאָדט אַליין האָט מיך אָנגע־קוקט מיט פרעמדע אויגען, פיעל הייזער זענען אונטער דער צייט ניי געפאַרבט געוואָרען, פון די פענסטער האָבען אַרויסגעקוקט פרעמ־דע געזיכטער, אַרום די אַלטע קוימענס האָבען געפלאַטערט נייע שפּאַ־צען, אַלץ האָט אויסגעזעהן אַזוי טויט און דאָך אַזוי פריש, אַזוי ווי סאַלאַט, וואָס וואַקסט אויף אַ בית הקברות; וואו מען האָט אַמאָל גערעדט פראַנצויזיש, האָט מען איצט גערעדט פרייסיש, עס האָט זיך זאָגאַר דאָרט בעזעצט אַ קליין פרייסיש הויפעלע, און די מענשען האָבען בעקומען הויף־טיטלען, מיין מוטערס אַמאָליגע פריזירערין איז געוואָרען אַ הויף־פריזירערין, און איצט האָבען זיך דאָרט גע־פונען הויף־שניידער, הויף־שוסטער, הויפוואַנצענפערניכטערינען, הויפ־שנאַפּסקראָמען, די גאַנצע שטאָדט האָט געשיינט צו זיין אַ הויפ־לאַזאַרעט פאַר הויפגייסטיג־קראַנקע. נאָר דער אַלטער קורפירשט האָט מיך דערקענט, ער איז נאָך געשטאַנען אויפ׳ן אַלטען אָרט,

נאָר ער איז ווי עס ווייזט אויס מאָגערער געוואָרען. טאַקי דערפאַר, וואָס ער איז שטענדיג געשטאַנען אויפ'ן סאַמען מיטען מאַרק, דאַ[illegible] ער זיך געמוזט צוקוקען צו אַלע אונגליקען פון דער צייט, און זעהענדיג דאָס אַלץ קאָן מען נישט פעט ווערען. איך בין געווען ווי אין חלום, און האָב געקלערט וועגען דער לעגענדע פון די פערצוי־בערטע שטעדט, און איך האָב געאײַלט אַרויסצוגעהן פון טויער, כדי איך זאָל זיך נישט אויפהאַפּען צו פריה. אין הויפגאָרטען האָבען מיר טייל בוימער אינגאַנצען געפעהלט, טייל בוימער זענען געוואָרען קאַליקעס, און די פיער גרויסע פאַפּעלען, וועלכע האָבען זיך מיר אַמאָל אויסגעוויזען ווי גרינע ריעזען, זענען קליין געוואָרען. אייניגע שענע מעדלעך זענען געגאַנגען שפּאַצירען, פערשידענפאַרביג געפוצט, ווי לעבעדיגע טולפּען. און די דאָזיגע טולפּען האָב איך געקענט, ווען זיי זענען נאָך געווען קלייניקע ציבעלעס; וואָרום אַח! דאָס זענען דאָך געווען די שכנישע קינדער, מיט וועלכע איך האָב אַמאָל געשפּיעלט „פּרינצעסין אין טורעם". נאָר די שענע יונגפרויען, וועלכע איך האָב אַמאָל געקענט אַלס בליהענדע ראָזען, האָב איך איצט געזעהן אַלס פערוועלקטע ראָזען, און אין אַ געוויסען הויכען שטערען, וואָס זיין שטאָלץ האָט מיר אַמאָל ענטציקט דאָס האַרץ, האָט סאַטורן מיט זיין סערפּ אײַנגעשניטען טיעפע רונצעלן. ערשט איצט, נאָר אַח! שוין צו שפּעט, האָב איך ענטדעקט, וואָס האָט געזאָלט בעדייטען דער בליק, וועלכען זי האָט אַמאָל צוגעוואָרפען דעם קינד, וועלכער איז שוין ביסלעכווייז בחור געוואָרען; אונטער דער צייט האָב איך אין דער פרעמדע בעמערקט פיעל אַזעלכע שטעלען אין שענע אויגען. טיעף גערידרט האָט מיך דאָס הכנעה'דיגע אַראָבנעהמען דעם הוט פון אַ מענשען, וועלכען איך האָב אַמאָל געזעהן רייך און פאָרנעהם, און פון דעמאָלט אָן איז ער אַזוי שטאַרק געזונקען, אַז ער איז אַ בעטלער געוואָרען; ווי מען זעהט עס איבעראַל, אַז די מענשען, ווען זיי הויבען שוין אָן פאַלען, אַזוי ווי ניוטאָנס געזעץ, פאַלען זיי שוין אַלץ שנעלער און שנעלער אין עלענד. נאָר ווער עס האָט מיר אויסגעזעהן להלוטין אונפערענדערט, איז דאָס געווען דער קליינער באַראָן, וועלכער האָט לוסטיג ווי אַמאָל אַרומגעטאַנצט דורכ'ן הויפגאָרטען, האַלטענדיג מיט איין האַנד אין דער הויך די לינקע פאָלע פון זיין ראָק, און מאַכענדיג מיט דער אַנדערער אַהין און אַהער מיט זיין דינעם שטעקעלע; עס איז

נאָך אַלץ געווען דאָס זעלבע פריינדליכע פּנימל, וואָס זײַן ראַזע־נווטקייט קאָנצענטרירט זיך צו זײַן נאָז צו. עס איז נאָך אַלץ געווען דאָס אַלטע שפּיציגע היטעלע, עס איז נאָך אַלץ געווען דאָס אַלטע צעפּעלע, נאָר פון דעם דאָזיגן צעפּעלע האָבן שוין איצט אַרויסגעקוקט אייניגע ווײַסע הערעלעך, אַנשטאָט די אַמאָליגע שוואַרצע הערעלעך. נאָר האָטש ער האָט אויסגעזעהן אַזוי צופריעדען, דאָך האָב איך געוואוסט, אַז דער אָרעמער בּאַראָן איז אונטער דער צײַט אויסגעשטאַנען פיל טרויער, זײַן פּנימ'על האָט עס געוואָלט בּע־האַלטען פון מיר, נאָר די ווײַסע הערעלעך פון זײַן צעפּעלע האָבּען דאָס מיר הינטער זײַן רוקען אויסגעזאָגט. און דאָס צעפּעלע אַליין האָט עס וועלען גערן ווידער אָבּלייקענען, און דעריבּער האָט זיך עס געוואַקעלט אַזוי וועהמיטיג לוסטיג.

איך בּין נישט געווען מיעד, נאָר דאָך האָט מיך אָנגענומען אַ חשק, זיך נאָך איין מאָל צו זעצען אויף דער הילצערנער בּאַנק, אויף וועלכער איך האָב אַמאָל אויסגעשניטען דעם נאָמען פון מײַן מיידעל. איך האָב איהם קוים געקאָנט ווידער געפינען, עס זענען אַזוי פיל נײַע נעמען דערויף אויסגעשניצט געוואָרען. אַח! איין מאָל בּין איך אויף דער דאָזיגער בּאַנק אײַנגעשלאָפען און האָב געחלומט וועגען גליק און ליעבּע. „אַ טרוים איז שוים". אויך די אַלטע קינדער־שפּיעלערײַען זענען מיר ווידער אַרויסגעקומען אויף די געדאַנקען, אויך די אַלטע, שעגע לעגענדעס; נאָר אַ נײַ, פאַלש שפּיעל, און אַ נײַע, מיאוסע לעגענדע, האָט שוין כסדר דאַדורך געקלונגען, און דאָס איז געווען די מעשה פון צוויי אונגליקליכע נשמות, וועלכע זענען איינע דער צווייטער געוואָרען אונטרײַ, און זענען נאָכדעם אין אונטרײַהײַט אַזוי ווײַט דערגאַנגען, אַז זיי זענען אפילו דעם ליעבּען גאָט אַליין געוואָרען אונטרײַ. דאָס איז אַ אומעטיגע געשיכטע, און ווען מען האָט נישט וואָס עפּעס בּעסערס צו טהון, קאָן מען איבּער איהר ווייגען. אָ גאָט! איין מאָל איז די וועלט געווען אַזוי שען, און די פויגעל האָבּען געזונגען דײַן עביגען לויב, און די קליינע וועראָניקע האָט מיך אָנגעקוקט מיט שטילע אויגען, און מיר זענען געזעסען פאַר דער מאַרמאָרנער סטאַטוע אויפ'ן שלאָס־פּלאַץ — אויף איין זײַט ליעגט דאָס אַלטע, פּערוויסטע שלאָס, אין וועלכען עס הערט זיך אַ קלײַפּערײַ און בּײַנאַכט וואַנדערט אַרום אַ שוואַרץ־זײַדענע דאַמע אָהן אַ קאָפּ, מיט אַ לאַנגער, רוישענדער

שלעפּע; אויף דער אַנדערער זייט איז אַ הויך ווייס געביידע, וואָס אין זיינע אויבערשטע צימערען גלאַנצען וואונדערבאַר די פערשידענפאַרביגע בילדער מיט גאָלדענע ראַהמען, און אין זיינע אונטערשטע צימערען זענען געשטאַנען אַזוי פיעל טויזענדער מעכטיגע ביכער, וועלכע איך און די קליינע וועראָניקע האָבען אָפט בעטראַכט נייגיעריג, בשעת די פרומע אורזולע האָט אונז אויפגעהויבען צו די גרויסע פענסטער — שפּעטער, ווען איך בין שוין געוואָרען אַ גרויסער יונגעל, האָב איך דאָרט אַלע טאָג אַרויפגעקלעטערט אויף די העכסטע לייטער-שטאַפּלען, און האָב אַרויסגענומען די העכסטע ביכער און געלייענט אין זיי אַזוי לאַנג, ביז איך האָב שוין מעהר גישט מורא געהאַט פאַר קיין זאַך, אַם ווענינגסטענס פאַר דאַמען אָהן קאָפּ, און איך בין געוואָרען אַזוי געשייט, אַז איך האָב פערגעסען אַלע אַלטע שפּיעלערייען און לעגענדעס און בילדער און די קליינע וועראָניקע און אפילו איהר נאָמען.

נאָר וועהרענד איך בין געזעסען אויף דער אַלטער באַנק פון הויפגאָרטען און געחלומט צוריק וועגען דער פערגאַנגענהייט, האָב איך הינטער זיך געהערט צעמישטע מענשען-שטימען, וועלכע האָבען בעקלאָגט דעם שיקזאַל פון די אָרעמע פראַנצויזען, וועלכע זענען אין רוסישען קריעג געשלעפּט געוואָרען קיין סיביריען אַלס געפאַנגענע, און זענען דאָרט אָבגעהאַלטען געוואָרען פיעל לאַנגע יאָהרען, האָטש עס איז שוין שלום געוואָרען, און ערשט איצט קעהרען זיי צוריק אַהיים. ווען איך האָב אַ קוק געטהון, האָב איך ווירקליך דערזעהן די דאָזיגע יתומים-קינדער פון רוהם; דורך די שפּאַלטען פון זייערע צעריסענע אוניפאָרמען האָט אַרויסגעקוקט דאָס נאַקעטע עלענד, אין זייערע פערוויינטע געזיכטער זענען געלעגען טיעפע, קלאָגענדע אויגען, און האָטש זיי זענען געווען צעקאַליעטשעט, אויסגעמאַטערט און על פי רוב הינקענדיגע, איז דאָך ביי זיי נאָך אַלץ געבליבען עפּעס אַ מין מיליטערישער שריט, און, מערקווירדיג גענוג! איין טאַנבור מיט איין פויק האָבען זיך געוואַקעלט פאָרויס; און מיט אַ אינערליכען ציטער האָט מיך אָנגעהאַפּט די ערינערונג וועגען דער לעגענדע פון די סאָלדאַטען, וועלכע זענען ביי טאָג געפאַלען אין דער מלחמה און ביינאַכט שטעהען זיי ווידער אויף פון שלאַכטפעלד און מיט דעם טאַנבור אין דער שפּיץ מאַרשירען זיי אין זייער פאָטער-שטאָדט, און וועגען דעם זינגט דאָס אַלטע פאָלקס-ליעד:

„ער קלאַפּט אין פּויק אָהן אַ שיִער,
זיי שטעהען שוין וויִעדער פאַר דער נאַכט-קוואַרטיִר,
זיי געהען אין געסעל אַרויס,
טראַלעריִ, טראַלעריַי, טראַלעראַ,
זיי געהען פאַרבּיי דער געליִעבּטערס הויז.

און אָט אין דער פריִה שטעהען די בּיינער
אין דער שורה צוגעבּאַסט, אַזוי ווי פון מתים די שטיינער,
דער פּויק טהוט פאָרויס געהן,
טראַלעריִ, טראַלעריַי, טראַלעראַ,
כּדי זיי זאָלען איהם אַלע זעהן".

ווירקליך, דער אָרעמער פראַנצויזישער טאַנבּור האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט האַלבּ פערפוילט אַרויסגעקומען פון קבר, דאָס איז שוין נאָר געווען אַ קליינער שאָטען אין אַ שמוציג צעריסענער גרויער קאַפּאָטע, אַ אָבּגעשטאָרבּען געל געזיכט מיט גרויסע וואָנסעס, וועלכע האָבּען וועהמיטיג אַראָבּגעהאַנגען איבּער די פערוועלקטע ליפּען, די אויגען זענען געווען ווי פערבּרענטע קוועק-זילבּער, אין וועלכע עס האָבּען געגליהט נאָר גאַנץ ווייניג פונקעלעך, און דאָך, אָן איין און איינציגען פון די דאָזיגע פונקעלעך האָבּ איך דערקענט מסיע לע גראַן.

ער האָט מיך אויך דערקענט, און האָט מיך אַראָבּגעצויגען אויפ'ן גראָז, און דאָ זענען מיר געזעסען ווי אַמאָל, ווען ער האָט מיך אויפ'ן פּויק געלערענט די פראַנצויזישע שפּראַך און די נייערע געשיכטע. ער האָט נאָך אַלץ געהאַט דעם גוט בּעקאַנטען אַלטען פּויק, און איך האָבּ מיך נישט געקאָנט גענוג אָבּוואונדערן, ווי אַזוי ער האָט איהם געקאָנט פערהיטען פון דער רוסישער גייציגקייט. ער האָט איצט וויִעדער געפּויקט ווי אַמאָל, נאָר איצט האָט ער שוין דערבּיי נישט גערעדט. נאָר אויבּ די ליפּען זענען געווען נישט-הײמליך צוזאַמענגעפּרעסט, האָבּען דערפאַר נאָך פיעל מעהר גערעדט זיינע אויגען, וועלכע זענען בּעלויכטען געוואָרען מיט נצחון, ווען ער האָט אויסגעפּויקט די אַלטע מאַרשען. די פּאַפּעלען נעבּען אונז האָבּען אָנגעהויבּען ציטערן, בּשעת ער האָט וויִעדער געלאָזט דערהערען דעם רויטען גיליאָטינע-מאַרש. אויך די אַלטע פריַיהייטס-קאַמפּפען, די אַלטע מלחמות, דעם קייזערס טהאַטען האָט ער גע-

מזיקט ווי אמאל, און עס האט אויסגעזעהן, ווי דער פויק אליין איז א לעבעדיגער וועזען, וואס פרעדט זיך, ווען ער קאן אויסדריקן זיין אינערליכען פערלאנג. איך האב ווידער געהערט דאס דונערן פון קאנאנען, דאס פייפען פון קוילען, דעם לארם פון דער מלחמה, איך האב ווידער געזעהן די טויט-מוטיגקייט פון דער גווארדיע, איך האב ווידער געזעהן די פלאטערנדע פאהנען, איך האב ווידער געזעהן דעם קייזער אויפ'ן פערד — נאר ביסלעכווייז האט זיך אריינגעגנבה'ט א טריבער טאן אין יענעם פרעהליכען האראוואד, פונ'ם פויק זענען ארויסגעדרונגען טענער, אין וועלכע עס זענען געטען אונהיימליך אויסגעמישט דאס ווילדעסטע שאלען און דאס שרעקליכסטע טרויערן, עס האט אויסגעוויזען, ווי דאס וואלט געווען א נצחון-מארש און צוזאמען דערמיט א קבורה-מארש, לע גראנ'ס אויגען האבען זיך ווייט געעפענט אזוי ווי ביי רוחות, און איך האב אין די קיין אנדער זאך געזעהן ווי א ווייטע, ווייסע אייז-פעלד, בעדעקט מיט מתים — דאס איז געווען די מלחמה ביי מאסקווא.

איך וואלט קיינמאל נישט געגלויבט, אז דער אלטער, הארטער פויק קאן פון זיך ארויסגעבען אזעלכע שמערצליכע טענער, ווי מסיע לע גראן האט איצט געוואוסט פון איהם ארויסצוציהען. דאס זענען געווען געפויקטע טרעהרען, און זיי האבען זיך געהערט אלץ שטילער, און אזוי ווי א טריבער עכא האבען אויסגעבראכען טיעפע זיפצען פון לע גראנ'ס ברוסט. און לע גראן איז געווארען אלץ מידער און איז עהנליך געווארען אלץ מעהר צו א רוח; זיינע דארע הענד האבען געציטערט פאר פראסט, ער איז געזעסען ווי אין חלום, און האט מיט זיינע פייקעל-שטעקלעך בעוועגט נאר די לופט, און האט זיך צוגעהערט אזוי ווי צו ווייטע שטימען, און ענדליך האט ער מיך אנגעקוקט מיט א טיעפען, אבגרונד-טיעפען, בעטענדען בליק — איך האב איהם פערשטאנען — און דאן איז זיין קאפ צראבגעפאלען אויפ'ן פויק.

מסיע לע גראן האט אין דעם לעבען שוין מעהר קיינמאל נישט געפויקט. אויך האט זיין פויק שוין מעהר פון זיך קיין טאן נישט ארויסגעגעבען, ער דארף פאר קיין פיינד פון דער פרייהייט נישט דיענען אלס א קנעכטישער מיטעל. איך האב לע גראנ'ס לעצטען, בעטענדען בליק זעהר גוט פערשטאנען, און האב גלייך ארויסגעצויגען דעם שפיז פון מיין שטעקען און צעשטאכען דעם פויק.

קאפיטעל XI.

פונ'ם ערהאבענסטען ביז'ן לעכערליכסטען איז נישט מעהר ווי איין שריט, מאדאם!

נאר דאס לעבען איז אין גרונד אזוי שרעקליך ערנסט, אז עס וואלט אונמעגליך געווען עס צו פערטראגען אהן אזעלכע פער־בינדונג פונ'ם פאטהעטישען מיט'ן קאמישען. דאס ווייסען אונזערע פאעטען. די שרעקליכסטע בילדער פון מענשליכען שגעון ווייזט אונז אריסטאפאנעס נאר אין דעם לאכענדען שפיעגעל פון וויץ, דעם גרויסען שמערץ פון א דענקער, וועלכער בעגרייפט זיין אייגענע ניכטיגקייט, וואגט געטהע אויסצודריקען נאר מיט די לאכעדיגע פערזען פון א לאלקעס־שפיעל, און די טויטליכסטע קלאג איבער דעם וועלט־שמערץ לעגט שעקספיר אין מויל פון א נאר, ווערהרענד ער שאקעלט מיט מורא זיין גלעקעל־היטעל.

זיי האבען זיך דאס אלע אבגעלערנט פון דעם גרויסען ערשטען פאעט, וועלכער ווייס אין זיין טויזענד־אקטיגער וועלט־טראגעדיע צו מאכען הומאר אויפ'ן העכסטען אופן, אזוי ווי מיר זעהן דאס טאג־טעגליך:— נאכדעם ווי די העלדען געהען אוועק קומען די קלאונען און די שפאס־מאכער מיט זייערע נארען־קאלבען און דרשות, נאך די בלוטיגע רעוואלוציאנס־סצענען און קייזער־טהאטען קומען ווידער צו שפרינגען די דיקע בורבאנען מיט זייערע אלטע אבגע־שטאנענע שפאסעלעך און צארט־געזעצליכע גוטווערטלעך, און גראציעז שפרינגט דערביי אונטער די אלטע אדעלקייט מיט איהר אויסגע־הונגערטען שמייכעל, און פון הינטען בעוועגען זיך די פרומע קאפוצען מיט ליכט, קרייצען און קירכען־פאהנען;— אפילו אין דעם העכסטען פאטאס פון דער וועלט־טראגעדיע פלעגען זיך אריינגנבה'נען קאמישע צוגען, דער פערצווייפעלטער רעפובליקאנער, וועלכער שטעכט זיך דעם מעסער אין הארצען אזוי ווי א ברוטוס, האט בריהער אפשר צו דעם מעסער א שמעק געטהון, צי האט מען מיט איהם אמאל נישט געשניטען קיין הערינג, און אויף דער דאזיגער גרויסער וועלט־ביהנע קומט עס אויך פונקט ווי אויף אונזערע לומפען־ברעטער, אויך אויף איהר געפינען זיך שכור'ע העלדען, קעניגען, וועלכע פערגעסען זייער ראלע, קוליסען, וועלכע זענען געבליבען הענגען, ארויפשרייענדע סופלער־שטימען, טענצערינען, וועלכע מאכען עפעקט

מיט זייערע לענדען־פּאָעזיע, קאָסטיומען, וועלכע גלאַנצען אַלס הויפּט־זאַך — און אין דער הויך אין הימעל, אין דער ערשטער רייהע שטעהען דערווייל די ליעבע מלאָכים׳לעך, און קוקען דורך לאָרנעטען אויף אונז קאָמעדיאַנטען דאָ אונטען, און דער ליעבער גאָט זיצט ערנסט אין זיין גרויסער לאָזשע און לאַנגווייליגט זיך אפשר אָדער ער רעכענט אויס, אַז דאָס דאָזיגע טעאַטער וועט זיך שוין מעהר נישט לאַנג קאָנען האַלטען, ווייל איינער בעקומט צופיעל געהאַלט, דער אַנדערער צו וועניג, און אַלע צוזאַמען שפּיעלען צו שלעכט.

פונ׳ם ערהאַבענסטען ביז׳ן לעכערליכסטען איז נישט מעהר ווי איין שריט, מאַדאַם! בשעת איך האָב געשריבען די ענדע פון פאָריגען קאַפּיטעל און האָב אייך דערצעהלט, ווי מסיע לע גראַן איז געשטאָרבען, און ווי איך האָב ערהליך ערפילט זיין מיליטערישען מעסטאַמענט, וואָס איז געלעגען אין זיין לעצטען בליק, האָט מען דאַן אָנגעקלאַפּט אין דער טהיר פון מיין שטוב, און עס איז אַריינגעקומען אַ אָרעמע, אַלטע פרוי, וועלכע האָט מיך פריינדליך געפרעגט, צי איך בין אַ דאָקטאָר. און אַז איך האָב געענטפערט יאָ, האָט זי מיך געבעטען שוין גאָר פריינדליך, איך זאָל מיט איהר געהן צו איהר אַהיים, כדי דאָרט איהר מאַן אַרויסצושניידען די מאָזאָלעס פון די פיס.

קאַפּיטעל XII.

די דייטשע צענזאָרען — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — פערשטאָפּטע קעפּ — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — —

קאַפּיטעל XIII.

מאַדאַם! אונטער לעדאַ׳ס אויסזיצענדע האַלז־קוגלען איז שוין געלעגען דער גאַנצער טראַיאַנישער קריעג, און איהר קאָנט בשום אופן נישט פערשטעהן די בעריהמטע טרעהרען פון פּריאַמאָס, אויב איך וועל אייך נישט פריהער דערצעהלען וועגען די אַלטע שוואַנענאייער. דעריבער זאָלט איהר זיך נישט בעקלאָגען דערפאַר, וואָס איך פעררעד זיך אַלץ אָן אַ זייט. אין די אַלע פריהעריגע קאַפּיטלען איז נישטאָ קיין איין שורה, וועלכע זאָל נישט געהערען צו דער זאַך, איך שרייב זעהר בקיצור, איך מייד אוים אַלץ וואָס איבעריג איז, אָפט לאָז איך זאָגאַר דורך דאָס נויטיגע, צום ביישפּיעל, איך האָב נאָך אַפילו קיין איין מאָל נישט ווי עס דאַרף צו זיין ציטירט — איך מיין נישט גרויסע גייסטער, נאָר פערקעהרט, איך מיין שריפטשטעלער — און דאָך איז דאָס ציטירען פון אַלטע און נייע ביכער דאָס הויפּט־פערגעניגען פון אַ יונגען שרייבער, און אַזאַ פּאָר גרונדגעלעהרטע ציטאַטען בעציערען פּשוט דעם גאַנצען מענשען. מיינט נאָר נישט, מאַדאַם, אַז עס פעהלט מיר בקיאות אין נעמען פון ביכער. אויסער דעם קאָן איך די קונץ פון די גרויסע גייסטער, וועלכע ווייסען ווי אַזוי אַרויסצופּיקען די קאָרינטען פון זעמעל און די ציטאַטען פון די שולע־העפטען; איך ווייס אויך, פון וואַנען באַרטהעל בעקומט זיין זאַפטיגקייט. אין ערגסטען פאַל וואָלט איך געקאָנט ביי מיינע געלעהרטע גוטע פריינד מאַכען אַ הלואה פון ציטאַטען. מיין פריינד ג. אין בערלין איז ווי מען רופט דאָס אַ קליינער ראָטשילד פון ציטאַטען, און ער וועט מיר גערן לייהען עטליכע מיליאָנען, און האָט ער זיי נישט אַליין אין זאַפּאַס, אַזוי קאָן ער זיי לייכט צונויפזאַמלען פון עטליכע אַנדערע קאָסמאָפּאָליטישע גייסטיגע באַנקירען — אַגב, מאַדאַם, די דריי פּראָצענטיגע בעק׳ס זענען שוואַך, דערפאַר זענען די פינפפּראָצענטיגע העגעל׳ס געשטיגען — נאָר איך דאַרף נאָך איצט נישט מאַכען קיין הלואה, איך בין אַ מענש, וועלכען עס געהט זיך גאַנץ גוט, איך האָב מיר יעהרליך מיינע 10,000 ציטאַטען צו פערברויכען, יאָ, איך האָב זאָגאַר געמאַכט אַ ערפינדונג, ווי מען קאָן אַזעלכע ציטאַטען אויסגעבען פאַר עכטע. ווען עמיצער אַ גרויסער, רייכער געלעהרטער, צום ביישפּיעל מיכאל בעער, וואָלט דאָס דאָזיגע געהיימניס ביי מיר געוואָלט אָבקויפען,

וואָלט איך עס גערן אוועקגעגעבען פאַר 19,000 טהאָלער קוראַנט; איבריגענס, איך וואָלט נאָך געלאָזען עפּעס אַראָבדינגען. אַנ׳אַנדער ערפינדונג וויל איך צום גליק פון דער ליטעראַטור נישט פערשווייגען און איך וועל זי מיטטיילען גראַטיס:

און דאָס איז: איך וואָלט געראַטען, מען זאָל אַלע אונבעקאַנטע מחברים ציטירען מיט דער נומער פון זייער הויז.

די דאָזיגע „גוטע מענשען און שלעכטע מוזיקאַנטען“— אַזוי האָט מען אין פאַנס דע לעאָן גערופען דעם אָרקעסטער— די דאָזיגע אונבעקאַנטע מחברים בעזיצען דאָך שטענדיג אַליין איין עקזעמפּלאַר פון זייער ביכעלע, וואָס איז שוין לאַנג פערגעסען געוואָרען, און כדי דאָס דאָזיגע ביכעלע בעקאַנט צו מאַכען, מוז מען וויסען זייער הויז-נומער. ווען איך וואָלט למשל ציטירט „שפּיטאַס געזאַנג-ביכעל פאַר בעלי מלאכה׳שע יונגען“— מיין ליעבע מאַדאַם, וואו וואָלט איהר דאָס געקאָנט געפינען? נאָר ווען איך ציטיר:

„זעה דאָס געזאַנג-ביכעל פאַר בעל-מלאכה׳שע יונגען,
פון פ. שפּיטאַ; ליינענבורג, אויף דער ליינערשטראַסע
נומער 2, רעכטס ביים עק—“

דאַן קאָנט איהר, מאַדאַם, בעקומען דאָס ביכעלע, אויב איהר האַלט, אַז עס איז ווערט דער מיה, נאָר דאָס איז נישט ווערט דער מיה.

איבריגענס, מאַדאַם, האָט איהר גאָר קיין פאָרשטעלונג נישט, ווי לייכט איך קאָן ציטירען. אומעטום געפין איך אַ געלעגענהייט אַרויסצווייזען מיין גרויסע בקיאות. רעד איך צום ביישפּיעל וועגען עסען, אַזוי בעמערק איך אין אַ אַנמערקונג, אַז די רוימער, די גריעכען און די העברעער האָבען אויך געגעסען, איך ציטיר די אַלע טייערע געקעכצען, וועלכע די קעכין פון לוקולוס האָט צוגעגרייטעט — וועה איז מיר, וואָס איך בין געבאָרען געוואָרען מיט אַנדערטהאַלבען טויזענד יאָהר צו שפּעט!— און איך בעמערק אויך, אַז די געמיינשאַפטליכע מאָהלצייטען ביי די גריעכען האָבען געהייסען אַזוי און אַזוי, און אַז די שפּאַרטאַנער האָבען געגעסען שלעכטע שוואַרצע זופּען — עס איז דאָך פּשוט אַ גליק, וואָס איך האָב נאָך דעמאָלט נישט געלעבט, איך קאָן מיר נישט קיין שרעקליכערע זאַך פאָרשטעלען ווי ווען איך אונגליקליכער מענש וואָלט געווען אַ שפּאַרטאַנער, זופּ איז מיין ליעבסטעס געקעכץ— מאַדאַם, איך רעכען אין גיכען צו פאָהרען קיין לאָנדאָן; נאָר אויב עס איז טאַקי אמת, אַז דאָרט

בעקומט מען נישט קיין זופ, אזוי וועט מיך די בענקשאפט באלד ווידער טרייבען צוריק נאך די זופען-פליש-טעפ פון פאטערלאנד. וועגען דעם עסען פון די אלטע העברעער וואלט איך געקאנט ארומרעדען מיט פיעל אריכות, און איך וואלט אזוי געקאנט דערגעהן ביז צו דער יודישער קיך פון היינטיגער צייט— ביי דער דאזיגער געלעגענהייט ציטיר איך דעם גאנצען שטיינוועג — איך וואלט אויך געקאנט אנווייזען, ווי פיעל בערלינער געלערטע האבען זיך אויסגעדריקט הומאניש וועגען דאס עסען פון די יודען, און דאן וואלט איך ארויסגעקומען אויף די אנדערע מעלות און מדות טובות פון די יודען, אויף די ערפינדונגען, וועלכע מען האט זיי צו פערדאנקען, צום ביישפיעל די וועקסלען, דאס קריסטענטום— נאר שטעה! דאס לעצטע וועלען מיר זיי נישט אזוי הויך איינרעכענען, ווארום מיר האבען דאס נאך פארלויפיג גאנץ ווייניג אויסגענוצט — איך מיין, אז די יודען אליין האבען דערביי פיעל ווייניגער פערדיענט ווי ביי דער ערפינדונג פון די וועקסלען. און האלט איך שוין ביי יודען האב איך שוין אויך די געלעגענהייט צו ציטירען טאציטוס'ן— ער זאגט, אז די יודען האבען אין זייער בית המקדש פערגעטערט איזלען— און האלט איך שוין ביי איזלען, אזוי עפענט זיך מיר אויף א געלעגענהייט אזוי פיעל צו ציטירען! וויפיעל מערקווירדיגע זאכען קאן מען רעדען וועגען אנטיקע איזלען, אלס היפוך פון די מאדערנע איזלען. ווי קלוג זענען געוועזען די אמאליגע, און אח! ווי נאריש זענען די איצטיגע. ווי קלוג האט למשל גערעדט בלעם'ס איזעל

זעה אין חומש, סדרה — — — —

מאדאם, איך האב גראדע נישט דעם חומש אונטער דער האנד, און איך וויל לאזען אפען די דאזיגע שטעלע אויף צו ערפילען דערנאך. דערפאר וואס אנבעלאנגט צו דער געשמאקלאזיגקייט פון די נייערע איזלען ציטיר איך

זעה — — — —
— — — —

ניין, איך וועל אויך לאזען אפען די דאזיגע שטעלע, אז נישט וועט מען מיך אויך ציטירען. די נייערע איזלען זענען גרויסע איזלען. די אלטע איזלען, וועלכע זענען געשטאנען אזוי הויך אין דער קולטור,

זעה געסנערי: דע אנטיקוא האנעסטאטע אסינארום.

(אין קאמענט. געטינג. ט. II. ז. 32)

זיי האלטען זיך אין קבר אומגעדרעהט, ווען זיי וואלטען געהערט, ווי מען רעדט וועגען זייערע אור-איינקלעך. אמאל איז „אייזעל" געוועזען א עהרען-נאמען — האט בעדייט אזוי פיעל ווי איצט „הויף-ראט", „באראן", „דאקטאר פילאזאפי"— יעקב אבינו האט דערמיט פערגלייכט זיין זוהן יששכר, האמער האט דערמיט פערגלייכט זיין העלד איאקס, און איצט פערגלייכט מען דערמיט דעם הערר פאן......! מאדאם, ביי דער געלעגענהייט פון אזעלכע אייזלען וואלט איך מיך געקאנט טיעף אריינלאזען אין דער ליטעראטור-געשיכטע, איך וואלט געקאנט ציטירען אלע גרויסע לייט, וועלכע זענען געוועזען פערליעבט, צום ביישפיעל אבעלארדום, פיקום מיראנדולאנום, בארבאניום, קורטעזיום, אנגעלום, פאליטיאנום, ניימונדום לולום און העניקום הייגעאום. ביי דער געלעגענהייט פון דער ליעבע, וואלט איך שוין ווידער געקאנט ציטירען אלע גרויסע לייט, וועלכע האבען נישט גערויכערט קיין טאבאק, צום ביישפיעל ציצערא, יוסטיניאן, געטהע, הוגא, איך — צופיעליג זענען מיר אלע פינף צו ביסלעכוויז אויך יוריסטען. מאבילאן האט אפילו נישט געקאנט פערטראגען דעם רויך פון א פרעמדער לולקע, אין זיינע „איניטערע גערמאניקא" בעקלאגט ער זיך אין דער הינזיכט אויף די דייטשע הייזער. דערפאר אבער איז בעוואוסט, אז אנדערע גרויסע לייט האבען גראדע ליעב געהאט דעם טאבאק. ראפאעל טהארום האט געמאכט א הימן אויפ'ן טאבאק— מאדאם, איהר ווייסט אפשר נישט, אז איזאק עלזעוויריוס האט איהם אין יאהר 1628 ארויסגעגעבען אין ליידען אין גרויסען פארמאט— און לודאוויקום קינשאט האט געשריבען דערצו א פאררעדע אין פערזען. גראעוויוס האט זאגאר געמאכט א סאנעט אויפ'ן טאבאק. אויך דער גרויסער באקסהארניוס האט געליעבט דעם טאבאק. בייל דערצעהלט פון איהם אין זיינע „דיקט. היסט. ע קריטיק"., אז מען האט איהם געזאגט, דאס דער גרויסער באקסהארניוס האט ביים רויכערן געטראגען א גרויסען הוט מיט א לאך אין פאדערשטען ראנד, און אין דער דאזיגער לאך האט ער אפט אריינגעשטעקט די לולקע, כדי זי זאל איהם נישט שטערען ביים שטודירען — אגב, דערמאהנענדיג דעם גרויסען באקסהארניוס וואלט איך געקאנט ציטירען אויך די אלע גרויסע געלעהרטע, וועלכע האבען זיך געלאזט יאגען אין באקסהארן*)

*) ד. ה. עמיצען איבערגעשראקען (א דייטשער ווערטער-שפיעל).

און זענען אנטלאפען געווארען. איך וואלט אבער נאר אנגעוויזען אויף יאה. געארג מארטיוס: דע סוגא ליטעראטארום א. א. וו. א. א. וו. א. א. וו. ווען מיר בלעטערן דורך די געשיכטע, אזוי זעהן מיר, אז אלע גרויסע לייט האבען איין מאל אין זייער לעבען געמוזט אנט-לויפען:— לוט, טארקוויניוס, משה, יופיטער, פרוי פאן שטאעל, נבוכדנצר, בעניאווסקי, מוהמד, די גאנצע פרייסישע ארמעע, גרע-נאר דער VII, רבי יצחק אבארבאנעל, רוסא— איך וואלט געקאנט אויסרעכענען נאך זעהר פיעל נעמען, צ. ב. די, וועלכע זענען אין דער בערזע פערצייכענט אויף דער שווארצערברעט.

זעהט איהר, מאדאם, עס פעהלט מיר נישט קיין גרינדליכקייט און טיעפקייט. נאר מיט דער סיסטעמאטיע געהט עס מיר נאך אביסעל שווער צו. אלס א אמת'ער דייטשער וואלט איך דאס דאזיגע בוך געדארפט אנהויבען מיט א ערקלערונג, פארוואס עס הייסט אזוי, אזוי ווי עס איז געווען דער מנהג אין הייליגען רוימישען רייך. פהידיאס האט אפילו צו זיין יופיטער נישט געמאכט קיין פאררעדע, ווי אויך נישט צו דער מעדיצעאישער ווענוס— איך האב זי בעטראכט פון אלע זייטען — און איך האב אין ערגעץ נישט גע-פונען קיין ציטאט;— נאר די אלטע גריעכען זענען געווען גריעכען, אונזער ברודער איז אבער א עהרליכער דייטש, קאן נישט אבלייקענען אינגאנצען די דייטשע נאטור, און דעריבער מוז איך איצט געבען א ערקלערונג, פארוואס דאס דאזיגע בוך טראגט אזא טיטול.

מאדאם, איך רעד אין דעם דאזיגען בוך:

I וועגען די אידעען.

1. וועגען די אידעען בכלל.

א. וועגען די קלוגע אידעען.

ב. וועגען די נישט קלוגע אידעען.

a. וועגען די געוועהנליכע אידעען.

b. וועגען די אידעען, וועלכע זענען איבערגעצויגען מיט גרינעם לעדער.

די דאזיגע ווערען ווידער איינגעטהיילט אין— נאר דאס אלץ וועט זיך שוין אליין ארויסווייזען.

קאַפּיטעל XIV.

מאַדאַם, האָט איהר בכלל אַ אידעע וועגען אַ אידעע? וואָס איז אַ אידעע? „עס ליעגען עטליכע גוטע אידעען אין דעם דאָזיגען ראָק", האָט מיין שניידער געזאָגט, ווען ער האָט מיט ערנסטער אַנערקענונג בעטראַכט דעם איבער-ראָק, וועלכער איז מיר נאָך איבערגעבליבען פון מיינע בערליניש-עלעגאַנטע טעג, און פון וועלכען עס האָט איצט געזאָלט געמאַכט ווערען אַ כּבודיגער שלאָפראָק. מיין וועשערין קלאָגט זיך, „דער פּאַסטאָר ס. האָט איהר טאָכטער אַריינגעזעצט אין קאָפּ אייניגע אידעען, און זי איז דאַדורך געוואָרען נאַריש און וויל נישט אָננעהמען קיין פערשטאַנד". דער קוטשער פּאַטעגנזען ברומט ביי יעדער געלעגענהייט: „דאָס איז אַ אידעע! דאָס איז אַ אידעע!" נעכטען אָבער איז ער געוואָרען שטאַרק אין כּעס, ווען איך האָב איהם געפרעגט, וואָס ער שטעלט זיך פאָר אונטער אַ אידעע. און מיט כּעס האָט ער געברומט: „נו, נו, אַ אידעע איז אַ אידעע! אַ אידעע איז אַלערליי נאַרישקייט, וואָס מען רעדט זיך איין". אין דער זעלבער בעדייטונג ווערט דאָס דאָזיגע וואָרט בענוצט אַלס טיטעל פון בוך פון דעם הויפראַט העערען אין געטינגען.

דער קוטשער פּאַטעגנזען איז אַ מענש, וועלכער וויים ווי צו געפינען דעם וועג אין ליגעבורגער וואַלד אפילו ביינאַכט און אין אַ נעבעל; דער הויפראַט העערען איז אַ מענש, וועלכער קאָן אויך מיט אַ קלוגען אינסטינקט געפינען די אַלטע קאַראַוואַנען-וועגען פון מאָרגען-לאַנד, און דאָרט וואַנדערט ער אַרום שוין זייט יאָהרען און טעג אַזוי זיכער, ווי אַמאָל אַ קעמעל פון אַלטערטום; אויף אַזעלכע מענשען קאָן מען זיך פערלאָזען! אַזעלכע מענשען דאַרף מען געטרייסט נאָכטהון, און דעריבער האָב איך דאָס דאָזיגע בוך אַ נאָמען געגעבען „אידעען".

דער טיטעל פון בוך בעדייט דעריבער אויך אַזוי וועניג ווי דער טיטעל פון פּערפאַסער, דער פּערפאַסער האָט דעם טיטול אויסגעוועהלט נישט אויס געלעהרטען שטאָלץ, און ער דאַרף איהם בשום אופן נישט אויסגעטייטשט ווערען אַלס פּוסטער שטאָלץ. נעהמט אָן, מאַדאַם, די אונטערטעניגסטע פערזיכערונג: איך בין נישט קיין פּוסטער בעל גאוה. די דאָזיגע בעמערקונג איז נויטיג, ווי איהר וועט שוין ״״יטער איינזעהן. איך בין נישט קיין פּוסטער בעל גאוה—

און אפילו ווען אַ וואַלד פון לארבעערען וואָלט געוואַקסען אויף מײַן קאָפּ, און אַ ים פון ווײַהראַך וואָלט פערגאָסען מײַן יונג האַרץ— וואָלט איך דאָך נישט געוואָרען קיין פוסטער בעל גאוה. מײַנע גוטע פרײַנד און די איבעריגע חברים אין אָרט און צײַט האָבען שוין דערפאַר געטרײַ געזאָרגט— איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז אַלטע ווײַבער שפּײַען אַביסעל אָן אויף די קינדער, וואָס זײַ ניאַנטשען, בשעת מען לויבט די שענהײַט פון די דאָזיגע קינדער, כדי עס זאָל זײַ חלילה קיין עין הרע נישט שאַדען — איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז בשעת אין רוים איז דער טריאומפאַטאָר, בעקרענצט מיט רוהם און פערפּוצט אין פורפור, אַרײַנגעפאָהרען אויף זײַן גאָלדענעם וואָגען מיט ווײַסע פערד פון קאַמפּאָ מאַרטײַ, אַזוי ווי אַ גאָט אַרויסקוקענדיג פון דעם פײַערליכען צוג פון לעקטאָרען, מוזיקאַנטען, טענצער, פּריסטער, שקלאַווען, עלפאַנטען, טראָפּעען-טרעגער, קאָנסולען, סענאַטאָרען, סאָלדאַטען: דאַן האָט די מאַסע הינטער דעם אַלעם געזונגען שפּאָט-לידער— און איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז אין ליעבען דײַטשלאַנד איז דאָ זעהר פיעל אַלטע ווײַבער און מאַסע.

ווי איך האָב שוין געזאָגט, מאַדאַם זענען די אידעען, וועגען וועלכע עס רעדט זיך דאָ, פון די פּלאַטאָנישע אידעען אויך אַזוי ווײַט ווי אַטהען פון געטינגען, און פון דעם בוך אַלײַן דאַרפט איהר אויך אַזוי ווייניג ערוואַרטען, ווי פון דעם מחבר אַלײַן. ווירקליך, ווי מען קאָן פון דעם דאָזיגען מחבר בכלל עפּעס ערוואַרטען, דאָס פערשטעה איך אויך נישט, אַזוי ווי מײַנע גוטע פרײַנד. די גרעפין יוליע וויל די זאַך ערקלערען, און זי פערזיכערט, אַז ווען דער דאָזיגער מחבר זאָגט שוין ווירקליך עפּעס אַרויס אַ זאַך, וואָס איז גײַסטרײַך און נײַ, איז דאָס נאָר אַ פערשטעלונג פון איהם, און אין אמת'ען איז ער אויך אַזוי נאַריש ווי די איבעריגע. דאָס איז נישט ריכטיג, איך פערשטעל זיך גאָר נישט, איך רעד ווי דאָס מויל איז מיר געוואַקסען, איך שרײַב גאָר אונשולדיג און פשוט, וואָס עס קומט מיר אין זינען אַרײַן, און איך בין נישט שולדיג, אויב עס קומט דערפון אַרויס עפּעס רעכטס. נאָר ווי עס ווײַזט אויס האָב איך אין שרײַבען מעהר גליק, ווי אין דער אַלטאָנאַער לאָטעריע— איך וואָלט אַוודאי וועלען, עס זאָל זײַן פערקעהרט — און אַזוי קומען פון מײַן פעדער אַרויס טײל זאַכען, וואָס טרעפען אין האַרץ, טײל געדאַנקען-קוואַטערנען, און דאָס טהוט גאָט;— וואָרום ער, וועלכער

האָט די פרומכטע עלאָהאַ-זינגער און שעפּפונגס-פּאָעטען, ענטזאַגט נו געבען זיי אַלע שענע געדאַנקען און יעדען רוהם אין דער ליטעראַטור, כדי די ערדישע בעשעפּענישען זאָלען זיי נישט צופיעל לויבען און דאַדורך זאָלען זיי נישט פערגעסען דעם הימעל, וואו די מלאָכים גרייטען שוין אָן פאַר זיי אַ דירה: — ער פלעגט אונז איבעריגע, די פשוטע, זינדיגע, געצענדיענענדע שריפטשטעלער, פאַר וועלכע דער הימעל איז כמעט אַזוי ווי פערריגעלט, נאָך מעהר בעשענקען מיט אויסגעצייכענטע געדאַנקען און מענשען-רוהם, און דאָס האָט ער געטהון אויס געטליכער גנאָד און באַרמהערציגקייט, כדי די אָרעמע זעעלע, וועלכע איז דאָך שוין איין מאָל בעשאַפען געוואָרען, זאָל נישט אינגאַנצען לעדיג אויסגעהן און זאָל דאָ אויף דער ערד פיהלען וועניגסטענס אַ טייל פון יענעם גליק, וועלכעס מען ענטזאַגט איהר דאָרט אין דער הויך.

זעה איין ביי געטהע און ביי די מחברים פון די טראַקטאַטעלעך.

זעהט איהר שוין איצט, מאַדאַם, אַז איהר דאַרפט מיינע שריפטען לעזען, ווייל זיי בעווייזען גאָט'ס גנאָד און באַרמהערציגקייט, איך שרייב מיט בלינדען צוטרויען אויף זיין גרויסער קראַפט, אין דער הינזיכט בין איך אַ עכט קריסטליכער שריפטשטעלער, און אין אמת'ען גערעדט, וועהרענד איך הויב אָן איצט צו שרייבען די דאָזיגע געגענווערטיגע פּראַזע, ווייס איך נאָך נישט, ווי איך וועל זי ענדיגען און וואָס איך דאַרף אייגענטליך זאָגען, און איך פערלאָז מיך דערין אויפ'ן ליעבען גאָט. און ווי וואָלט איך דען געקאָנט שרייבען אָהן אַזאַ פרומען בטחון: אין מיין צימער שטעהט איצט דאָס יונגעל פון לאַנגהאָפּ'ס דרוקעריי און וואַרט אויף מאַנוסקריפּט, דאָס וואָרט, קוים ווי עס ווערט געבאָרען, וואַנדערט וואַרעם און נאַס אין דער פּרעסע אַריין, און דאָס, וואָס איך טראַכט און פיהל אין דעם דאָזיגען אויגענבליק, קאָן שוין מאָרגען צו מיטאָג זיין מאַקולאַטור.

עס רעדט זיך אייך, מאַדאַם, גאַנץ לייכט, ווען איהר דערמאָהנט מיך אָן האָראַץ'ס כלל „נאָנום פּרעמאַטור אין אַננום". דער דאָזיגער כלל, אַזוי ווי פיעל אַנדערע פון דעם סאָרט, קאָן זעהר גוט זיין אין דער טעאָריע, נאָר אין דער פּראַקטיק טויג ער נישט. ווען האָראַץ האָט דעם מחבר געגעבען דעם דאָזיגען בערירהמטען כלל, צו לאָזען

ליעגען זיין ווערק נײַן יאָהר אין פולט, האָט ער איהם אין דער זעלבער צייט געדאַרפט געבען אויך אַ רעצעפּט, ווי אַזוי מען קאָן אָבלעבען נײַן יאָהר אָהן עסען. ווען האָראַץ האָט אויסגעטראַכט דעם דאָזיגען כלל, איז ער אַוודאי געזעסען בײַם טיש פון אַ מעצענאַס און האָט געגעסען טרוט-הענער מיט לאָקשען, פּאַאַנענפודינג אויף אַ גוטער זופּ, לערכען-פולקעלעך מיט טעלטאָווער ריבעלעך, צונגען פון פּאַוועס, אינדישע פויגעל-נעסטער און גאָט ווייס וואָס נאָך דערצו, און אַלץ אומזיסט. נאָר מיר, מיר אונגליקליכע, וועלכע זענען שפּעט געבאָרען געוואָרען, מיר לעבען אין אַנאַנדער צייט, אונזערע מעצענאַטען האָבען גאַנץ אַנדערע פּרינציפּען, זיי מיינען, אַז מחברים און מיספּעלען געראָטען צום בעסטען, ווען זיי ליעגען אַ געוויסע צייט אויפ'ן שטרוי, זיי מיינען, אַז די דאָזיגע הינד טויגען נישט אויף דער יאַגד פון געדאַנקען און בילדער, אויב זיי ווערען צו דיק געפּאַשעט, אַח! און פּאַשען זיי שוין יאָ אַמאָל אַ אָרעמען הונד, אַזוי איז עס דער נישט-ריכטיגער, וועלכער פערדיענט אַמוועניגסטענס די ברעקלעך, צום בײַשפּיעל דער דאַכס, וועלכער לעקט די האַנד, אָדער דער קליינינקער באָלאָניעזער, וועלכער ווייס ווי זיך צו בע-האַלטען אין דעם שמעקעדיגען שוים פון דער הויז-דאַמע, אָדער דער געדולדיגער פּודעל, וועלכער האָט געלערנט אַ ברויט-וויסענשאַפט און קאָן עפּעס ברענגען צו טראָגען און אויך טאַנצען און פויקען.— ווערענד איך שרײַב דאָס דאָזיגע, שטעהט הינטער מיר מײַן קליינער מאָפּס און בילט— שווײַג נאָר, פרײַנד, דיך האָב איך נישט געמיינט, וואָרום דו ליעבסט מיך און בעגלייטסט דײַן העררן אין נויט און גע-פאַהר און דו וועסט שטאַרבען אויף זײַן קבר, אויך אַזוי טרײַ ווי טייל אַנדערע דײַטשע הינד, וועלכע, זײַענדיג פערשטויסען אין דער פרעמדס, ליעגען זיי פאַר דײַטשלאַנדס טויערן און הונגערן און וואָיען— ענטשולדיגט מיר, מאַדאַם, וואָס איך בין אַביסעל אַראָב אין אַ זײַט, כדי מײַן אָרעמען הונד צו געבען אַ עהרען-ערקלערונג, איצט קעהר איך צוריק צו האָראַצ'ס כלל און צו דעם, ווי מען קאָן איהם נישט אויסניצען אין נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט, ווען די פּאָע-טען קאָנען זיך נישט בעגעהן אָהן דער פאַרטוך-סטיפּענדיע פון דער מוזע — בנאמנות, מאַדאַם, זיי קאָנען נישט אויסהאַלטען אפילו קיין 24 שעה און בפרט נאָך נײַן יאָהר, מײַן מאָגען האַלט וועניג זאַך פון אונשטערבליכקײַט, איך האָב עס מיר שוין איבערלעגט,

איך וויל גאַר ווערען האלב אונשטערבליך נאָר גאַנץ זאַט, און אויב וואָלטער וואָלט וועלען אַוועקגעבען דרייהונדערט יאָהר פון זיין עבּיגען רוהם פאַר איין גוטע פערדויאונג פון עסען, אַזוי בין איך בע־רייט אַוועקצוגעבען נאָך אַמאָל אַזוי פיעל פאַר'ן עסען גופא. אַח! און וואָס פאַר אַ שענע, בליהענדע עסענוואַרג עס געפינט זיך אויף דער וועלט! דער פילאָזאָף פאַנגלאָז האָט רעכט: עס איז די בעסטע וועלט! נאָר אין דער דאָזיגער בעסטער וועלט, מוז מען האָבען געלד. געלד אין קעשענע און נישט מאַנוסקריפּטען אין פּולט. דער ווירט פון „קעניג פון ענגלאַנד", דער העהר מאַרר, איז אַליין אַ שריפט־שטעלער און ווייס אויך האָראַץ'ס כּלל, נאָך איך רעכען נישט, אַז אויב איך וואָלט וועלען אויספיהרען דעם דאָזיגען כּלל, זאָל ער מיר געבען ניין יאָהר צו'ם עסען.

אין אמת'ען גערעדט, פאַרוואָס טאַקי זאָל איך איהם אויס־פיהרען? איך האָב אַזוי פיעל גוטע זאַכען צו שרייבען, אַז איך דאַרף נישט אַזוי לאַנג וואַרטען. כּל זמן מיין האַרץ איז פול מיט ליעבע און דער קאָפּ פון מיינע אַרומיגע מענשען איז פול מיט נאַרישקייט, וועט מיר נישט אויספעהלען קיין שטאָף צו שרייבען. און מיין האַרץ וועט שטענדיג ליעבען, כּל זמן עס וועלען זיין פרויען; ווערט עס קאַלט פאַר איינער, אַזוי וועט עס גלייך אויפגליהען פאַר אַ צווייטער; אַזוי ווי אין פראַנקרייך שטאַרבט קיינמאָל נישט דער קעניג, אַזוי שטאַרבט אויך קיינמאָל נישט די קעניגין אין מיין האַרצען, און אַזוי הייסט עס: די קעניגין איז טויט, עס לעבע די קעניגין! אויף דעם זעלבען אופן וועט אויך די נאַרישקייט פון די אַרומיגע מענשען קיינמאָל נישט אויסשטאַרבען. וואָרום עס איז דאָ נאָר איין און איינציגע קלוגשאַפט, און די דאָזיגע קלוגשאַפט האָט אירע בעשטימטע גרענעצען; נאָר עס זענען דאָ טויזענדער נאַרישקייטען, וועלכע מען קאָן זיך גאָרנישט פאָרשטעלען. דער געלעהרטער קאַזואיסט און זעעל־וואַרגער שופּ זאָגט זאָגאַר: „אין דער וועלט זענען פערהאַן מעהר נאַראָנים ווי מענשען—"

זעה אַיין אין שופּ'ס לעדר־רייכע שריפטען, ז. 1121.

בעקלערט מען זיך, אַז דער גרויסער שופּיוס האָט געוואָהנט אין האַמבורג, אַזוי זעהט מען איין, אַז די דאָזיגע סטאַטיסטישע מיטטיילונג איז נישט קיין גוזמא. איך געפין מיך אין דעם זעלבען אָרט, און איך קאָן זאָגען, אַז איך פיהל מיך אויסגעצייכענט,

װען איך בעקלער זיך, אַז די דאָזיגע אַלע נאַראָנים, װעלכע איך זעה דאָ, קאָן איך אויסניצען אין מײַנע שריפטען, זײ זענען באַרעה האָנאָראַר, באַרעס געלד. איך געפין מיך איצט פשוט אין אַ שמאַליץ-גרוב. גאָט האָט מיך געבענשט, די נאַראָנים זענען הײַנטיגס יאָהר גאַנץ בעזונדערס געראָטען, און אַזוי װי אַ גוטער װירט בענוץ איך נאָר גאַנץ װעניג פון זײ, קלײַב מיר אויס פון זײ די פעטסטע און לאָז זײ אויף שפעטער. מען זעהט מיך אָפט אויפ'ן שפּאַציר און מען זעהט מיך אַ לוסטיגען, אַ פרעהליכען. אַזוי װי אַ רײַכער סוחר, װעלכער דרעהט זיך אַרום צװישען די קאַסטענס, פעסער און פעקלעך פון זײַן סחורה-לאַגער, רײַבענדיג די הענד מיט פערגעניגען, אַזוי דרעה איך מיך אַרום צװישען מײַנע מענשען. איהר זענט אַלע מײַנע! איהר זענט מיר אַלע גלײַך טײַער, און איך ליעב אײַך װי איהר אַלײן ליעבט אײַער געלד, און דאָס איז אַ גרויסע זאַך. איך האָב געמוזט הערצליך לאַכען, װען איך האָב נישט לאַנג געהערט, װי אײנער פון מײַנע מענשען האָט זיך אויסגעדריקט מיט זאָרג, אַז ער װײס נישט, פון װאָס איך װעל אַמאָל לעבען — און דאָך איז ער אַלײן אַזאַ גרויסער נאַר, אַז פון איהם אַלײן װאָלט איך שוין געקאָנט לעבען, אַזוי װי פון אַ גרויסען קאַפּיטאַל. נאָר עס גיעבט אויך אַ נאַר, װעלכער איז פאַר מיר נישט נאָר באַרעס געלד, נאָר דאָס באַרע געלד, װאָס איך קאָן פון איהם אַרויסשרײַבען, האָב איך שוין לאַנג בעשטימט צו עפּעס אַ צװעק. אַזוי צום בײַשפּיעל, פאַר אַ געװיסען, גוט-אויסגעבעטענעם דיקען מיליאָנ-נאַר װעל איך מיר קויפען אַ געװיסען, גוט-אויסגעבעטענעם שטוהל, װעלכען די פראַנצויזינס רופען אָן „שעז פערסע". פאַר זײַן דיקע מיליאָנ-נאַרין קויף איך מיר אַ פערד. װען איך זעה דעם דיקען — אַ קעמעל קאָן גיכער אַנ-קומען אין גן-עדן, אײדער דער דאָזיגער מענש װעט אַדורכגעהן דורך אַ לאָך פון אַ נאָדעל — װען איך זעה דעם דאָזיגען דיקען, װי ער װאַקעלט זיך אויפ'ן שפּאַציר, אַזוי װערט מיר אונגעהויער גוט אויפ'ן האַרצען; האָטש איך בין איהם גאָר אונבעקאַנט, דאָך גריס איך איהם נישט װילענדיג און ער גריסט מיך צוריק אַזוי הערצליך, אַזוי אײַנלאַדענד, אַז איך װאָלט אויפ'ן זעלבען אָרט שוין געקאָנט אויסניצען זײַן גוטסקײַט, און דאָך פאַל איך אַרײַן אין פערלעגענהײַט צוליעב די פיעל געפוצטע מענשען, װעלכע געהען גראַדע פערבײַ. זײַן פרוי איז גאָר נישט קײַן שלעכטע פרוי — זי

האָט אפילו נאָר איין און איינציג אויג, נאָר דערפאַר איז דאָס
דאָזיגע אויג נאָך גרינער, איהר נאָז איז אַזוי ווי דער טורעם,
וואָס קוקט אַרוים אויף דמשק, איהר בוזעם איז גרויס ווי דער ים,
און עס פלאַטערען דערויף אַלערליי בענדער, אַזוי ווי פלאַגען פון
שיפען, וועלכע זענען אין דעם דאָזיגען ים־בוזעם אָנגעלאָבען — מען
בעקומט די ים־קראַנקהייט שוין ווי מען קוקט זיך נאָר צו דערצו—
איהר נאַקען איז גאָר שען און פעט־געוועלבט ווי אַ— דאָס פער־
גלייכענדע בילד געפינט זיך עטוואָס טיפער אונטען — און ביי דער
פיילכען־בלויער גאַרדינע, וועלכע בעדעקט דאָס דאָזיגע פערגלייכענדע
בילד, האָבען אוודאי טויזענד און ווידער אַמאָל טויזענד זיידען־
ווערעמלעך זייער גאַנץ לעבען איינגעשפּאָנען. זעהט איהר שוין,
מאַדאַם, וואָס פאַר אַ פערד. איך וועל מיר איינקויפען! בעגעגענט
מיך די פרוי אויפ'ן שפּאַציער, אַזוי פרעהט מיך פשוט דאָס האַרץ,
מיר דוכט, אַזוי ווי איך וואָלט זיך שוין געקאָנט אויפזעצען, איך
קנאַק מיט דער בייטש, איך שנעל מיט די פינגער, איך שנאָלץ מיט
דער צונג, איך מאַך מיט די פיס אַלערליי רייטער־בעוועגונגען —
האָפּ! האָפּ! — בור! בור! — און די ליבע פרוי קוקט מיך אָן
מיט אַזוי פיעל גייסט, מיט אַזוי פיעל פערשטאַנד, וואָס איך מיין,
זי הירזשעט מיט'ן אויג, זי שפּרייט פאַנאַנדער די נאָז־לעכער, זי
קאָקעטירט מיט דער גרושיוועז, זי גאַלאָפּירט, הויבט אָן פלוצלונג
צו געהן פאַמעלעך — און איך שטעה דאַן מיט צונויפגעלעגטע
אָרעמס, און קוק זיך צו צו איהר מיט פערגעניגען, און איך בין
זיך מישב, ווי עס וועט בעסער זיין אויף איהר צו רייטען, צי זאָל
איך איהר געבען אַ ענגלישען אָדער אַ פּוילישען זאָטעל — א. א.
וו.— מענשען, וועלכע זעהען מיך דעמאָלט שטעהענדיג, בעגרייפען
גאָרנישט, וואָס עס געפעלט מיר אַזוי ביי דער דאָזיגער פרוי.
לאַנגע ציינגער האָבען שוין איהר מאַן געוואָלט בעאונרוהיגען און
האָבען איהם געגעבען וואונקען, אַז איך בעטראַכט זיין צווייטע העלפט
מיט די אויגען פון אַ ממזר. נאָר מיין עהרליכע, ווייך־לעדערנע
„שעז פערסע" זאָל האָבען געענטפערט, אַז ער האַלט מיך פאַר אַ
אונשולדיגען, זאָגאַר אַביסעל שעמעוודיגען יונגען מאַן, וועלכער קוקט
זיך צו איהם צו מיט אַ געוויסען אינטערעס, ווי אַ מענש, וואָס פיהלט
די בעדערפניש, זיך מיט איהם נעהנטער צו פערבינדען, און דאָך
האַלט ער זיך אָב צוריק מיט אַ רויט־ווערענדע שעמעוודיגקייט. מיין

איידעלעם פערד מיינט פערקעהרט, אז איך האב א פרייען, נישט געצוואונגענעם געמיט פון א ריטער, און מיין בעגריסונג און מיין העפליכקייט בעווייזען נאר, אז איך וואלט וועלען אמאל איינגעלאדען װערען צו זיי אויף א מיטאג—

זעהט איהר שוין, מאדאם, איך קאן אלע מעושען אויסניצען, און דער אדרעס-קאלענדאר איז אייגענטליך מיין הויז-פערמעגען. איך קאן דעריבער אויך קיינמאל נישט ווערען באנקראט, װארום מיינע בעלי-הובות אליין וואלט איך געקאנט פערוואנדלען אין א קוואל פון פערדיענסט. אויסערדעם, ווי איך האב געזאגט, לעב איך זעהר עקאנאמיש, אונגעהויער עקאנאמיש, צום ביישפיעל, װעהרענד איך שרייב דאס דאזיגע, זיץ איך אין א דונקעלער, בעטריבטער שטוב אויף דער אומעט-שטראסע — נאר איך פערטראג דאס גערן, װען איך וואלט נאר וועלען, וואלט איך דאך געקאנט זיצען אין שענסטען גארטען, אויך אזוי גוט ווי מיינע פריינד און געליעבטע; איך וואלט נאר געדארפט רעאליזירען מיינע שנאפס-קליענטען. די דאזיגע לעצטע, מאדאם, בעשטעהען פון פערדארבענע פריזערען, אראבגעקומענע שדכנים רעסטאראטארען, וועלכע האבען שוין נישט אליין וואס צו עסען, זיי אלע זענען קבצנים, וועלכע וויסען ווי צו טרעפען אין מיין וואהנונג, און פאר א גוט טרינק-געלד קאנען זיי מיר דערצעהלען די סקאנדאלעזע חראניק פון זייער שטאדט-פיערטעל — מאדאם, איהר וואונדערט זיך, פאר וואס איך ווארף נישט ארוים אזעלכע לייט אין מאל פאר אלע מאל הינטער דער טהיר? — וואס רעדט איהר, מאדאם! די דאזיגע מענשען זענען מיינע בלומען. איך וועל זיי אמאל בעשרייבען אין א שענעם בוך, וואס פאר זיין האנאראר וועל איך מיר קויפען א גארטען, און מיט זייערע רויטע, געלע, בלויע און פערשידענפארביג געשפרענקעלטע געשיכטעס ערשיינען זיי מיר שוין איצט אזוי ווי בלומען פון דעם דאזיגען גארטען. וואס געהט עס מיך אן, וואס פרעמדע נעזער בעהויפטען, אז די דאזיגע בלומען שמעקען נאר אזוי ווי קימעל, טאבאק, קעז און פערדארבענהייט! מיין אייגענע נאז, דער קוימען פון מיין קאפ, אין וועלכען די פאנטאזיע שטייגט ארויף און אראב אלס קוימענקעהרער, פערזיכערט פערקעהרט, אז זי שמעקט פון יענע מענשען נאר דעם ריח פון ראזען, זשאסמינען, פיילכען, נעלקען, פיאלען — א, ווי בעקוועם וועל איך מיר אמאל אין א שענעם פריהמארגען זיצען אין מיין גארטען, און זיך צו הערען

צו'ם געזאַנג פון די פויגעל, און וואַרעמען די גלידער אָן דער ליעבער זון, און איינאָטמען דעם פרישען אָטעם פונ'ם גרינס, און קוקענדיג אויף די בלומען וועל איך מיך דערמאָהנען אָן די אַלטע קבצנים;

דערווייל אָבער זיץ איך נאָך אויף דער דונקעלער אומעט־שטראַסע אין מיין דונקעלען צימער און בענוגען מיך אויפצוהענגען אין מיטען פון דעם זעלבען צימער דעם גרעסטען אָבסקוראַנט*) פון לאַנד — „נאָר צי דען וועט אייך דערפון ליכטיגער ווערען?" — אַזוי וויַיזט עס אויס, מאַדאַם, — דאָך פערשטעהט מיך נישט פאַלש, איך הענג נישט אויף דעם מענשען אַליין, נאָר די קריסטאַ[illegible]ג לאָמפּ, וואָס איך וועל קויפען פאַר'ן האָנאָראַר, וואָס איך וועל בעקומען פאַר דער בעשרייבונג וועגען איהם. דערווייל אָבער רעכען איך, אַז עס וואָלט געווען נאָך בעסער, און עס וואָלט אין גאַנצען לאַנד פלוצלונג העל געוואָרען, ווען מען זאָל די אָבסקוראַנטען טאַקי אין אמת'ן אויפהענגען. נאָר קאָן מען די דאָזיגע מענשען נישט הענגען, אַזוי מוז מען זיי בראַנדמאַרקען**). איך רעד דאָס ווידער מיט מליצה, איך בראַנדמאַרק אין דער פאָרשטעלונג. נאַטירליך, הערר פאָן וויַיס — ער איז וויַיס און אויסגעבלעקט ווי אַ ליליע — האָט זיך געלאָזט וויַיס מאַכען, ווען איך וואָלט אין בערלין דערצעהלט, אַז ער איז ווירקליך געבראַנדמאַרקט; דער נאַר האָט זיך דעריבער גע־לאָזט בעקוקען פון דער נאַטשאַלסטוואָ און בעקומען אַ שריפט, אַז אויף זיין רוקען איז נישט אַרויסגעדריקט קיין שטעמפּעל, און דעם דאָזיגען שיין בעטראַכט ער ווי אַ דיפּלאָם, וועלכער מוז איהם געבען איינטריט אין די בעסטע געזעלשאַפט, און ער וואונדערט זיך, ווען מען וואַרפט איהם דאָך אַרויס, און איצט בייזערט ער זיך און שילט מיך אָרעמען מענשען, און וויל מיך דערשיעסען צו'ם טויט מיט אַ אָנגעלאָדענעם פּיסטאָלעט, וואו ער וועט מיך נאָר טרעפען — און וואָס רעכענט איהר, מאַדאַם, וועל איך טהון דאַגעגען? מאַדאַם, פאַר דעם דאָזיגען נאַר, ד. ה. פאַר דעם האָנאָראַר, וואָס איך וועל פון איהם אַרויסשרייבען, קויף איך מיר אַ גוטע פאַס רידעסהיימער רהיינוויין. איך דערמאָהן דאָס אייך, כדי איהר זאָלט נישט מיינען, אַז ווייל איך פרעה מיך מיט זיין אונגליק זעה איך אַזוי לוסטיג אויס, ווען איך

---

*) אָבסקוראַנט — געגנער פון בילדונג, אנהענגער פון פינסטערניש.

**) בעצייכנען מיט אַ פייערדיגען סימן, ווי מען טהוט ביי פערברעכער.

בעגעגען דעם הערר פאן ווייס אויף דער גאס. ווירקליך, מאדאם, איך זעה אין איהם נאר מיין ליעבען רידעסהיימער; ווי איך דערזעה איהם נאר, אזוי ווערט מיר שמעקעדיג און אנגענעהם אויפ'ן הארצען, און נישט ווילענדיג הויב איך אן צו טרילערן: „צו'ם רהיין, צו'ם רהיין, דארט וואקסען אונזערע וויינטרויבען—" „דאס דאזיגע בילד איז בעצויבערנד שען—" „א ווייסע דאמע——" מיין רידעסהיימער קוקט דעמאלט אוים זעהר זויער, און מען קאן מיינען, אז ער בעשטעהט נאר פון גיפט און גאל—נאר איך פערזיכער אייך, מאדאם, דאס איז וואוילער וויין; און געפינט זיך אפילו אויף איהם נישט דער בעשטעטיגונגס-צייכען, דאך ווייס דער קענער ווי דאס צו שעצען, איך וועל דאס דאזיגע פעסעל צאפען מיט גרויס שמחה, און אויב עס וועט געאירען צו שטארק און עס וועט אויף א געפעהרליכען אופן וועלען צעשפרינגען, אזוי וועט עס בעפעסטיגט ווערען מיט אייניגע אייזערנע רייפען.

זעהט איהר שוין, מאדאם, פאר מיר דארפט איהר גאר נישט זארגען. איך קאן זיך צו אלץ צוקוקען רוהיג אויף דער וועלט. גאט האט מיך געבענשט מיט ערדישע גיטער, און האט ער מיר דעם וויין אין קעלער נישט גאנץ בעקוועם צוגעשטעלט, האט ער מיר דאך ערלויבט צו ארבייטען אין זיין וויינגארטען, איך דארף נאר די וויינטרויבען לעזען, קעלטערן, פרעסען, און איך האב דאן די קלארע גאטעס מתנה; און פליהען מיר נישט די נאראנים געבראטענערהייד גלייך אין מויל אריין, נאר זיי לויפען מיר געוועהנליך אקעגען רויה און אבגעשמאקט, אזוי ווייס איך דאך ווי זיי ארומצודרעהען אויפ'ן שפיז, ווי זיי צו שמארען און פעפערען אזוי לאנג, ביז זיי ווערען צייטיג און מען קאן זיי געניסען. איהר זאלט זעהן, מאדאם, ווי איהר וועט זיין צופריעדען, ווען איך וועל אמאל מאכען א גרויסען מאהלצייט. מאדאם, איהר מוזט מיין קיך לויבען. איהר וועט מוזען מודה זיין, אז איך קאן מיינע סאטראפען אויך אזוי פראכטפול בעדיענען, ווי אמאל דער קעניג אחשורוש, וועלכער איז געווען א מלך פון הודו ביז כוש און האט געהערשט איבער הונדערט און זיעבען און צוואנציג מדינות. גאנצע העקאטאמבען פון נאראנים וועל איך אנשעכטען. יענער גרויסער שנאפס-ליעב-האבער, וועלכער, ווי אמאל יופיטער, סטארעט זיך אין א געשטאלט פון א אקס צו ווערען בערידהמט אין איראפע, וועט פאר מיין טיש צושטעלען דעם

אָקסען־בראַטען; אַ טרויעריגער טראַגעדיען־פּאָעט, וועלכער האָט אויף די ברעטער, וואָס בעדייטען אַ טרויעריגע פּערסישע מלוכה, אונז געוויזען אַ טרויעריגען אַלעקסאַנדער, וואָס אין זיין בילדונג האָט זיך קיין אַריסטאָטעלעס נישט בעטייליגט, דער דאָזיגער וועט פאַר מיין טיש צושטעלען אַ אויסגעצייכענטען הזיר־קאָפּ, ווי געוועהנליך זויער־זיס שמייכלענדיג, מיט אַ קיילעכדיג שטיקעל ציטרין אין מויל און בעדעקט מיט לאָרבער־בלעטער, אַ דאַנק דער קעכין, וואָס פערשטעהט גוט די קונסט; דער זינגער פון די קרעלען־ליפּען, שוואַנען־העלער, שפּרינגענדע שנעע־בערגעלעך, וויבעלעך, מעדעלעך, קושעלעך און אַטערסאָלעך, דאָס מיין איך דעם הערר קלוירען, אָדער ווי די פרומע בערנאַרדינערינען אויף דער פריעדריכשטראַסע רופען איהם: „פּאָטער קלוירען! אונזער קלוירען!" דער דאָזיגער עכט שטעלט מיר צו די אַלע יענע געריכטען, וועלכע ער ווייס אַזוי פיין צו בעשרייבען אין זיין יעהרליכען טאַשען־באָרדעלכעל מיט דער פאַנטאַזיע פון אַ נאַשערקע אַ קאַמער־יונג־פרוי, און ער גיעט אונז נאָך צו אַ גאַנץ בעזונדערע עקסטראַ־שיסעלע מיט אַ סעלערי־געמיזעלע, „פון וועלכען עס קאָן אַ מענשען דאָס הערצעלע פאַר ליבע אויפציטערן!" — אַ קלוגע, דאַרע הויפדאַמע, וואָס פון איהר קאָן מען געניסען נאָר דעם קאָפּ, וועט אונז צושטעלען אויך אַזאַ מין גע־קעכץ, דאָס הייסט שפּאַרגעל: און עס וועט נישט פעהלען קיין געטינגער וואורשט, האַמבורגער רויכפלייש, פּאָמערשע גענזענע ברוסט, אָקסענע צונגען, געדעמפּטע קאַלבס־געהירען, רינדסמויל, שטאָקפיש, און אַלערליי סאָרטען זשעלע, בערלינער פּיינקוכענס, וויענער טאָרטען, קאָנפיטורען—

מאַדאַם, איך האָב מיר שוין אין געדאַנקען דעם מאָגען פער־דאָרבען! האָפּט דער טייוועל אַזעלכע פּרעסעריי! איך קאָן נישט פיעל פערטראָגען. מיין פערדויאונג איז שלעכט. דער הזיר־קאָפּ ווירקט אויף מיר ווי אויף דאָס איבעריגע דייטשע פּובליקום — איך מוז באַלד דערנאָך עסען אַ ווילבאַלד־אַלעקסיס־סאַלאַט, וועלכער רייניגט דורך — אָ! דער אונגליקליכער הזיר־קאָפּ מיט דער נאָך אונגליקלי־כער זופּ, וועלכע שמעקט נישט גריעכיש, נישט פּערסיש, נאָר ווי טהעע מיט גרינעם זייף — רופט מיר מיין דיקען מיליאָן־נאַר!

קאַפּיטעל XV.

מאַדאַם, איך בעמערק אַ לייכטען וואָלקען פון אומעט אויף אייער שענעם שטערן, און אידר ווייזט מיר אוים צו פרעגען, צי איז עס נישט אונרעכט, וואָס איך בעגעה זיך אויף אַזאַ אופן מיט די נאַראָנים, איך שטעק זיי אויף אַ שפּיז, צעהאַק זיי, בעשמיר זיי מיט שמאַלץ, און פיעל פון זיי שעכט איך זאָגאַר, האָטש איך מוז זיי לאָזען ליגען אונבערידרט, און איצט ווערען זיי צום רויב פאַר די שאַרפע שנאָבלען פון די שפּאַס-פויגעל, ווערהרענד די אלמנות און יתומים קלאָגען און יאָמערן—

מאַדאַם, אָט אַזוי פירט זיך עס בשעת אַ מלחמה! איך וועל אייך שוין איצט דעם גאַנצען סוד אויסזאָגען: איך אַליין בין אפילו נישט פון די קלוגע, נאָר איך בין צוגעשטאַנען צו דער דאָזיגער פּאַרטיי, און זייט 5588 יאָהר פיהרען מיר אַ מלחמה מיט די נאַראָנים. די נאַראָנים האַלטען, אַז מיר בעליידיגען זיי, און זיי פערזיכערען, אַז אין דער וועלט איז פאַרהאַן נאָר איין בעשטימטע מעסטעל קלוגשאַפט, און דאָס דאָזיגע גאַנצע מעסטעל קלוגשאַפט האָבען איצט אַוועקגעגזלט די קלוגע, איין גאָט ווייס ווי אַזוי! און עס איז פּשוט שרעקליך צו זעהן, ווי אָפט האָט איין און איינציגער מענש פאַר זיך צוגענומען אַזוי פיעל קלוגשאַפט, אַז זיינע ברידער די בירגער און דאָס גאַנצע לאַנד זענען צוליעב איהם אינגאַנצען געוואָרען פערנאַרישט. דאָס איז איין געהיימע סבה פון דער מלחמה, און די מלחמה איז פּשוט אויף טויט און אויף לעבען. די קלוגע ווייזען זיך אַרויס, ווי געוועהנליך, אַלס די רוהיגסטע, מעסיגסטע און קליגסטע, זיי זיצען שטאַרק בעפעסטיגט אין זייערע אַלט-אַריסטאָטעלישע ווערק, האָבען פיעל שוץ, אויך פיעל מוניציע, וואָרום זיי האָבען דאָך אַליין ערפונדען דעם פולווער, און פון צייט צו צייט וואַרפען זיי גוט-בעוויזענע באָמבעס צווישען זייערע פיינד. נאָר ליידער זענען די דאָזיגע פיינד צו פיעל, און זייער געשריי איז גרויס, און טאָג-טעגליך מאַכען זיי אָן אַ לאַרעם. זייערע מלחמה-ליסטעס זענען אָפט זעהר היטרע צוזאַמענגעשטעלט. איינציגע הויפּט-לייט פון דער גרויסער אַרמעע היטען זיך אפילו מודה צו זיין די געהיימע סבה פון דער מלחמה. זיי האָבען געהערט, אַז אַ בעקאַנטער פאַלשער מענש, וועלכער איז אין זיין

פאלשקייט אזוי וויט דערגאנגען, דאס ער האט ענדליך געשריבען אפילו פאלשע מעמוארען, ד. ה. פושע האט זיך געהאט אויסגעדריקט: די ווערטער זענען געמאכט געווארען כדי צו בעהאלטען אונזערע געדאנקען; און איצט מאכען זיי אן פיעל ווערטער, כדי צו בעהאלטען, אז זיי האבען בכלל נישט קיין געדאנקען, און זיי האלטען לאנגע רעדעס, און שרייבען דיקע ביכער, און הערט מען די רעדען, אזוי לויבען זיי די קוועלע פון די געדאנקען, וועלכע איז נאר אליין אימשטאנד צו מאכען גליקליך, ד. ה. די קלוגשאפט, און זעהט מען זיי, אזוי האבען זיי צו טהון נאר מיט מאטעמאטיק, לאגיק, סטאטיסטיק, מאשינען-פערבעסערונג, בירגערגייסט, שטאהל-פאשע א. א. וו. — און אזוי ווי די מאלפע ווערט אלץ לעכערליכער, וואס מעהר זי ווייזט זיך ארויס עהנליכער צו מענשען, אזוי ווערען אויך יענע נאראנים אלץ לעכערליכער, וואס קליגער זיי פיהרען זיך אויף. אנדערע דויפט-לייט פון דער גרויסער ארמעע זענען אפענהערציגער און זענען מודה, אז זייער קלוגשאפטס-טייל איז גראדע א גאנץ קליינינקער, אז זיי קאנען פיליכט גאר נישט ארויסבעקומען פון דער קלוגשאפט, דערווייל אבער קאנען זיי נישט אנדערש, נאר מוזען פערזיכערען, אז די קלוגשאפט איז זעהר זויער און אין אמת'ן האט זי נישט קיין גרויסען ווערט. דאס איז אפשר אמת, נאר צום אונגליק האבען זיי נישט אפילו אויף אזוי פיעל פערשטאנד, וויפיעל מען דארף האבען כדי דאס צו בעווייזען. דעריבער נעהמען זיי אן אלערליי מיטלען, זיי ענטדעקען אין זיך נייע קרעפטען, זיי ערקלערען, אז אזעלכע מיטלען האבען אויך אזא ווירקונג ווי די קלוגשאפט, און אין געוויסע נויטפאלען — נאך א גרעסערע ווירקונג, צ. ב. דאס געמיט, דער גלויבען, די בעגייסטערונג א. ז. וו., און מיט די דאזיגע סוראגאטען*) פון קלוגשאפט, מיט דער דאזיגער ציבעלעס-קלוגשאפט טרייסטען זיי זיך. מיך אונגליקליכען האבען זיי אבער גאר בעזונדערס פיינד, ווייל זיי פערזיכערען, אז איך בין אמאל געווען איינער פון זיי, אז איך בין א בוגד, א איבערלויפער, וועלכער האט צעריסען די הייליגסטע באנדען, און איצט בין איך זאגאר א שפיאן, וועלכער פארשט אויס אין געהיים, וואס זיי, די נאראנים, טהוען אויף,

---

*) סוראגאט — א זאך, וואס דיענט אנשטאט אנ'אנדער זאך.

כדי נאָכדעם אָבצולאַכען פון זיי פאַר מיינע נייע חברים, און איך בין אויף אַזוי פיעל נאַריש, אַז איך זעה אפילו נישט איין, אַז די דאָזיגע חברים לאַכען אין דער זעלבער צייט פון מיר אַליין און וועלען מיך קיינמאָל נישט האַלטען פאַר זייער גלייכען — און דערין זענען די נאַראָנים פאָלשטענדיג גערעכט.

עס איז אמת, יענע האַלטען מיך נישט פאַר זייער גלייכען, און אָפט לאַכען זיי פון מיר אין די פויסטען. איך וויים דאָס גאַנץ גוט, נאָר איך מאַך זיך נישט וויסענדיג. מיין האַרץ בלוטעט דאַן אין מיר, און ווען איך בין אַליין, רינען דערויף אַראָב מיינע טרעהרען. איך וויים דאָס זעהר גוט, אַז מיין פּאָזיציע איז אונ־ניאַטירליך; אַלץ, וואָס איך טהו, איז פאַר די קלוגע אַ נאַריש־קייט און פאַר די נאַראָנים אַ שרעק. זיי האָבען מיך פיינד, איך פיהל, די אמת עס איז דאָס שפּריכוואָרט: „שטיין איז שווער און זאַמד איז אַ לאַסט, נאָר דער צאָרן פון נאַראָנים איז שווערער פון זיי ביידע". און זיי האָבען מיך פיינד נישט אונגערעכט. עס איז פאָל־שטענדיג אמת, אַז איך האָב צעריסען די הייליגע באַנדען, צוליעב גאָט און גערעכטיגקייט האָב איך געמוזט בלייבען לעבען און שטאַרבען צווישען נאַראָנים. און אַה! מיר וואָלט צווישען די דאָזיגע מענשען אַזוי גוט געווען! ווען איך וואָלט וועלען צוריקקעהרען צו זיי, וואָלטען זיי מיך נאָך אַלץ אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס. זיי וואָלטען מיר אין די אויגען אַריינגעקוקט, צי קאָנען זיי מיר נישט טהון עפּעס אַ אַנגענעהמע זאַך. זיי וואָלטען מיך יעדען טאָג פערבעטען צום טיש, און אין אָוועט וואָלטען זיי מיך מיטגענומען אין זייערע טהעע־געזעלשאַפטען און קלובען, און איך וואָלט גע־קאָנט מיט זיי שפּיעלען ווהיסט, רויכערן טאַבאַק, פּאָליטיזירען, און וואָלט איך דערביי געגענעצט, וואָלט מען הינטער מיין רוקען געזאָגט: וואָס פאַר אַ שען געמיט! אַ נשמה פול גלויבען! — ערלויבט מיר, מאַדאַם, אָבצוגעבען דערפאַר אַ טרעהר פון ריהרונג — אַה! און איך וואָלט מיט זיי געטרונקען פונש, ביז עס וואָלט אָנגעקומען די אמת'ע בעגייסטערונג, און דאַן וואָלטען זיי מיך אין אַ טראָג־שטוהל געבראַכט צוריק אַהיים, מיך בעזאָרגט מיט מורא, אַז איך זאָל מיך נישט פערקיהלען, און איינער וואָלט מיר שנעל דער־לאַנגט די פאַנטאָפעל, דער אַנדערער — דעם זיידענעם שלאָפראָק, דער דריטער — די ווייסע נאַכט־מיץ, און זיי וואָלטען מיך דאַן

געמאַכט פאַר אַ פּראָפעסאָר עקסטראַאָרדינאַריוס, אָדער פאַר אַ פּרעזידענט פון אַ מיסיאָנערישע געזעלשאַפט, אָדער פאַר אַ אָבער־קאַלקולאַטאָר, אָדער פאַר אַ דירעקטאָר פון רוימישע אויסגראָבונגען, — וואָרום איך וואָלט ווירקליך געווען אַ מענש, וועלכען מען קאָן אויסניצען אין אַלע פאַכען, פון זינט אָן איך קאָן זעהר גוט אונטערשיידען די לאַטיינישע דעלינאַציאָנען פון די קאָניוגאַציאָנען, און נעהם נישט אָן אַזוי לייכט ווי אַנדערע מענשען אַ פּרייסישען שטיוועל פון אַ פּאָסטאַליאָן פאַר אַ עטרוסקישע וואַזע. מיין געמיט, מיין גלויבען, מיין בעגייסטערונג וואָלטען נאָך אויסער דעם געקאָנט ווירקען אין די תפלה־שטונדען זעהר פיעל גוטס, און טאַקי פאַר מיר אַליין; היינט מיין גאָר אויסגעצייכענטער פּאָעטישער טאַלענט וואָלט מיר געקאָנט פערשאַפען זעהר פיעל גוטס ביי הויכע געבורטס־טעג און פערלאָבונגען, און עס וואָלט גאָר נישט שלעכט געווען, ווען איך וואָלט אין אַ גרויסען נאַציאָנאַל־עפּאָס בעזונגען די אַלע יענע העלדען, וועגען וועלכע מיר ווייסען גאַנץ בעשטימט, אַז פון זייערע פערפוילטע קערפּער זענען געקראָכען ווערעם, וועלכע האָבען זיך אויסגעגעבען אַלס זייערע יורשים.

אַ טייל מענשען, וועלכע זענען נישט קיין געבוירענע נאַראָנים און זענען אַמאָל געווען בעגאַבט מיט קלוגשאַפט, זענען צוליעב אַזעלכע גליקען איבערגעגאַנגען צו די נאַראָנים, לעבען ביי זיי אַנ׳אמת לעבען פון דאַרמאָיעדניקעס, די נאַרישקייטען, וואָס צום אָנהויב האָבען זיי זיך נאָך אַלץ געמוזט שטאַרקען כדי זיי אָנצונעהמען, זענען שוין איצט פאַר זיי געוואָרען די צווייטע נאַטור, יאָ, מען דאַרף זיי שוין נישט מעהר בעטראַכטען אַלס צבועקעס, נאָר אַלס אמת׳ע מאמינים. איינער פון זיי, וואָס אין זיין קאָפּ איז נאָך נישט געוואָרען איינגאַנצען קיין זונען־פינסטערניש, ליעבט מיך זעהר, און נישט לאַנג צוריק, ווען איך בין געווען ביי איהם אַליין, האָט ער פערשלאָסען די טהירען און געזאָגט צו מיר מיט אַ ערנסטער שטימע: „אָ נאַר, וואָס דו שפּיעלסט די ראָלע פון אַ קלוגען, און דאָך האָסטו נישט אַזוי פיעל פערשטאַנד, ווי אַ רעקרוט אין זיין מוטערס לייב! צי ווייסטו דען נישט, אַז די גרויסע פון לאַנד דערהויבען נאָר די יעניגע, וועלכע ערנידעריגען זיך אַליין און רידמען זעהר בלוט בעסער ווי זייער אייגען בלוט. און צום סוף פערדאַרבסטו דאָס מיט די פרומע פון לאַנד! צי דען איז עס

דיר אַזוי שווער, צו פערדרעהען די גנאַדוועליגע אויגען, אַריינצושטעקען די גלויביג-פערלעגטע הענד אין די אַרבעל פון ראָק, צו לאָזען אַראָבהענגען דעם קאָפּ ווי אַ גאָטס-שעפּסעלע און צו הזר׳ען אויסענווענדיג אויסגעלערנטע פסוקים פון דער ביבליע! גלויב מיר, קיין הויך-ערלויכטע פערזאָן וועט דיר נישט בעצאָהלען פאַר דיין גאָטלאָזיגקייט, די מענער פון ליעבע וועלען דיך פיינד האָבען, בערעדען און פערפאָלגען, און דו וועסט נישט מאַכען קיין קאַריערע נישט אין הימעל, נישט אויף דער ערד!"

אַח! דאָס אַלץ איז אמת! נאָר איך האָב שוין די דאָזיגע אונגליקליכע תאוה פאַר דער קלוגשאַפט! איך ליעב זי, האָטש זי בעגליקט מיך נישט מיט געגען-ליעבע. איך גיעב איהר אַלץ, און זי פערשאַפט מיר גאָר נישט. איך קאָן זיך פון איהר נישט אָבּרייסען. און אַזוי ווי דער יודישער שלמה המלך האָט אַמאָל אין שיר השירים בעזונגען די קריסטליכע קירכע, און גראַדע אונטער דעם בילד פון אַ שוואַרץ-הג׳וודיגע, ליעבע-גליהענדע מעדעל, כדי דיינע יודען זאָלען דאָס נישט בעמערקען: אַזוי האָב איך אויך אין אונצעהליגע לידער בעזונגען פונקט דעם היפך, דאָס הייסט, די קלוגשאַפט, און גראַדע אונטער דעם בילד פון אַ ווייסער, קאַלטער יונגפרוי, וועלכע ציהט מיך צו און שטויסט מיך אָב, אָט שמייכעלט זי מיר צו, און באַלד בייזערט זי זיך, און ענדליך דרעהט זי זיך גאָר אינגאַנצען אָב פון מיר. דאָס דאָזיגע געהיימניס פון מיין אונגליקליכער ליעבע, וועלכע איך זאָג פאַר קיינעם נישט אויס, גיעט איך, מאַדאַם, אַ מאַסשטאַב צו שעצען מיין נאַרישקייט, איהר זעהט דערפון אַרויס, אַז די דאָזיגע נאַרישקייט איז פון אַ אונגעוועהגליכען סאָרט, און זי טרעט גרויסאַרטיג אַרויס איבער די געוועהנליכע נאַרישע טהאַטען פון די מענשען. לעזט מיין „ראַטקליף", מיין „אַלמאַנזאָר", מיין „לירישעס אינטערמעצאָ"—קלוגשאַפט! קלוגשאַפט! קיין זאַך אויסער דער קלוגשאַפט!—און איהר וועט זיך דערשרעקען איבער די הויכקייט פון מיין נאַרישקייט. מיט די ווערטער פון אַגור, דער זוהן פון יאַקע, קאָן איך זאָגען: „איך בין דער נאַרישסטער, און מענשען-פערשטאַנד איז נישט ביי מיר". הויך איבער דער לופט הויבט זיך דער אייכען-וואַלד, הויך איבער דעם אייכען-וואַלד פליהט דער אָדלער, הויך איבער דעם אָדלער ציהען די וואָלקען, הויך איבער די וואָלקען בליצען די שטערען—מאַדאַם.

ווערט עס נישט צו הויך? איז הייסט עס — הויך איבער די שטערען שוועבען די מלאכים, הויך איבער די מלאכים רוהט — ניין, מאַדאַם, העכער קאָן עס שוין מיין נאַרישקייט נישט ברענגען. זי האָט עס שוין געבראַכט גענוג הויך! עס שווינדעלט איהר פאַר איהר אייגענער ערהאַבענהייט. זי מאַכט מיך פאַר אַ ריעז מיט זיעבען־מיילען־שטיוועל. צו מיטאָג־צייט פיהל איך מיך, ווי איך וואָלט געקאָנט אויפעסען אַלע עלעפאַנטען פון הינדאָסטאַן און מיר אויסשטעכען די ציינער מיט'ן שטראַסבורגער מינסטער; אין אָבענד ווער איך אַזוי סענטימענטאַל, אַז איך וואָלט געקאָנט אויסזופען די מילכשטראַסע פון הימעל, און אפילו נישט קיין קלעהר טהון דערביי, אַז די קליינע פיקס־שטערען קאָנען אַ מענשען בלייבען ליעגען אין מאָגען אונפערדויט; און ביינאַכט הויבט זיך ערשט אָן דער אמת'ער ספעקטאַקעל, אין מיין קאָפּ פערזאַמעלט זיך דאַן אַ קאָנגרעס פון אַלע פעלקער פון דער געגענוואַרט און פון דער פערגאַנגענהייט, עס קומען אשור, מצרים, מדין, פרס, ישראל, פלשתים, פראַנקפורט, בבל, קאַרטאַגען, בערלין, רוים, שפאַרטא, טירקיי, קימעלטירקען — מאַדאַם, עס וואָלט געוואָרען אַ צו גרויסע אריכות, ווען איך וואָלט אייך געוואָלט בעשרייבען די דאָזיגע אַלע פעלקער, לעזט נאָר האָראָדאָטן, ליוויוס'ן, די הודע־און ספענערשע צייטונג, קורציוס'ן, קאָרנעליוס נעפּאָס'ן, דעם „געזעלשאַפטער". איך וועל דערווייל פריהשטיקען, היינטיגען פריהמאָרגען געדט מיר עפּעס נישט אין שרייבען אַזוי פרעהליך, איך בעמערק, אַז דער ליעבער גאָט פערלאָזט מיך — מאַדאַם, איך האָב זאָגאַר מורא, אַז איהר האָט עס בעמערקט נאָך פריהער ווי איך — יאָ, איך בעמערק, אַז די אמת'ע הילף פון גאָט איז נאָך היינט גאָרנישט געקומען צו מיר — מאַדאַם, איך וויל אָנהויבען אַ נייען קאַפּיטעל, און אייך דערצעהלען, ווי איך בין נאָך לע גראַן'ס טויט אָנגעקומען אין גאָדעסבורג.

XVI. קאַפּיטעל

ווען איך בין אָנגעקומען אין גאָדעסבורג, האָב איך מיך ווידער געזעצט צו די פיס פון מיין שענער פריינדין — און נעבען מיר האָט זיך געלעגט איהר ברוינער דאַכס־הונד — און מיר ביידע האָבען אַרויפגעקוקט איהר אין אויג אַריין.

הייליגער גאָט! אין דעם דאָזיגען אויג איז געלעגען די גאַנצע שענקייט פון דער ערד און אַ גאַנצער הימעל איבער דעם. פאַר גליק וואָלט איך געקאָנט שטאַרבען, בשעת איך האָב אין יענעם אויג געקוקט, און וואָלט איך געשטאָרבען, אַזוי וואָלט מיין נשמה אַריינגעפלויגען גלייך אין יענעם אויג אַריין. אָ, איך קאָן יענעם אויג נישט בעשרייבען! — איך וועל שיקען רופען פון דולהויז אַ פּאָעט, וועלכער איז אויס ליעבע משוגע געוואָרען, כדי ער זאָל פון דעם אָבגרונד פון שגעון קאָנען אַרויסבעקומען אַ בילד, מיט וועלכען איך וועל פערגלייכען יענעם אויג — צווישען אונז גערעדט, בין איך אַליין אויך געווען גענוג משוגע, אַזוי אַז איך האָב צו אַזאַ געשעפט נישט געדאַרפט האָבען קיין מיטהעלפער. גוט ד—ן! — זאָגט דערביי אַ ענגלענדער, — ווען זי בעטראַכט אַ מענשען אַזוי גאַנץ רוהיג פון אויבען ביז אונטען, אַזוי ווערען ביי איהם צעשמאָלצען די קופּערנע קנעפּ פון פראַק און אויך דאָס הארץ אינוועניג. — פ—ע! — זאָגט אַ פראַנצויז, — זי האָט אויגען פון גרעסטען קאַליבער, און ווען עס שיעסט אַרויס אַזאַ מין דרייסיג-פונטיגער בליק, קראַח! אַזוי איז מען פערליעבט. דערביי איז געווען אַ אַדוואָקאַט פון מאַינץ מיט אַ רויטען קאָפּ, האָט ער געזאָגט: איהרע אויגען זעהען אויס ווי צוויי טאַסען שוואַרצער קאַפע — ער האָט געוואָלט זאָגען עפּעס זעהר זיסעס, וואָרום ער האָט שטענדיג געוואָרפען אונמענשליך-פיעל צוקער אין זיין קאַפע — שלעכטע פערגלייכען!

איך און דער ברוינער דאַכס-הונד זענען געלעגען שטיל צו די פיס פון דער שענער פרוי, און מיר האָבען געקוקט און געהערט. די איז געזעסען נעבען אַ אַלטען אייז-גרויען סאָלדאַט — אַ ריטערליכע געשטאַלט מיט קווער-ריצען אויף דעם איינגערונצעלטען שטערען. זיי האָבען ביידע גערעדט וועגען די זיעבען בערג, וועלכע די שענע אָבענד-רויטקייט האָט בעשטראַהלט, און וועגען דעם בלויען רהיין, וועלכער איז נישט ווייט פערביי־געשוואומען גרויס און רוהיג. — וואָס זענען אונז אָנגעגאַנגען די זיעבען בערג און די אָבענד-רויטקייט און דער בלויער רהיין און די זעגעל־ווייסע שיפלעך, וועלכע זענען איבער איהם געשוואומען, און די מוזיק, וועלכע האָט אַרויסגעשאַלט פון איין שיפעל, און דער שעפּסען-קאָפּ פון סטודענט, וועלכער האָט דערין געזונגען אַזוי שמעלצענד און ליעבליך — איך און דער ברוינער דאַכס, מיר האָבען געקוקט אין דאָס אויג פון דער פריינדין

און האָבען בעטראַכט איהר געזיכט, וועלכעס האָט ראָזיג-בלייך אָפּגעגלאַנצט פון צווישען די שוואַרצע צעפּ און לאָקען, אַזוי ווי די לבנה פון די דונקעלע וואָלקען— דאָס זענען געווען הויכע גריעכישע געזיכטס-צוגען, מוטיג-געוועלבטע ליפּען, אַרומגעהילט מיט וועהמוט, גליק און קינדישע לוינע, און ווען זי האָט גערעדט, אַזוי זענען די ווערטער געוואָון עטוואָס טיעף, כמעט זיפצענדיג אַרויסגעוויעט און דאָך אונגעדולדיג שנעל אַרויסגעשטויסען— און ווען זי האָט גערעדט, און איהר רעדען האָט אַזוי ווי אַ וואַרעמער, הייטערער בלומען-רעגען אַראָפּגעטריפעט פון דעם שענעם מויל— אָ! דאַן האָט זיך געלעגט די אָבענד-רויטקייט איבער מיין נשמה, עס זענען מיט אַ קלינגענדיגער שפּיעל דורכגעצויגען די ערינערונגען פון דער קינדהייט, נאָר מעהר ווי אַליץ האָט אין מיר אַזוי ווי גלעקעלעך אָנגעהויבען קלינגען די שטימע פון דער קליינער וועראָניקע— און איך האָב אָנגענומען די שענע האַנד פון דער פריינדין, און זי צוגעדריקט צו מיינע אויגען, ביז דאָס קלינגען אין מיין נשמה האָט אויפגעהערט— און דאַן בין איך אויפגעשפּרונגען און האָב געלאַכט, און דער דאַכס האָט געבילט, און דער שטערען פון אַלטען גענעראַל האָט זיך ערנסטער איינגערונצעלט, און איך האָב מיך ווידער געזעצט און ווידער אָנגענומען די שענע האַנד און זי געקושט און דערצעהלט וועגען דער קליינער וועראָניקע.

קאַפּיטעל XVII.

מאַדאַם, איהר פערלאַנגט, איך זאָל דערצעהלען, ווי די קליינע וועראָניקע האָט אויסגעזעהן. נאָר איך וויל נישט. איהר, מאַדאַם, קאָנט נישט ווערען געצוואונגען צו לעזען מעהר, ווי איהר ווילט, און איך ווידער האָב דאָס רעכט, אַז איך דאַרף נאָר שרייבען דאָס, וואָס איך וויל. איך וויל אָבער איצט דערצעהלען, ווי עס האָט אויסגעזעהן די שענע האַנד, וועלכע איך האָב געקושט אין פאַריגען קאַפּיטעל.

קודם כל מוז איך מודה זיין:— איך בין נישט ווערט געווען צו קושען די דאָזיגע האַנד. דאָס איז געווען אַ שענע האַנד, אַזוי צאַרט, דורכזיכטיג, גלענצענד, זיס, שמעקעדיג, זאַנפט, ליעבליך— ווירקליך, איך מוז שיקען אין אַפּטייק אַריין, מיר צו ברענגען פאַר צוועלף גראָשען בייז-ווערטער.

אויפ'ן מיטעל-פינגער איז געזעסען א רונג מיט א פערל — איך האב נאך קיינמאל נישט געזעהן קיין פערל, וועלכער האט געשפיעלט א טרויעריגערע ראלע — אויפ'ן גאלדפינגער האט זי גע־טראגען א רונג מיט א בלויען אנטיק — שטונדען-לאנג האב איך דורך איהם שטודירט ארכעאלאגיע — אויפ'ן צייגע-פינגער האט זי געטראגען א דימענט — דאס איז געווען א קמיע; כל זמן איך האב אויף איהם געקוקט, בין איך געווען גליקליך, ווארום וואו ער איז געווען איז דאך אויך געווען דער פינגער מיט זיינע פיער קאלעגען — און מיט אלע פינף פינגער האט זי מיר אפט א קלאפ געטהון איבער'ן מויל. ווייטדעם איך בין אויף אזא אופן בעריהרט געווארען, גלויב איך שטייף און פעסט אין מאגנעטיזמוס. נאר זי האט נישט שטארק געשלאגען, און ווען זי האט געשלאגען האב איך עס שטענדיג פער־דיענט דורך עפעס א גאטלאזע בעמערקונג, און ווען זי האט מיך געשלאגען, אזוי האט זי גלייך דערויף חרטה געהאט און האט גענומען א קוכען, איהם צעבראכען אויף צווייען, און האט מיר גע־געבען איין העלפט און דעם ברוינעם דאכס די אנדערע העלפט, און דאן האט זי געשמייכעלט און געזאגט: „איהר ביידע האט נישט קיין רעליגיאן און וועט נישט גליקליך ווערען, און מען מוז אייך אויף דער וועלט פאשען מיט קוכענס, ווייל אין הימעל ווערט פאר אייך קיין טיש נישט געדעקט". ביסלעכווייז האט זי אפילו געהאט גערעכט, איך בין דעמאלט געווען זעהר נישט רעליגיעז און האב געלעזען טהאמאס פען, דאס „סיסטעם דע לא נאטיור", דעם „וועסט־פעלישען אנצייגער" און שלייערמאכער'ן, און האב מיר געלאזען וואקסען די בארד און דעם פערשטאנד, און האב געוואלט צושטעהן צו די נאציאנאליסטען. נאר ווען די שענע האנד איז מיר אריבער־געפאהרען איבער'ן שטערען, איז מיר דער פערשטאנד געבליבען שטעהן, און זיסע הלומות האבען מיך אנגעפיהלט, און מיר האט זיך געדוכט, אז איך הער ווידער פרומע לידער, און איך האב געקלערט וועגען דער קליינער ווערא'ניקע.

מאדאם, איהר קאנט זיך קוים פארשטעלען, ווי שען די קליינע ווערא'ניקע האט אויסגעזעהן, ווען זי איז געלעגען אין דער קלייניניקער טרומנעלע. די ברענענדע ליכט, וועלכע זענען געשטאנען קיילעכדיג ארום און ארום, האבען געווארפען זייער שימער אויף דאס בלייכע שמייכלענדיגע פנימ'על און אויף די רויט-זיידענע רויזעלעך און

רוישענדע גאלד-פאסקעלעך, מיט וועלכע דאס קעפעלע און דאס ווייסע טויטען-העמדעלע איז געוועזען פערציערט — די פרומע אורזולע האט מיך אין אבענד אריינגעפיהרט אין שטילען צימער, און ווי איך האב דערזעהן דעם קליינעם קערפער מיט די ליכט און די בלומען אויסגעשטעלט אויפ'ן טיש, האב איך צום ערשטען געמיינט, אז דאס איז א שען הייליג בילד פון וואקס; נאר באלד האב איך דערקענט דאס ליעבע פנימ'על, און האב לאכענדיג געפרעגט, פארוואס די קליינע וועראניקע איז אזוי שטיל, און אורזולע האט געזאגט: דאס טהוט דער טוידט.

און ווי זי האט געזאגט: דאס טהוט דער טוידט— נאר איך וויל בעסער היינט נישט דערצעהלען די מעשה, זי וועט ארויסקומען צו לאנג, איך וואלט אויך פריהער געמוזט דערצעהלען וועגען דער לאהמער ווראנע, וועלכע האט ארומגעהינקט אויפ'ן שלאס-פלאץ און איז אלט געוועזען דריי הונדערט יאהר, און איך וואלט דערביי געקאנט ווערען שטארק מעלאנכאליש.— מיך האפט אן פלוצלונג א השק, צו דערצעהלען אנאנדער מעשה, און די דאזיגע מעשה איז א פרעה-ליכע, און זי פאסט אויך אויף דעם ארט, ווארום דאס איז טאקי אייגענטליך די מעשה, וועלכע האט געזאלט דערצעהלט ווערען אין דעם דאזיגען בוך.

XVIII. קאפיטעל

אין דער ברוסט פון דעם ריטער איז נישט געוועזען קיין זאך אויסער נאכט און שמערץ. די שווערד-שטאכען פון דער רכילות האבען איהם גוט געטראפען, און ווי ער איז אזוי געגאנגען איבער דעם סאנקט מארקוס-פלאץ, האט ער זיך געפיהלט, אזוי ווי זיין הארץ וואלט וועלען צעבראכען און פערבלוטעט ווערען. זיינע פיס האבען זיך געשטרויכעלט פון מידיגקייט— די איידעלע חיה איז דעם גאנצען טאג געהעצט געווארען, און עס איז געוועזען א הייסער זומער-טאג— דער שוויים איז געלעגען אויף זיין שטערען, און ווען ער איז אריינגעשטיגען אין דאס שיפעל, האט ער טיעף א זיפץ געטהון. ער איז געזעסען אהן געדאנקען אינ'ם שווארצען שיפעל, און געדאנקען האבען איהם געשאקעלט די ווייכע וועלען, און האבען איהם געטראגען אויפ'ן גוט-בעקאנטען וועג קיין ברענטא—

און ווען ער איז אַרויסגעשטיגען פאַר דעם גוט-בעקאַנטען פּאַלאַץ, האָט ער געהערט, אַז סיניאָראַ לוירע איז אין גאָרטען.

זי איז געשטאַנען אָנגעלעהנט אָן דער סטאַטוע פון לאַאָקאָאָן, נעבען דעם רויטען ראָזען-בוים ביים עק פון דער טעראַסע, נישט ווייט פון די טרויער-ווידען, וועלכען ביגען זיך אַראָב וועהמיטיג איבער דעם פערבייציהענדען טייכעל. דאָ איז זי געשטאַנען שמייכעלענדיג, אַ ווייך בילד פון ליעבע, אַרומגעשמעקט פון ראָזען. נאָר ער האָט זיך אויפגעהאַפּט אַזוי ווי פון אַ שוואַרצען חלום, און ער איז פּלוצלונג ווי פערוואַנדעלט געוואָרען אין מילדקייט און בענקשאַפט. „סיניאָראַ לוירע!“— האָט ער געזאָגט— „איך בין עלענד און בעדריקט פון שנאה און נויט און ליגען“— און דאַן האָט ער זיך פערהאַקט, און האָט געשטאַמעלט: „נאָר איך ליעב אייך“— און דאַן האָט זיך אין זיינע אויגען בעוויזען אַ פריידיגע טרעהר, און מיט פייכטע אויגען און פלאַמענדע ליפען האָט ער אויסגערופען: „דיי מיינע, מעדעל, און ליעב מיך!“

עס ליעגט אַ געהיימניס-דונקעלער שלייער איבער דער דאָזיגער שטונדע, קיין שטערבליכער ווייס נישט, וואָס סיניאָראַ לוירע האָט געענטפערט, און ווען מען פרעגט וועגען דעם אידר גוטען מלאך אין הימעל, אַזוי פערהילט ער זיך און זיפצט און שווייגט.

איינזאַם איז נאָך דער ריטער לאַנג געשטאַנען ביי דער סטאַטוע פון לאַאָקאָאָן, זיין געזיכט איז געווען אויך אַזוי פערצערט און וויס, בעוואוסטלאָז האָט ער אויסגעריסען אַלע בלעטער פון די ראָזען פון ראָזענבוים, ער האָט זאָגאַר צעקוועטשט די יונגע שפּראָצלעך— דער בוים האָט שוין מעהר קיינמאָל נישט געבליהט— אין דער ווייטען האָט געקלאָגט אַ משוגענע נאַכטיגאַל, די טרויער-ווידען האָבען זיך געסודעט מיט מורא, פערשטיקט האָבען געמורמעלט די קיהלע וועלען פון דער ברענטאַ, די נאַכט איז אַראָבגעקומען מיט אידר לבנה און אידרע שטערען— אַ שענער שטערען, דער שענסטער פון אַלע, איז אַראָבגעפאַלען פון הימעל.

קאַפּיטעל XIX.

אידר ווייגט, מאַדאַם?

אָ, הלואי זאָלען די אויגען, וועלכע פערגיעסען איצט אַזעל-

כע שענע טרעהרען, נאך לאנג בעלייכטען די וועלט מיט זייערע שטראהלען, און א ווארעמע, ליעבע האנד זאל זיי אמאל צודריקען אין דער שטונדע פון טויט! א ווייכע שטערבע־קישען, מאדאם, איז אויך א גוטע זאך אין דער שטונדע פון טויט, און הלואי זאל זי אייך דעמאלט נישט פעהלען; און ווען דער שענער, מידער קאפ וועט דערויף אנידערפאלען, און די שווארצע לאקען וועלען זיך אראפקוילערען איבער דאס בלייך־ווערענדע געזיכט, א! הלואי זאל אייך גאט דעמאלט בעצאהלען פאר די טרעהרען, וועלכע זענען פאר מיר פערגאסען געווארען— ווארום איך בין אליין דער ריטער, פאר וועלכען איהר האט געוויינט, און איך בין אליין יענער בלאנזשענדער ריטער פון ליעבע, דער ריטער פון געפאלענעם שטערן.

איהר וויינט, מאדאם?

א, איך קען די דאזיגע טרעהרען! צו וואס זאל איך זיך נאך אלץ פערשטעלען? איהר, מאדאם, זענט דאך אליין טאקי די שענע פרוי, וועלכע האט שוין אין גאדעסבורג אזוי ליעבליך געוויינט, בשעת איך האב דערצעהלט די טרויעריגע לעגענדע פון מיין לעבען— אזוי ווי פערעל איבער ראזען, האבען זיך אראפגעקייקעלט די שענע טרעהרען איבער די שענע באקען— דער דאכס האט גע־שוויגען, דאס אבענד־קלינגען פון „קעניגסווינטער" איז פערשוויגען געווארען, דער רהיין האט געמורמעלט שטילער, די נאכט האט בעדעקט די ערד מיט איהר שווארצען מאנטעל, און איך בין געזעסען צו אייערע פיס, מאדאם, און האב געקוקט אין דער הויך אין אויסגעשטערנטען הימעל — צום ערשטען האב איך געהאלטען אייערע אויגען אויך פאר צוויי שטערען — נאר ווי קאן מען אזעלכע שענע אויגען פערביטען מיט שטערען? די דאזיגע קאלטע לייכטער פון הימעל קאנען נישט וויינען איבער דעם אונגליק פון א מענשען, וועלכער איז אזוי אונגליקליך, אז ער קאן שוין נישט מעהר וויינען.

און איך האב נאך א בעזונדערע סבה, די דאזיגע אויגען נישט צו פערלייקענען — אין די דאזיגע אויגען וואהנט די נשמה פון דער קליינער וועראניקע.

איך האב אויסגערעכענט, מאדאם, אז איהר זענט געבארען פונקט אין דעם טאג, ווען די קליינע וועראניקע איז געשטארבען. יאהאנע אין אנדערנאך האט מיר פאראויס געזאגט, אז אין גאדעסבורג וועל איך ווידער געפינען די קליינע וועראניקע — און איך האב

איך גלײך װידער דערקענט. — דאס איז געװען א שלעכטער אײנפאל, מאדאם, װאס איהר זעהט דעמאלט געשטארבען, גראדע װען עס האבען זיך ערשט גערארפט אנהויבען די אמת׳ע שפיעלען. פון זינט די פרומע אורזולע האט מיר געזאגט: „דאס טהוט דער טויט", בין איך אלײן און ערנסט ארומגעגאנגען אין דער גרויסער בילדער-גאלעריע, די בילדער האבען מיר שוין נישט געװאלט געפעלען װערען אזוי גוט װי פריהער, זײ האבען מיר פלוצלונג אויסגעזעהן װי פערבלײכט, נאר אײן און אײנציגס פון זײ איז נאך געבליבען מיט דער גאנצער פארב און גלאנץ — איהר װײסט, מאדאם, װעלכעס בילד איך מײן:—

דאס איז דער סולטאן און די סולטאנשע פון דעלהי.

דערמאהנט איהר זיך, מאדאם, װי מיר פלעגען אפט שטעהן פאר דאס דאזיגע בילד גאנצע שטונדען, און די פרומע אורזולע האט אזוי מאדנע געשמײכעלט, װען די מענשען האבען אויסגעדריקט זײער פערװאונדערונג, אז די געזיכטער אויף יענעם בילד האבען מיט אונזערע געזיכטער אזוי פיעל עהנליכקײט? מאדאם, איך מײן, אז איהר זענט אויף יענעם בילד זעהר גוט ארויס, און עס איז נישט צו פערשטעהן, װי אזוי דער מאלער האט אײך פארגעשטעלט זאגאר מיט די קלײדער, װאס איהר האט דעמאלט געטראגען. מען זאגט, אז ער איז געװען משוגע, און אײער בילד האט זיך איהם גע׳חלומ׳ט. אדער זײן נשמה איז אפשר געזעסען אין דער גרויסער, הײליגער מאלפע, װעלכע האט אײך דעמאלט אבגעהיט װי א זשאקײ? — אויב אזוי מוז ער זיך נאך געװיס דערמאהנען דעם זילבער-גרויען-שלײער, װעלכען ער האט אײן מאל בעגאסען מיט רויטען װײן און פערדארבען — איך האב מיך זעהר געפרעהט, װאס איהר האט איהם אויסגעטהון, ער האט אײך נישט בעזונדערס געקלײדעט, װי די איראפעאישע קלײדער פאסען פאר פרויענצימער בכלל פיעל בעסער װי די אינדישע. נאטירליך, שענע פרויען זענען שען אין יעדער ארט קלײדער. דערמאהנט איהר זיך, מאדאם, אז אײן גאלאנטער בראהמינער — ער האט אויסגעזעהן װי גאנעזא, דער גאט מיט׳ן שנאבעל פון א עלעפאנט, װעלכער רײט אויף א מויז — האט אײך אמאל געמאכט דעם קאמפלימענט, אז די געטליכע מענעקא, װען זי איז אראבגעגאנגען פון אינדרא׳ס גאלדענעם שלאס צום קעניגליכען בעל-תשובה װיסװאמיטרא, איז געװיס נישט געװען שענער, װי איהר, מאדאם!

אידר דערמאָהנט זיך שוין דאָס נישט? עס זענען קוים פערבייגעגאַנגען 3000 יאָהר זייט מען האָט אייך דאָס געזאָגט, און שענע פרויען זענען דאָך נישט געוואוינט צו פערגעסען אַזוי גיך אַ צאַרטע הניפה, וואָס מען זאָגט זיי.

דערפאַר אָבער זענען פאַר מאַנסלייט די אינדישע קליידער פיעל פאַסענדער ווי די איראָפּעאישע. אָ, מיינע ראָזאַ־רויטע, לאָטאָס־געבלומטע פּאַנטאַלאָנען פון דעלהי! ווען איך וואָלט אייך געטראָגען, בשעת איך בין געשטאַנען פאַר סינאָראַ לורע און געבעטען ליבע — וואָלט דאָס פריהעריגע קאַפּיטעל גאָר אַנדערש אויסגעזעהן! נאָר אַה! איך האָב דעמאָלט געטראָגען שטרוי־געלע פּאַנטאַלאָנען, וועלכע אַ ניכטערנער הינעזער האָט געוועבט אין נאַנקינג — מיין אונגליק איז דערין אַריינגעוועבט געוואָרען — און איך בין געוואָרען אונגליקליך.

אָפט זיצט אַ יונגער מענש אין אַ קליין דייטש קאָפע־שטיבעל און טרינקט רוהיג זיין גלעזעל קאָפע, און אין וויטען הינאַ וואַקסט דערוויל און בליהט זיין אונגליק, און ווערט דאָרט געשפּונען און פערוועבט, און טראָץ דער הויכער הינעזישער מויער ווייס עס ווי צו געפינען זיין וועג צום יונגען מענשען, וועלכער מיינט, אַז דאָס זענען אַ פּאָר נאַנקינגע הויזען און טהוט זיי אָן אָהן זאָרג און ווערט עלענד, אונגליקליך — און, מאַדאַם, אין דער קליינער ברוסט פון אַ מענשען קאָן זיך בעהאַלטען זעהר פיעל אונגליק און זיך דאָרט בעהאַלטען אַזוי גוט, אַז דער אונגליקליכער מענש אַליין פיהלט עס נישט אַ לאַנגע צייט, און ער איז זיך גאַנץ פרעהליך, און טאַנצט לוסטיג און פייפט און טרילערט — לאַלאַראַללאַלאַ, לאַלאַראַללאַלאַ — לאַלאַראַל — לאַ — לאַ — לאַ.

קאַפּיטעל XX.

זי איז געוועזן ליעבענסווירדיג, און ער האָט
זי געליעבט; נאָר ער איז נישט געוועזן
ליעבענסווירדיג, און זי האָט איהם נישט
געליעבט. (אַניאַלט שטיק).

און צוליעב דער דאָזיגער נאַרישער מעשה האָט איהר זיך

געוואַלט דערשיַעסען צום טויט!

מאַדאַם, ווען אַ מענש וויל זיך דערשיַעסען צום טויט, אַזוי האָט ער שוין שטענדיג דערצו פיעל סבות פון לאַנג, דערויף קאָנט איהר זיך פערלאָזען. נאָר צי ווייס ער אַליין די דאָזיגע סבות, דאָס איז די פראַגע. ביז צום לעצטען אויגענבליק שפיעלען מיר אַקאָמעדיע מיט זיך אַליין. מיר פערמאַסקירען אפילו אונזער אונגליק, און בשעת מיר שטאַרבען צוליעב אַוואונד אין דער ברוסט, בעקלאָגען מיר זיך אויף צעהנוועהטאָג.

מאַדאַם, איהר מוזט אַוודאי וויסען אַמיטעל קעגען צעהנ-וועהטאָג?

איך אָבער האָב געהאַט צעהנוועהטאָג אין האַרצען. דאָס איז אַמיאוס'ע זאַך, און דערצו העלפט זעהר גוט דאָס אָנפילען מיט בליי און דאָס צעהנ-פולווער, וואָס בערטהאָלד שוואַרץ האָט ער-פינדען.

אַזוי ווי אַווערעם האָט דאָס אונגליק גענאָגט אין מיין האַרצען, און האָט גענאָגט — דער אָרעמער הינעזער איז דערין גאָר נישט שולדיג, איך האָב דאָס דאָזיגע אונגליק מיט זיך מיטגעבראַכט אין דער וועלט אַריין. עס איז שוין מיט מיר אין וויעגעל געלעגען, און בשעת מיין מוטער האָט מיך געוויעגט, האָט זי עס אויך מיט-געוויעגט, און ווען זי האָט מיך איינגעזונגען צום שלאָפען, איז עס מיט מיר איינגעשלאָפען, און עס האָט ערוואַכט, ווי באַלד איך האָב נאָר וויעדער די אויגען געעפענט. ווען איך בין גרעסער געוואָרען, איז אויך דאָס אונגליק געוואַקסען, און ענדליך איז דאָס געוואָרען זעהר גרויס, און האָט צעבראָכען מיין —

לאָמיר בעסער רעדען פון עפּעס אַנדערש, פון דעם יונג-פרויען-קראַנץ, פון מאַסקענבעלער, פון פרעהליכקייט און התונה-שמחות — לאַלאַראַללאַלאַ, לאַלאַראַללאַלאַ, לאַלאַראַל — לא — לאַ — לאַ.

דער טהעע.

(א הומאָרעסקע).

דער אָרט פון דער געשיכטע, וועלכע איך וויל איצט דערצעהלען, זענען די בעדער פון לוקא.

דערשרעקט זיך ניט, דייטשער לעזער; עס איז דערין ניטאָ קיין פּאָליטיק, נאָר בלויז פילאָזאָפיע, אָדער נאָך מעהר, א פילאָזאָפישע מאָראַל, וואָס דו האָסט זעהר ליעב. עס איז ווירקליך זעהר פּאָליטיש פון דיין זייט, וואָס דו ווילסט ניט וויסען פון קיין פּאָליטיק, וואָרום דערפון וואָלסטו דאָך נאָר געהאַט אונאַנגענעהמהייטען און אומעט. מיינע גוטע פריינד זענען גערעכט, ווען זיי זענען מיט מיר ניט צופריעדען דערפאַר, וואָס איך בעשעפטיג זיך די לעצטע יאָהרען כמעט נאָר מיט פּאָליטיק און האָב זאָגאַר אַרויסגעגעבען פּאָליטישע ביכער. „מיר לעזען אייך אפילו ניט, — האָבען זיי געזאָגט, — נאָר עס האַפּט אונז שוין אָן א שרעק דערפאַר, וואָס אַזאַ

מין זאך דרוקט זיך אין דייטשלאנד, אינים לאנד פון פילאזאפיע און פאעזיע. ווילסטו נישט מיט אונז צוזאמען טרוימען, טא וועק אונז אמווענינגסטענס נישט אויף פון זיסען שלאף. לאז צורוה די פאליטיק, פערברענג נישט דערויף דיין שענע צייט, לאז נישט פערדארבען ווערען דיין שענעם טאלענט פאר ליעבעס-ליעדער, טרא-געדיעס, נאוועלען, און גיעב אונז דערין דיינע קונסט-מיינונגען אדער עפעס א גוטע פילאזאפישע מאראל".

גאנץ געוויס, איך וויל רוהיג אזוי ווי די אנדערע זיך אויס-ציהען אויף א טרוימערישע קישען און דערצעהלען מיין געשיכטע. די פילאזאפישע מאראל, וועלכע די דאזיגע געשיכטע דארף ענט-האלטען, בעשטעהט אין דעם זאץ: אז טיילמאל קאנען מיר ווערען לעכערליך, האטש מיר אליין זענען דערין גארנישט שולדיג. איינענט-ליך וואלט איך אין דעם דאזיגען זאץ געדארפט רעדען אין ערשטער פערזאן אויף „איך" — נו יא, איך וויל דאס, ליעבער לעזער, נאר איך בעט דיך, לאך נישט פון מיר פאר א זאך, וואס איך בין אין איהר נישט שולדיג. ווארום צי דען בין איך עפעס שולדיג, וואס איך האב א גוטען געשמאק, און וואס גוטער טהעע שמעקט מיר גוט? און איך בין א דאנקבארער מענש, און ווען איך בין געוועזען אין די בעדער פון לוקא, האב איך געלויבט מיין הויז-ווירט, וועלכער האט מיר דארט געגעבען אזא גוטען טהעע, ווי איך האב נאך קיינמאל נישט געטרונקען.

דאס דאזיגע לויב-ליעד האב איך זעהר אפט געלאזט הערען אויף ביי לעדי וואולאן, וועלכע האט געוואהנט אין דעם זעלבען הויז ווי איך, און די דאזיגע דאמע האט זיך דערויף זעהר געוואונדערט, און בפרט נאך דערפאר, וויל זי, ווי זי האט זיך געקלאגט, האט טראץ איהרע אלע ביטעס נישט געקאנט בעקומען פון אונזער הויז-ווירט קיין גוטען טהעע, און דעריבער איז זי געוועזען געצוואונגען צו לאזען ברענגען טהעע פון ליווארנא מיט א בעזונדערן שטאפעט.

„דערפאר אבער איז דער דאזיגער טהעע הימליש!" — האט זי צוגעגעבען און האט געטליך געשמייכעלט.

— מילעדי, — האב איך געענטפערט, — איך וועט זיך, אז מיין טהעע איז נאך פיעל בעסער.

די דאמען, וועלכע זענען צופעליג געוועזען דערביי, זענען איצט דורך מיר געווארען איינגעלאדען צום טהעע, און זיי האבען צו-

געזאָגט צו קומען אויף צו מאָרגענס אום זעקס אוהר אויף יענעם פֿרעהליכען בערגעל, וואו מען קאָן זיצען צוזאַמען אַזוי טרוילינג און אַראָבקוקען אין טהאָל.

עס איז אָנגעקומען די שטונדע, דאָס טישעלע איז געווען געדעקט, בוטערבראָטעלעך זענען געווען אָנגעשניטען, דאַמעלעך האָבען זיך מיט פֿערגניגען געפלוידערט — נאָר קיין טהעע איז נישטאָ.

עס איז געווען זעקס, עס איז געוואָרען האַלב זיבען, די אָבענד־שאָטען האָבען אַרומגערינגעלט די פֿיס פֿון די בערג אַזוי ווי שוואַרצע שלאַנגען, די וועלדער האָבען געשמעקט אַלץ מיט מעהר בענקשאַפֿט, די פֿויגעל האָבען געצווישערט אַלץ שטאַרקער — נאָר קיין טהעע איז נישט געווען. די זונען־שטראַהלען האָבען נאָך בעלויכטען נאָר די קעפּ פֿון די בערג, און איך האָב די דאַמען דערויף אויפֿמערקזאַם געמאַכט, אַז די זון שיידט אָב זעהר פּאַמעלעך, און מען זעהט, אַז זי פֿערלאָזט נישט גערן די געזעלשאַפֿט פֿון אירע שוועסטער די זונען.

דאָס איז געווען זעהר גוט געזאָגט — נאָר קיין טהעע איז נישט געקומען.

ענדליך, ענדליך איז מיט אַ זיפצענדיג געזיכט געקומען מיין בעל־הבית און האָט געפֿרעגט: צי ווילען מיר נישט אַמאָל געניסען סאָרבעט אַנשטאָט טהעע?

— טהעע! טהעע! — האָבען מיר אַלע אויסגערופֿען איינשטימיג.

— און גראַדע דעם זעלבען — האָב איך צוגעגעבען — וועלכען איך טרינק אַלע טאָג.

— פֿון דעם זעלבען, עקסעלענצען! דאָס איז נישט מעגליך!

— פֿאַר וואָס נישט מעגליך? — האָב איך אויסגערופֿען מיט פֿערדרוס.

מיין בעל־הבית איז מיר געוואָרען אַלץ מעהר פֿערלעגענער, ער האָט זיך פֿערהאַקט, ער האָט געשטאַמעלט; נאָר נאָך אַ לאַנגען שטאַמלען, האָט ער זיך סוף כל סוף מודה געווען — און עס האָט זיך ערקלערט דאָס שרעקליכע רעטעניש.

מיין הערר בעל־הבית, הייסט עס, האָט פֿערשטאַנען די בעקאַנטע קונץ, ווידער אָנצופֿילען מיט זעהר הייסען וואַסער דעם טשייניק, פֿון וועלכען עס איז שוין געטרונקען געוואָרען, און דער

טהעע, וועלכער האָט מיר אַזוי גוט געשמעקט, און וועלכען איך האָב אַזוי שטאַרק געלויבט, איז געווען טאַקי דער צוגאָס פון דעם זעלבען טהעע, וואָס מיין שכנ'טע, לעדי וואולאַן, האָט געלאָזט ברענגען פון ליוואָרנאָ.

די בערג אַרום די וועלדער פון לוקאַ האָבען אַ גאַנץ אונגעוועהנליכען עכאָ, און די קאָנען אַ דאַמען־געלעכטער וויעדערהאָלען אָהן אַ שיעור מאָל.

געדאנקען און איינפאלען.*)

איבער זיך אליין.

מײַן גײַסט איז װעדער פֿרײלעך גײַסט. מײַן פֿערלאַנג איז: אַ בעשײדענער געצעהלט, אַ שטרױ־דאַך, נאָר אַ גוטע בעט, גוטעס עסען, מילך און פּוטער װעדער פֿרישע, פֿאַר׳ן פֿענסטער בלומען, פֿאַר דער טהיר עטליכע שענע בױמער, און אױב דער ליעבער גאָט װיל מיך שױן גאָר גליקליך מאַכען, װעט ער מיך לאָזען דערלעבען די שמחה, אַז אױף די דאָזיגע בױמער זאָלען אַנ׳ערך פֿון זעקס ביז זיעבען פֿון מײַנע שונאים אױפֿגעהאַנגען װערען. מיט אַ געריהרטען האַרצען װעל איך זײ פֿאַר זײער טױט מוחל זײַן פֿאַר אַלע עולות, װעלכע זײ זענען קעגען מיר בעגאַנגען אין לעבען —

*) די דאָזיגע אַפֿאָריזמען האָט מען אױסגעזאַמעלט פֿון היינע׳ס פּאַפּיערען נאָך זיין טױט. היינע האָט געהאַט אַ געװאָהנהייט צו פֿערשרייבען יעדען געדאַנקען, װאָס איהם האָט זיך אױסגעװיזען, אַז ער װעט איהם שפּעטער קאָנען בעאַרבייטען, אין דער פֿאָרם, װי ער איז איהם איצט אײַנגעפֿאַלען. מיר גיבען פֿון דיעזע אַפֿאָריזמען אייניגע פֿון די שענסטע און טיעפֿסטע.

יאָ, מען מוז אונזערע שונאים מוחל זיין, נאָר נישט פריהער, ביז מען הענגט זיי אויף.

•

איך בין נישט קיין בעל נקמה – איך וואָלט גערן געוואָלט מיינע שונאים ליעב האָבען; נאָר איך קאָן זיי נישט ליעב האָבען, ביז איך האָב מיך אין זיי נישט נוקם געווען – ערשט דאַן עפּענט זיך פאַר זיי אויף מיין האַרץ. כל זמן מען האָט זיך נישט נוקם געווען, בלייבט נאָך אַלץ איבער אַ ביטערקייט אין האַרצען.

•

גאָט וועט מיר מוחל זיין פאַר די נאַרישקייטען, וועלכע איך האָב איבער איהם געשריבען, אַזוי ווי איך בין מוחל מיינע געגנער פאַר די נאַרישקייטען, וועלכע זיי האָבען געגען מיר געשריבען, האָטש זיי זענען געשטאַנען גייסטיג טיעף נידעריגער פון מיר, אַזוי ווי איך שטעה פיעל נידעריגער פון דיר, אָ מיין גאָט!

וועגען רעליגיע און פילאזאפיע.

דער געדאנקען איז די נישט-געזעהענע נאטור, די נאטור איז דער געזעהענער געדאנקען.

*

יודענטום איז— אריסטאקראטיע: איין גאט האט בעשאפען די וועלט און רעגיערט איבער איהר; אלע מענשען זענען זיינע קינדער, נאר די יודען זענען זיינע געליעבטעסטע און זייער לאנד איז זיין אויסערוועהלטער טעמפעל. ער איז א מאנארך, די יודען זענען די אריסטאקראטען, און פאלעסטינע איז גאט'ס מדינה.

קריסטענטום איז — דעמאקראטיע: איין גאט, וועלכער האט אלץ בעשאפען און רעגיערט, נאר אלע מענשען ליעבט ער גלייך און אלע מדינות בעשיצט ער גלייך. ער איז שוין נישט קיין נאציאנאל-גאט, נאר א אוניווערסעלער.

*

די יודישע געשיכטע איז שען; נאר די יונגע יודען שאדען די אלטע, וועלכע מען וואלט געקאנט שטעלען פיעל העכער ווי די גריעכען און די רוימער. איך מיין: ווען עס וואלט שוין מעהר נישט געווען קיין יודען און מען וואלט געוואוסט, אז עס געפינט זיך ערגעץ איין עקזעמפלאר פון דעם דאזיגען פאלק, וואלט מען הונדערט שטונדען געפאדערט, אבי איהם צו זעהן און איהם צו דריקען די האנד — און איצט וויכט מען אונז אוים!

די געשיכטע פון די נייערע יודען איז טראגיש, און שרייבט

מען וועגען דאס דאָזיגע טראגישע, אזוי ווערט מען נאך אויסגעלאכט — דאס איז דאס טראגישטע.

•

זייט גאר טאָלעראנט אָדער גאָרנישט, גערט אין א גוטען וועג אָדער אין א שלעכטען; נאר כדי צו בלייבען שטעהן וואַרטענדיג אויפ'ן שיידע-וועג, דערצו זענט איהר צו שוואך — דאס האָט אפילו קיין הערקולעס נישט געקאָנט, און ער האָט דאך אין גיכען געמוזט בעשליסען, אין וועלכען וועג צו געהן.

•

דער טוים-צעטעל איז דער אריינגאנגס-בילעט צו דער אייראָ-פעאישער ליטעראטור.

•

איך ליעב זיי (די יודען) פערזענליך.

•

די יודען, ווען זיי זענען גוט, זענען זיי בעסער ווי די קריסטען, ווען די זענען שלעכט, זענען זיי ערגער ווי די קריסטען.

•

פאר דעם פארצעלאָן, וואָס די יודען האָבען אמאָל געמוזט קויפען אין זאקסען, בעקומען איצט די, וועלכע האָבען דאס בעצאָלטען, בעצאָהלט דעם הונדערט-פאכסטען פרייז. — ענדליך וועט ישראל פאר זיינע קרבנות בעצאָהלט ווערען דורך דעם, וואָס די גאנצע וועלט וועט איהם אנערקענען, דורך רוהם און גרויס....

•

איז שוין די מיסיע פון די יודען געענדיגט? איך מיין: דאָס וועט זיין ערשט ווען דער וועלטליכער ערלעזער וועט קומען: אינ־דוסטריע, אַרבייט, פרייד. דער וועלטליכער ערלעזער קומט אויף אַ אייזענבאַהן, מיכעל טרעט אוים פאַר איהם אַ וועג, רויזען ווערען אויסגעשפרייט פון זיינעטוועגען.

•

וויפיעל האָט שוין גאָט געטהון, כדי אויסצוהיילען דאָס שלעכטס פון דער וועלט! אין משה'ס צייט האָט ער געטהון וואונדער איבער וואונדער, שפּעטער האָט ער אין דער געשטאַלט פון קריסטוס זיך געלאָזט זאָגאַר שמייסען און קרייציגען, ענדליך האָט ער אין דער געשטאַלט פון אַנפּאַנטען געטהון דאָס אונגעהויערסטע, כדי צו ראַטען די וועלט: ער האָט זיך געמאַכט לעכערליך — נאָר אומזיסט! נאָר סוף כל סוף וועט איהם פיליכט אָנהאַפּען דער שגעון פון פערצווייפלונג, און ער וועט צעקלאַפּען זיין קאָפּ אָן דער וועלט, און ער און די וועלט וועלען צעטרימערט ווערען.

•

די פילאָזאָפען האָבען אין זייער קאַמפּף קעגען דער רעליגיאָן צעשטערט די היידנישע רעליגיאָן, נאָר אַ נייע, די קריסטליכע רע־ליגיאָן, איז אויפגעקומען. אויך מיט דער דאָזיגער איז מען שוין באַלד פערטיג, נאָר עס וועט געוויס אָנקומען אַ נייע, און די פילאָזאָפען וועלען ווידער האָבען אַ נייע אַרבייט, נאָר ווידער טאַקי אומזיסט: די וועלט איז אַ גרויסע שטאַהל פון בהמות, וועלכע עס איז נישט אַזוי לייכט אויסצורייניגען, ווייל בשעת מען קעהרט אוים בלייבען דערין די אָקסען און מאַכען כסדר אָן נייע מיסט.

•

אין דונקעלע צייטען זענען די פעלקער צום בעסטען געפיהרט געוואָרען דורך די רעליגיאָן, אַזוי ווי אין אַ שטאָק־פינסטערע נאַכט איז אַ בלינדער אונזער בעסטער וועג־ווייזער; ער קען דעמאָלט די

וועגען און שטעגען בעסער ווי א זעהענדיגער. — עס איז אָבער נאַריש, ווי באַלד עס ווערט נאָר טאָג, נאָך אַלץ צו בענוצען די אַלטע וועג-ווייזער.

•

צי איז אין דער היסטאָריע אויך דאָ טאָג און נאַכט, אַזוי ווי אין דער נאַטור. ? מיט'ן דריטען יאָהרהונדערט פון קריסטענטום הויבט זיך אָן די דונקעלהייט, אומעטיגע אָבענד-רויטקייט פון די נעאָפּלאַטאָניקער, דאָס מיטעלאַלטער איז געווען אַ דיקע נאַכט, איצט שטייגט אַרויף דאָס פריהמאָרגען-ליכט — איך גרים דיך, פעבוס אַפּאָלאָ! וואָס פאַר אַ טרוימען זענען געווען אין יענער נאַכט, וועלכע רוחות, וועלכע נאַכט-וואַנדערער, וואָס פאַר אַ גאַסען-לאַרעם, מערדערייען און רציחות — איך וועל וועגען דעם דערציילען.

•

איך זעה קלאָר די וואונדער פון דער פערגאַנגענהייט. אַ שלייער ליעגט אויף דער צוקונפט, נאָר דער דאָזיגער שלייער איז אַ ראָזען-פאַרביגער, און דורך איהם שימערען גאָלדענע זיילען און ציערונגען און עס קלינגט זיעס.

———

וועגען קונסט און ליטעראטור.

אַ בוך מוז אויסשטעהן זיין צייט, אַזוי ווי אַ קינד. אַלע ביכער, וועלכע ווערען שנעל געשריבען אין ווענינ וואָכען, ערוועקען אין מיר אַ געוויסען שלעכטען געפיהל קעגען זייער פערפאַסער; אַ אָרענטליכע פרוי ברענגט נישט איהר קינד אויף דער וועלט פאַר דעם נײַנטען מאָנאַט.

•

אין דער קונסט איז די פאָרם אַלץ, דער שטאָף איז גאָרנישט. שטוֹיב בערעכענט פאַר'ן פראַק, וועלכען ער נעהט אויף נישט מיט זיין טוך, דעם זעלבען פרייז, ווי פאַר אַ פראַק מיט זיין אייגענעם טוך. ער הייסט זיך נאָר בעצאָהלען פאַר די פאָרם און דעם שטאָף שענקט ער.

•

אַ סקולפטאָר, וועלכער שניצט גלייכצייטיג אוים אי אַ בילד פון נאַפּאָלעאָן אי אַ בילד פון וועלינגטאָן, קומט מיר פאָר אַזוי ווי אַ פריעסטער, וועלכער וויל אום צעהן אוהר פרעדיגען אין אַ קירכע און אום צוועלף אוהר דאַווענען פאַר'ן עמוד אין אַ שוהל — פאַרוואָס נישט? ער קאָן דאָס; נאָר וואו דאָס טרעפט, וועט מען אין גיכען אויפהערען צו בעזוכען אי די קירכע, אי די שוהל.

פאַר פּאָעטען איז עס נאָך שווערער ווי פאַר סקולפטאָרען צו רעדען מיט צוויי שפּראַכען — אַה! דאָס רוב פון זיי קאָנען קוים איין שפּראַך רעדען.

•

מען לויבט דעם דראַמאַטישען פּאָעט, וועלכער פערשטעהט אַרויסצורופען טרעהרען. — אַזאַ טאַלענט האָט אויך די ערגסטע ציבעלע, מיט דער דאָזיגער ציבעלע טיילט זיך אַזאַ מין דראַמאַטישער פּאָעט מיט זיין רוהם.

•

דאָס בעסטע איז נישט גינסטיג פאַר פּאָעטען.

•

אַזוי ווי בכלל קוקט יעדער מענש אויף אַ בעשטימטע זאַך אויף אַנאַנדער אופן, אַזוי זעהט אויך יעדער מענש אין אַ בעשטימטען בוך עפּעס אַנדערש ווי אַ צווייטער. דעריבער מוז אויך דער איבערזעצער זיין אַ גייסטיג־בעגאַבטער מענש, וואָרום ער מוז זעהן אין בוך דאָס וויכטיגסטע און בעסטע, כדי ער זאָל דאָס קאָנען איבערגעבען. דעם פערשטאַנד פון וואָרט, דעם קערפּערליכען דינען קאָן איבערזעצען יעדער, וועלכער האָט געלייענט אַ גראַמאַטיק און זיך פערשאַפט אַ ווערטער־בוך. נאָר נישט יעדער קאָן איבערזעצען דעם גייסט פון אַ בוך.

וועגען מלוכה און געזעלשאפט.

די געזעלשאפט איז שטענדיג רעפובליק — די איינצעלנע שטרע־בען שטענדיג ארויס בעזונדערע און דער כלל שטויסט זיי צוריק.

•

דאס אייל, וואס ווערט געגאסען אויף די קעפ פון די קעניגען, צי שטילט עס די געדאנקען־שטורמען?

•

דיענער, וועלכע האבען נישט קיין הערין, זענען נאך דערי־בער נישט קיין פרייע מענשען — דאס דיענען ליעגט אין זייער נשמה.

•

דער דייטשער איז גלייך צו א שקלאוו, וועלכער פאלגט זיין הערין אהן קייטען, אהן א בייטש, נאר בלויז דורך א ווארט, יא אפילו דורך א בליק. די קנעכטשאפט איז אין איהם אליין, אין זיין נשמה; ערגער ווי די מאטעריעלע שקלאווריי איז די גייסטיגע. מען מוז די דייטשען פון אינוועניג בעפרייען, פון אויסענוועניג העלפט עס גאר נישט.

•

די דייטשען ארבייטען איצט אויסצובילדען זייער נאציאנא־ליטעט, נאר זיי האבען זיך דערצו גענומען צו שפעט. ווען זיי וועלען דאס שוין פערטיג מאכען, וועט דער גייסט פון נאציאנאליטעט שוין האבען אויפגעהערט אויף דער וועלט, און די דייטשען וועלען אויך זייער נאציאנאליטעט מוזען פערלאזען, נישט ארויסציהענדיג דערפון קיינע נוצען, אזוי ווי די פראנצויזען אדער בריטען.

**האט נישט ליעב די יודען. ווען איך האב איהם איין מאל געפרעגט וועגען דעם, האט ער מיר געענטפערט: „זיי זענען שלעכט אהן גראציע, ערוועקען מורא קעגען די שלעכטקייט און ברענגען מיר מעהר שאדען ווי נוצען".

●

אויך ראטשילד וואלט געקאנט בויען א וואלהאלא*) — א פאנטעהאן**) פון אלע פירשטען, וועלכע האבען ביי איהם געלה געבארגט.

●

די דויפט-ארמעע פון ראטשילדס שונאים בעשטעהט פון די אלע, וועלכע האבען גאר נישט; זיי אלע טראכטען: וואס מיר האבען נישט, האט ראטשילד. צו זיי קומט נאך צו די מאסע פון די יעניגע, וועלכע פערליערען זייער פערמעגען; אנשטאט צו פערשטעהן, אז זיי האבען דאס פערלארען צוליעב זייער נארישקייט, מיינען זיי, אז דערין איז שולדיג די היטרעקייט פון די, וועלכע האלטען יא איין זייער פערמעגען. קוים האט עמיצער שוין מעהר קיין געלד נישט, אזוי ווערט ער ראטשילדס א שונא.

●

דער קאמוניסט, וועלכער האט מיט ראטשילדן געוואלט צעטיילען זיך מיט זיינע 300 מיליאנען; ראטשילד האט איהם אבגעשיקט די ניין סו, וואס קומען אויס אויף זיין חלק—„און איצט לאז מיך צורוה!"

*) א גן-עדן בעשטימט פאר העלדען.

**) א פאלאץ פאר גרויסע לייט.

*

נאָך די פּעטע קיה, קומען די מאָגערע, נאָך די מאָגערע בלייבט מען אינגאַנצען אָהן פלייש.

*

איך וויל נביאות זאָגען: איין מאָל אום ווינטער וועט איידער דערלעבען אַ רעוואָלוציע, וועלכע וועט זיין שרעקליכער ווי אַלע פריהעריגע; ווען דאָס בלוט רינט אין שנעע!

*

די אַלטע לעגענדע וועגען די דריי ברידער ווערט מקוים. איינער לויפט הונדערט מייל אין איין שטונדע, דער אַנדערער זעהט אויף הונדערט מייל ווייט, דער דריטער שיעסט אויף הונדערט מייל ווייט, דער פיערטער בלאָזט אוועק גאַנצע אַרמעען — אייזענבאַהן, טעלע-סקאָפּ, האַרמאַטען, פולווער אָדער די פּרעסע.

*

וואָס נעהגטער די מענשען זענען געשטאַנען בײַ נאַפּאָלעאָן, אַלץ מעהר האָבען זיי איהם בעוואונדערט — בײַ אַנדערע העלדען טרעפט עס פונקט פערקעהרט.

*

נאַפּאָלעאָן איז נישט געווען פון דעם זעלבען האָלץ, פון וועלכען עס ווערען געמאַכט די קעניגען — ער איז געווען פון יענעם מאַרמאָר, פון וועלכען מען מאַכט געטער.

•

זיי האבען איהם גערידעלט, נאר דאך שטענדיג מיט א געוויסען רעספעקט — בשעת זיי האבען מיט דער רעכטער האנד אויף איהם געווארפען שמוץ, האבען זיי אין דער לינקער געהאלטען דעם הוט.

•

מען ווייס ניט, פאר וואס אונזערע פירשטען ווערען אזוי אלט — זיי האבען מורא צו שטארבען, זיי האבען מורא, טאמער וועלען זיי אויף יענער וועלט זיך ווידער טרעפען מיט נאפאלעאן.

•

דאס פאלק פון פאריז האט בעפרייט די וועלט, און האט דערפאר אפילו קיין טרינק־געלד ניט אנגענומען.

•

דאס יונגע דיענסט־מעדעל זאגט: „דער הערר מוז זיין זעהר רייך, ווייל ער איז זעהר מיאוס". דאס פובליקום זאגט זיך אויך ארויס אויף דעם זעלבען אופן: „דער דאזיגער מענש מוז זיין זעהר געלעהרט, ווייל ער איז זעהר לאנגווייליג". דערפון נעהמט זיך דער ערפאלג פון פיעל דייטשען אין פאריז.

וועגען פרויען, ליעבע און הייראט.

וואו עס הערט אויף די פרוי, הויבט זיך אן דער שלעכטערע מענש.

•

אין דער יוגענד איז די ליעבע שטורמישער, נאר נישט אזוי שטארק, נישט אזוי מעכטיג ווי שפעטער. אויך איז זי אין דער יוגענד נישט אזוי דויערהאפט, ווייל דער קערפער ליעבט אויך, ער פערלאנגט קערפערליכע אויסדרוקען פון דער ליעבע, און ער גיעט איבער דער נשמה דעם גאנצען שטורעם פון זיין בלוט, זיין גאנצע קראפט. שפעטער, ווען דאס דאזיגע הערט אויף, ווען דאס בלוט פליעסט שוין פאמעלעכער אין די אדערען, ווען דער קערפער איז שוין מעהר נישט פערליעבט, ליעבט די נשמה גאר אליין, די אונשטערבליכע נשמה, און אזוי ווי די נשמה איז א עביגע, אזוי ווי זי איז נישט אזוי שוואך ווי דער קערפער, דעריבער האט זי זיך צייט, און זי ליעבט שוין נישט מעהר אזוי שטורמיש, נאר דערפאר דויערהאפטער, נאך אבגרונד־טיעפער, נאך איבער־מענשליכער.

•

אז קסאנטיפעס מאן איז געווארען אזא גרויסער פילאזאף, איז מערקווירדיג. א מענש זאל נאך קאנען דענקען טראץ אלע מהלוקת'ן! נאר שרייבען האט ער נישט געקאנט, דאס איז שוין געוועזן אונמעגליך: סאקראטעס האט גישט איבערגעלאזט קיין איינציג בוך.

ווי פיעל העכער שטעהט די פרוי ביי משה, ווי ביי אלע אנדערע מזרח־פעלקער, אדער אפילו ווי ביי די מאהמאדאנער נאך ביז היינטיגען טאג! די מאהמאדאנער זאגען בעשטימט, אז די פרוי קומט קיינמאל

ניִשט איִן גן־עדן; מאַחמעד האָט זיי פון דאָרט אויסגעשלאָסען. ציִ האָט ער ניִשט אַמאָל גערעכענט, אַז דער גן־עדן וואָלט קיין גן־עדן ניִשט געווען, ווען יעדער מענש וואָלט דאָרט צוריק געפונען זיין פרוי?

•

די מוזיק ביים פיִהרען צו דער חופה דערמאָהנט מיִך שטענדיִג אָן דער מוזיק ביי סאָלדאַטען, וועלכע געהען איִן אַ מלחמה.